

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA

Escola Tècnica Superior d'Arquitectura

LA FÀBRICA D'AIGUARDENTS DE CONCA A
BENEIXAMA (ALACANT): ANÀLISI CONSTRUCTIVA I
CRITERIS D'INTERVENCIÓ

Treball Fi de Grau

Grau en Fonaments de l'Arquitectura

AUTOR/A: Bellod Payá, María del Rocío

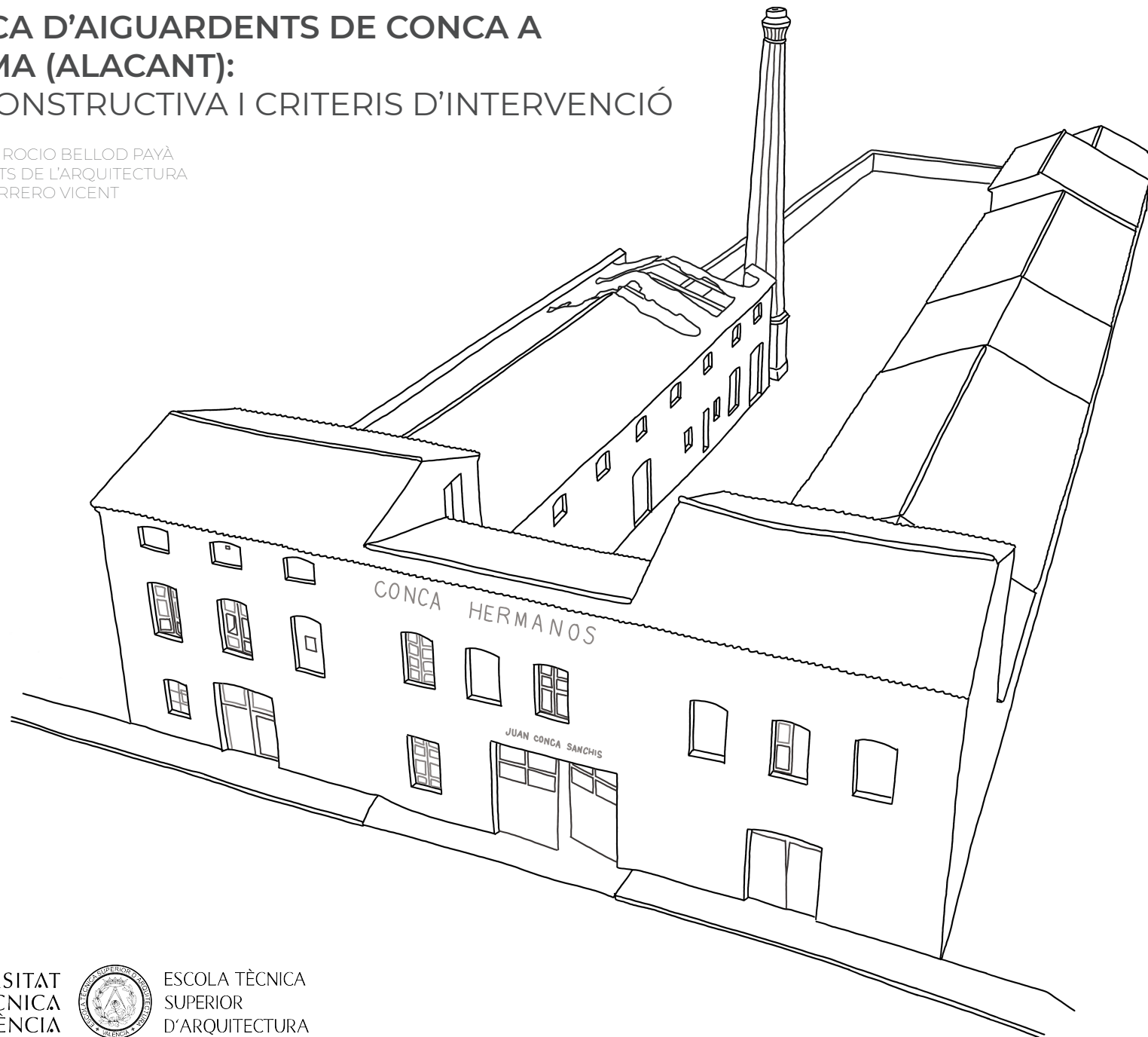
Tutor/a: Herrero Vicent, Pascual

CURS ACADÈMIC: 2023/2024

LA FÀBRICA D'AIGUARDENTS DE CONCA A BENEIXAMA (ALACANT): ANÀLISI CONSTRUCTIVA I CRITERIS D'INTERVENCIÓ

AUTORA: MARIA DEL ROCIO BELLOD PAYÀ
GRAU EN FONAMENTS DE L'ARQUITECTURA
TUTOR: PASCUAL HERRERO VICENT
CURS: 2023-2024

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA TÈCNICA
SUPERIOR
D'ARQUITECTURA

A totes les persones que m'han acompanyat en aquest camí. A la meua família i amigues per estar sempre al meu costat i a tota la gent meravellosa que m'ha regalat arquitectura.

RESUM

El present treball es centra en la investigació d'una de les fàbriques de licors de Conca, al municipi de Beneixama, fundada a principis del segle XX. La principal activitat econòmica del poble ha sigut des dels seus inicis l'agricultura, però la indústria també compta amb certa tradició gràcies a la força motriu del riu Vinalopó, que des de mitjan segle XIX servia per a moure nombrosos molins i fàbriques d'aiguardent entre altres, com la fàbrica objecte d'aquest treball.

Els objectius del treball són analitzar l'estat actual i el grau de conservació de l'edifici original, estudiar les seues possibilitats i establir unes pautes o estratègies generals per a la realització d'un futur estudi de rehabilitació. També tracta de donar a conèixer i posar en valor el patrimoni arquitectònic industrial del poble de Beneixama, a través de la utilització d'un espai que hui dia es troba en estat d'abandó, però que compta amb potencial per a formar part de les dotacions culturals del poble, donant-li valor i vitalitat.

La metodologia es basa en l'estudi documental històric i bibliogràfic de la fàbrica i l'estudi in situ de l'edifici. Es realitzarà una investigació històrica, un alçament mètric-descriptiu, i diferents entrevistes amb veïnes i veïns, antics treballadors de la fàbrica i familiars dels antics propietaris. Els resultats pretenen posar de manifest la pervivència d'un dels edificis més rellevants de Beneixama en el seu temps d'indústria.

Paraules clau: Beneixama, fàbrica, patrimoni industrial, rehabilitació, cultura, història.

RESUMEN

El presente trabajo se centra en la investigación de una de las fábricas de licores de Conca, en el municipio de Beneixama, fundada a principios del siglo XX. La principal actividad económica del pueblo ha sido desde sus inicios la agricultura, pero la industria también cuenta con cierta tradición gracias a la fuerza motriz del río Vinalopó, que desde mediados del siglo XIX servía para mover numerosos molinos y fábricas de aguardiente, como la fábrica objeto de este trabajo.

Los objetivos del trabajo son analizar el estado actual y el grado de conservación del edificio original, estudiar sus posibilidades y establecer unas pautas o estrategias generales para la realización de un futuro estudio de rehabilitación. También trata de dar a conocer y poner en valor el patrimonio arquitectónico industrial del pueblo de Beneixama, a través de la utilización de un espacio que hoy en día se encuentra en estado de abandono, pero que cuenta con potencial para formar parte de las dotaciones culturales del pueblo, dándole valor y vitalidad.

La metodología se basa en el estudio documental histórico y bibliográfico de la fábrica y el estudio in situ del edificio. Se realizará una investigación histórica, un alzamiento métrico-descriptivo, y diferentes entrevistas con vecinos y vecinas, antiguos trabajadores de la fábrica y familiares de los antiguos propietarios. Los resultados pretenden poner de manifiesto la pervivencia de uno de los edificios más relevantes de Beneixama en sus tiempos como industria.

Palabras clave: Beneixama, fábrica, patrimonio industrial, rehabilitación, cultura, historia.

SUMMARY

The present work centres at the inquest of one of the Conca liqueurs factories, at the township of Beneixama, founded at the beginning of the 20th century. The principal economic activity of this town has been the agriculture since his onsets, but the industry also has some tradition thanks to the automotive force of the Vinalopó river, which from the mid-19th century served to move numerous mills and factories of moonshine, like the factory object of this work.

The objectives of the work are to analyse the current state and the scale of conservation of the original building, study his possibilities and establish some guidelines or general strategies for the realisation of a future rehabilitation survey. In addition, it treats to announce and value the industrial architectural heritage of Beneixama, through the utilisation of a space that nowadays is in state of abandonment, but that has potential to form part of the cultural endowments of the town, giving him value and vitality.

The methodology bases at the historic documentary and bibliographic survey of the factory, and the on-site survey of the building. An historic investigation will be realised, a metric and descriptive analysis, and different interviews with the neighbours, old workers and relatives of the former owners. The results pretend to show up the survival of one of the most notable buildings in Beneixama at his industry times.

Keywords: Beneixama, factory, industrial heritage, rehabilitation, culture, history.

ÍNDEX

0. Resum i paraules clau	5
CONTEXT	9
1. Introducció	10
2. Justificació i objectius	12
3. Metodologia	14
4. Antecedents	16
ESTUDI DE L'EDIFICI	19
5. Localització i entorn	20
Camí dels molins	22
6. Història i evolució	24
Funcionament de la fàbrica	30
Influències	32
7. Alçament gràfic	34
8. Estudi arquitectònic-constructiu	42
9. Catàleg fotogràfic	46
10. Catàleg d'elements patrimonials	52
LÍNIES D'ACTUACIÓ	67
11. Criteris de valoració i intervenció	68
12. Estudi de participació ciutadana	72
13. Estratègies d'intervenció	74
CONCLUSIONS	81
14. Conclusions	82
BIBLIOGRAFIA	85
15. Bibliografia	86

1. INTRODUCCIÓ

L'antiga fàbrica d'aiguardents de Conca a Beneixama va ser una important productora de conyac, vi i mistela a principis del segle XX. La firma *Conca Hermanos* va nàixer a finals del s. XIX, amb el matrimoni de Juan Bautista Conca Sanchis i Vicenta Blasco Camarasa, de famílies agricultores, hisendats locals de Beneixama, qui van valorar les possibilitats de creixement del sector vinícola en el moment. Cap a l'any 1900, els fills d'aquest matrimoni van decidir instal·lar una fàbrica per destil·lar alcohol vínic a Beneixama. Aquesta empresa familiar es va iniciar amb l'activitat industrial en el sector vinícola, però també van començar noves activitats que van donar lloc a una segona fàbrica per a l'extracció d'oli de sansa i fabricació de sabons, l'any 1913, i també a l'expansió cap a altres zones de la geografia espanyola. Aquesta fàbrica datada de 1913 és la que es troba en el camí entre Beneixama i el Salze, actualment rehabilitada com a restaurant. També aquest any, mitjançant escriptura del 16 de gener de 1913 es va decidir constituir una societat Mercantil Regular Col·lectiva amb la raó social de "*Conca Hermanos*", amb casa central a Beneixama.

A més, aquestes dues fàbriques a Beneixama i el Salze no eren les úniques amb les quals comptava la família Conca, tenien altres productores a diferents llocs de la península, com a Manzanares (Ciudad Real), o a Rociana del Condado (Huelva), la més important després de les fàbriques originals de Beneixama.

En l'actualitat queden poques restes del que va ser aquesta gran empresa familiar. De la fàbrica que es trobava situada a Rociana sols queda en peu la xemeneia, la qual van poder salvar de la demolició quan la resta de la bodega fou desmantellada, ja que aquesta s'havia convertit en una fita de la localitat. Allí, aquesta xemeneia és coneguda

com "la torre de los alicantinos", gràcies al fet que la família propietària de la fàbrica era originària de Beneixama, igual que els obrers que es van desplaçar fins allí per a construir-la. Una altra fàbrica de la firma Conca Hermanos, la situada a la localitat de Manzanares, va ser totalment enderrocada en 1996. Aquesta era una bodega exportadora de productes vinícoles. Pel que fa a les fàbriques construïdes al terme de Beneixama, una es troba al camí que uneix la població amb la pedania del Salze, just al costat de l'antiga estació de tren, fàbrica que ha sigut recentment rehabilitada com a restaurant. I finalment, la fàbrica original de l'empresa es troba actualment en estat d'abandó, i és l'edifici objecte d'aquest treball.

Imatge 1.

L'empresa *Conca Hermanos* es va dissoldre a finals de 1953, després del distanciament d'algunes parts de les famílies i la defunció de les generacions fundadores, cosa que va portar que solament es mantingueren les relacions en els nuclis més propers de cada família, però l'activitat de les diferents fàbriques va seguir per separat. La fàbrica de Manzanares va arribar a tenir una gran projecció, i juntament amb altres finques vinícoles adquirides per la família va estar en actiu fins al 1959. L'activitat econòmica de la fàbrica de Rociana va tancar les portes el 1968, davant la caiguda dels preus del vi i la falta d'adaptació a les noves exigències del mercat. Les fàbriques situades a la localitat de Beneixama van seguir en funcionament fins a mitjan dècada del 1970, desapareixent així l'activitat vinícola familiar dels Conca al poble.

Imatge 1. Restaurant Mariola, antiga fàbrica dels germans Conca (font: elaboració pròpia)

Imatge 2.

Imatge 3.

Imatge 4.

Actualment, la Fàbrica dels Conca situada al nucli urbà de Beneixama es troba en estat d'abandó quasi per complet, solament s'utilitzen algunes de les estances com a magatzem i part del pati central per al cultiu d'un xicotet hort particular. La resta de l'edificació es troba completament en desús, es continua deteriorant a poc a poc, fent que siga fins i tot perillós l'accés a algunes de les estances.

Imatge 2: Xemeneixa de l'antiga fàbrica a Rociana del Condado (Huelva), "Torre de los alicantinos" (font: elaboració pròpia)

Imatge 3: Xemeneixa de l'antiga fàbrica d'oli de sansa i sabons al Salze. (font: elaboració pròpia)

Imatge 4: Xemeneia de l'antiga fàbrica dels Conca al carrer Cardenal Payà (font: elaboració pròpia)

2. JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS DEL TREBALL

2.1. Justificació

La idea de la realització d'aquest treball va sorgir fa diversos anys, després del primerencontre sobre patrimoni industrial a Beneixama, 2018 (el segon va tenir lloc el passat 28 d'octubre de 2023). Aquell encontre organitzat per l'ajuntament del poble juntament amb l'Associació Valenciana de Patrimoni Industrial (APIVA), va tenir com a objectiu la sensibilització sobre la necessitat de preservar el nostre patrimoni industrial, i donar a conèixer experiències de conservació i utilització d'aquest patrimoni com a infraestructures culturals o turístiques, per exemple. Això va fer que alguns veïns i veïnes del poble donarem més reconeixement al nostre patrimoni industrial, edificis que fins al moment passaven simplement per "fàbriques abandonades".

Imatge 5. Fàbrica de carruatges San Antonio (font: Maria José Payà, 2020)

Imatge 6. Cartell anunciador Primer encontre sobre patrimoni industrial a Beneixama (font: <https://www.beneixama.es/event/primer-encontre-sobre-patrimoni-industrial-una-oportunitat-per-al-turisme/>)

Imatge 7. Fàbrica Hermanos Conca (font: Miguel Sirera, 2023)

Imatge 5.

Imatge 6.

Imatge 7.

Arran d'aquest encontre es va crear un col·lectiu al poble per intentar recuperar un dels edificis que van ser visitats, el que va ser tema central de les jornades, el taller de construcció de carruatges San Antonio o "taller dels Canets". L'associació Cultural Futur del taller dels Canets té entre els seus objectius donar ús a aquest antic taller i poder conservar-lo abans que acabe en estat de ruïna total (l'objectiu principal a curt termini és aconseguir arreglar la coberta de la nau principal, la qual es troba en molt mal estat i es deteriora molt ràpidament). Però aquest no és l'únic edifici industrial que té el poble de Beneixama, que encara que sempre ha sigut un poble amb una economia fonamentalment basada en l'agricultura, compta amb una sèrie de fàbriques lligades amb aquesta activitat agrícola, com molins, destil·leries o almàsseres, algunes de les quals van arribar a ser molt importants durant el segle XX. La fàbrica objecte d'aquest treball es tracta d'una de les antigues fàbriques de la firma *Hermanos Conca*, productora d'olis i aiguardents durant el segle XX.

2.2. Objectius

La realització d'aquest treball ha sigut per iniciativa personal, donada la implicació personal i l'interès pel patrimoni industrial, sobretot el que està relacionat amb el patrimoni pertanyent al poble de Beneixama, i amb el col·lectiu que intenta posar en valor aquests edificis i aconseguir la seua recuperació. Per això la realització d'aquest Treball de Fi de Grau compta amb els següents objectius:

- Analitzar el grau de conservació dels diferents edificis que conformen la fàbrica dels germans Conca situada al nucli urbà de Beneixama, atenent a aspectes quantitius per a valorar la proporció de material original de construcció (o material desaparegut o pertanyent a posteriors reformes), i aspectes qualitius per a la valoració de la matèria original i del seu estat de conservació.

- Establir diferents línies estratègiques per a possibilitar una futura intervenció al conjunt, mitjançant la classificació de les diferents construccions o estances que conformen la fàbrica depenent del seu estat i possibilitats d'intervenció i conservació, atenent a diferents criteris de funcionalitat, participació ciutadana i possibilitats en l'entorn en que s'enquadra l'edifici.

- Fer un xicotet estudi per conèixer i establir les línies que el poble de Beneixama vol i veu possible per al futur d'aquest conjunt industrial, mitjançant la participació ciutadana en diferents formes i l'estudi d'altres casos similars.

Amb aquests objectius, el present treball tracta de servir com a base per a possibles estudis i projectes de rehabilitació sobre la fàbrica. També tracta de posar en valor el conjunt i donar a conèixer el patrimoni industrial del poble, destacant els valors i possibilitats de l'espai per a nous usos. A més, en les diferents línies estratègiques per a una possible futura intervenció en el conjunt, es tractarà d'aplicar criteris de conservació material i eficiència estructural, funcionalitat i també objectius estètics de decor.

Cal aclarir que aquest treball no pretén arribar a conformar un projecte de rehabilitació. Aquest conjunt ha patit molt per l'abandó, el pas del temps, els fenòmens meteorològics, i diferents transformacions, per la qual cosa es necessari un llarg camí d'estudis detallats sobre el be per a fer possible una intervenció adequada. A més, fins i tot durant el procés de rehabilitació del conjunt es seguiran descobrint en ell diferents petjades i rastres del passat que no havien eixit a la llum anteriorment, els quals s'hauran d'incorporar al desenvolupament del projecte per actuar sobre l'edifici amb respecte i sense menysprear ninguna de les parts. Per tot açò, un projecte de rehabilitació en un edifici com aquest, es un procés molt ampli i amb gran complexitat, que aquest treball de fi de grau no pretén abastar.

3. METODOLOGIA

3.1. Metodologia emprada

La metodologia emprada a aquest treball ha seguit dos camins diferents. El primer es tracta de la investigació històrica sobre l'edifici, la cerca documental de bibliografia i documentació gràfica que sostinga les dades obtingudes. Aquesta investigació s'ha realitzat juntament amb entrevistes a diferents testimonis i gent coneixedora del funcionament de l'antiga fàbrica per anar contrastant totes les dades. El segon camí és l'estudi *in situ* de l'edifici, amb la realització de diferents mètodes com mesuraments, fotografies, i estudis materials en el lloc de treball.

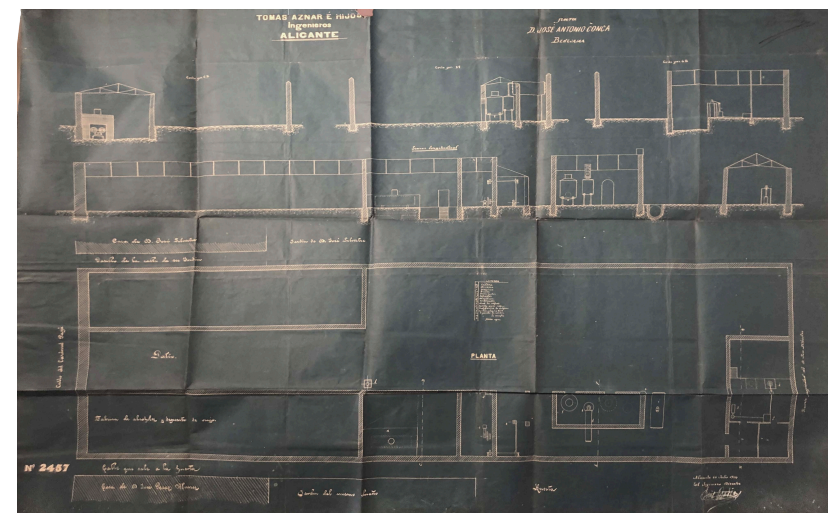
La documentació bibliogràfica consultada es basa sobretot en l'arxiu històric del poble, del qual s'han pogut aconseguir algunes llicències, sol·licituds i altres documents sobre la construcció i funcionament de la fàbrica. A més, aquest arxiu municipal també compta amb una sèrie de plànols adjunts a una sol·licitud de llicència per a ampliar la fàbrica, plànols que són de gran utilitat per conèixer els diferents edificis que conformaven la fàbrica original i saber com aquesta va anar evolucionant amb els anys. Juntament amb aquesta documentació de l'arxiu, també s'han consultat textos d'autors particulars i articles de premsa, que tracten tant sobre la vida i descendència de la família fundadora de l'empresa, com del funcionament d'aquesta i d'alguns dels seus edificis.

A aquesta informació bibliogràfica històrica, se li afegeix la recerca sobre el funcionament d'una fàbrica d'aiguardent a principis del segle XX, informació que s'ha obtingut a partir de la documentació d'altres fàbriques similars a la resta del territori nacional. Tota aquesta

informació es recull en publicacions tant digitals com físiques.

A aquesta recerca bibliogràfica al voltant de la fàbrica dels Conca se li ha afegit l'estudi d'altres textos amb temàtiques relacionades, com bé són el Patrimoni Industrial o els criteris d'intervenció en restauració arquitectònica.

Tota aquesta informació obtinguda de la bibliografia i les entrevistes amb alguns testimonis de la fàbrica, han permès traçar amb més exactitud el context històric de la fàbrica i l'evolució de l'empresa, per poder entendre millor la situació actual d'aquesta i les perspectives de futur que pot tenir.

Imatge 8.

L'estudi *in situ* ha consistit principalment en l'alçament mètric-descriptiu (o alçament gràfic) del conjunt, conformat per un alçament fotogràfic i un alçament mètric-dimensional. Amb aquesta presa de dades s'ha creat tota la informació gràfica que trobem al llarg del treball sobre l'estat actual dels edificis que conformen la fàbrica i sobre les possibles futures línies d'intervenció. La informació gràfica utilitzada ha sigut elaborada majoritàriament a partir de les medicions *in situ*, ja que no es comptava amb cap planimetria ni treball anterior, i les dades cartogràfiques de Cadastre resulten insuficients. A més, la planimetria trobada a l'arxiu municipal ens serveix per a saber a grans trets com era l'edificació als inicis de la fàbrica, però no són plànols acotats, no constitueixen una documentació gràfica precisa pel que fa a mesures.

Imatge 8. Antic plànol de la fàbrica dels Conca (font: arxiu municipal Beneixama)

3.2. Mitjans de treball

Per a l'alçament gràfic de l'edifici, s'han utilitzat tant instruments manuals com programes informàtics per al processament de la informació. Per a la presa de dades s'ha utilitzat material de dibuix (llapis, goma, bloc d'esbossos, etc.), material per al mesurament (cinta mètrica i distànciòmetre làser), i càmera de fotografia (juntament amb un dron per a la realització de fotografies aèries). Per al processament digital de la informació i la realització del contingut gràfic traçat s'ha fet ús de diferents programes informàtics: AutoCAD per a la representació en 2D de la informació obtinguda, Photoshop per al tractament digital d'imatges, i Illustrator i InDesign per al tractament vectorial i la maquetació del treball.

3.3. Descripció de l'alçament mètric-descriptiu

L'alçament mètric-descriptiu o alçament gràfic, consisteix en una operació de coneixement de l'edifici que proporcione el conjunt de la informació mètric-dimensional i a més, informació suficient per a descriure gràficament l'edifici (detalls arquitectònic-artístics, aparells, textures, etc.) en el seu estat actual. Aquest alçament garanteix una informació mètrica i morfològica detallada, informació fiable i precisa, i una base adequada per a la realització dels següents estudis i les fases posterior de coneixement de l'edifici. També servirà per indicar la localització dels danys estructurals i les degradacions materials de l'edifici en les diferents fitxes de catàleg d'elements patrimonials en les següents fases de treball.

- Alçament fotogràfic, consistent tant en fotografies generals de l'edifici, com fotografies de detall, i en la realització de fotoplànols mitjançant rectificació fotogràfica. En aquesta part ha sigut molt important la qüestió de la llum, per la diferent percepció de les textures, colors i patines dels materials depenent de la incidència d'aquesta, sobretot en les fotografies de detall. Una altra part de l'alçament fotogràfic és la rectificació fotogràfica per a la creació dels fotoplànols, que ha tractat en passar d'una fotografia a una imatge que és pla, per el que permet mesurar sobre ella, és la creació de fotografies mètriques.

- Alçament mètric-dimensional, que ha consistit en l'alçament gràfic de l'edifici, obtenint la seua planimetria, tant plantes, com alçats i seccions generals i de detall. Aquest alçament s'ha realitzat mitjançant triangulació, fent mesuraments manuals, utilitzant material de dibuix i instruments de mesurament com cinta mètrica i distànciòmetre làser. Les dades geomètriques obtingudes d'aquest procés han fet possible la creació d'una detallada planimetria, complementada amb esquemes, esbossos i dibuixos, que juntament amb les fotografies anteriors, conformen la informació gràfica utilitzada durant tot el treball.

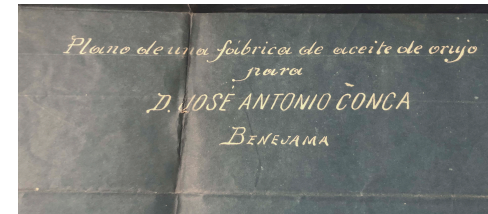
3.4. Descripció de l'estudi arquitectònic-constructiu

L'estudi arquitectònic-constructiu ha consistit en un estudi dels elements constructius i els materials propis de l'edifici, prestant especial atenció als materials bàsics utilitzats, i les tècniques constructives més importants. Aquesta informació s'ha anat anotant sobre l'alçat anteriorment dibuixat, diferenciant les diferents àrees materials i constructives que es poden identificar, es tracta d'un estudi visual. Aquest estudi ens permet realitzar una classificació de les diferents tècniques constructives.

Aquest estudi s'utilitzarà per complementar la documentació gràfica, i poder realitzar així un estudi arquitectònic-constructiu, sabent les diferents tècniques i materials emprats, i un estudi de l'estat de conservació i les patologies que pateix la construcció i cadascun dels seus elements patrimonials.

Imatge 9.

Imatge 10.

Imatges 9-10. Imatges de detall de l'antic plànol de la fàbrica dels Conca (font: arxiu municipal Benejama)

4. ANTECEDENTS

ESTUDIS REALITZATS

Encara que aquesta va ser una fàbrica important a la seua època, no hi ha constància d'anteriors publicacions o estudis sobre ella.

L'empresa *Conca Hermanos* i les fàbriques que posseïa aquesta família sí que consten a alguns articles publicats per particulars en blogs, diaris locals, o publicacions similars, però cap d'aquests parlen sobre l'arquitectura de les diferents edificacions, sinó que es centren en l'empresa i la seua activitat comercial, o la família que la formava i la seua vida personal, ja que part dels membres de la família que es van traslladar tant a Andalusia com a Manzanares van tenir una gran importància a la zona i molta descendència.

SOBRE EL PATRIMONI INDUSTRIAL

Segons el Comité Internacional per a la Conservació del Patrimoni Industrial (TICCIH), aquest està format per: restes de cultura que tenen valor històric, tecnològic, social, arquitectònic o científic. Aquestes restes es componen d'edificis i maquinària, tallers, molins i fàbriques, mines i llocs de processament i refinació, magatzems i dipòsits, llocs on es genera, transmet i utilitza l'energia, el transport i tota la seua infraestructura, així com els llocs utilitzats per a les activitats socials relacionades amb la indústria, com la vivenda, el culte religiós o l'educació. (*)

Però el reconeixement d'aquest Patrimoni no és un aspecte en què es puga dir que s'ha pres partit actualment. La primera vegada que es va reconèixer aquest patrimoni va ser a mitjan segle XX a la

Gran Bretanya, bressol de la revolució industrial, amb la creació d'un comitè especial per a preservar els monuments industrials, el The National Survey of Industrial Monuments. Anys més tard, el 1971, naix la primera organització per a la defensa de l'arqueologia industrial, (I.A.I.), i finalment es va crear el 1978 el *Comité Internacional per a la Conservació del Patrimoni Industrial* (TICCIH), un comitè per estudiar, inventariar, conservar i difondre el patrimoni.

Al territori espanyol, la industrialització es va fer de forma desigual, per això a alguns llocs de la geografia es conserva més patrimoni industrial i existeixen un major nombre d'associacions dedicades a la seua conservació. Una d'aquestes regions és tot el territori Valencià. Des de l'any 2001 existeix un Pla Nacional de Patrimoni Industrial, encarregat de definir el Patrimoni Industrial, el seu àmbit i els aspectes de procediment. També comptem amb associacions sense ànim de lucre que treballen en la defensa i posada en valor del patrimoni, com Hispania Nostra, la qual porta en funcionament des del 1976, portant a terme diferents programes per a promoure la participació social en les activitats de protecció, conservació, difusió i gaudi dels ciutadans i ciutadanes de la seua herència cultural i natural.

A més, al territori valencià existeix des de l'any 2013 APIVA, l'Associació de Patrimoni Industrial Valencià. Des de l'associació han anat desenvolupant diverses activitats per a difondre, valorar i protegir els béns que formen part d'aquest patrimoni.

A poc a poc, des d'aquestes associacions es va avançant en la protecció i recuperació del nostre patrimoni industrial, amb iniciatives com per exemple la creació de llistes que cataloguen el patrimoni en perill (llista roja i llista verda d'Hispania Nostra), premis, publicacions i revistes, jornades i tallers participatius, creació de mapes interactius o assessorament a organismes públics i particulars. Però a pesar de tot això, el Patrimoni Industrial és un àmbit de treball que gran part de la població desconex, cosa que fa que s'avance molt lentament, i fins i tot que es perda part d'aquest patrimoni sense poder fer res per la seua conservació.

PERSPECTIVES DE FUTUR

Pel que fa a fàbrica dels Conca a Beneixama, després del cessament de la seua activitat industrial a la dècada dels anys setanta, a aquest edifici ja no se li va donar cap ús, va passar a ser un edifici abandonat dins del nucli urbà del poble. Va ser en aquest moment quan l'edifici va començar a estar amenaçat, ja que el seu estat d'abandó juntament amb altres factors externs poden portar-lo a l'enderrocament, com actualment ja ha passat en alguna de les seues estances.

En l'actualitat, es pot dir que l'edifici no té grans esperances de futur, car no compta amb la iniciativa ni el suport econòmic de

(*) Definició segons el Comité Internacional per a la Conservació del Patrimoni Industrial (font: <https://ticcih.org/about/charter/>)

l'administració ni de particulars. Per això aquest treball pretén posar en valor aquesta part del patrimoni industrial del poble de Beneixama, i intentar així que les seues perspectives de futur puguen canviar.

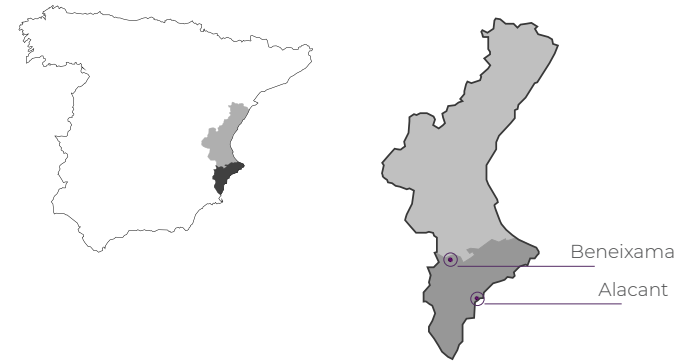

ESTUDI DE L'EDIFICI

Imatge 11.

5. LOCALITZACIÓ I ENTORN

Beneixama és un xicotet municipi situat a l'interior de la província d'Alacant, a la comarca de l'Alcoià, amb una població d'uns 1.600 habitants. Aquesta localitat limita al nord amb Fontanars dels Alforins, a l'est amb Banyeres de Mariola, al sud amb Biar i a l'oest amb El Camp de Mirra, La Canyada i Villena. A més, compta també amb una pedania, un nucli de població situat entre Beneixama i Banyeres anomenat El Salze.

Al nord del terme, a la part fronterera amb Fontanars, trobem la serra de Beneixama, amb altituds que superen els 900 metres. A aquesta part del terme trobem un sòl pedregós i cobert per pins, carrasques i matolls, mentre que de la serra cap al sud hi ha nombrosos camps de cultiu, en la seua gran majoria d'olivar, però també hi ha ametlers i alguna vinya. Aquests terrenys acaben en l'horta del Vinalopó, les terres de cultiu més fèrtils del poble i on aquest està situat. El terme del poble de Beneixama acaba a la part sud coincidint amb el traçat d'aquest riu, el Vinalopó.

La fàbrica d'*Hermanos Conca* es situa a la part sud de la població, al carrer Cardenal Payá, popularment anomenat *Carrer la Séquia*, ja que com el seu nom diu, antigament circulava per sota d'ell una séquia que abastia d'aigua a part de la població. Aquest també es va arribar a conèixer com a *Carrer dels Molins*. A aquest carrer, el Cardenal Payá, i coincidint amb un eixamplament, recau la façana principal de l'edificació, la façana nord. La part sud de la fàbrica es tracta d'un mur de maçoneria que tanca el conjunt de les naus i el pati, el qual recau a l'actual carrer València, carrer que té el paper de vora o límit del poble, ja que a la seua banda sud ja no trobem més edificacions. Els fronts est i oest del conjunt confronten amb les vivendes adjacents i amb

Imatge 12.

uns petits carrerons que uneixen els dos carrers principals, el Cardenal Payá i el València.

El poble està situat a la vall de Beneixama, per la qual corre el riu Vinalopó, el qual actualment no compta amb un cabal constant, solament porta aigua quan hi ha grans plogudes en la zona, però antigament va ser un element important al poble de Beneixama. A l'inici del terme municipal des de la part est, trobem un assut que divideix les aigües del Vinalopó que venen des de Banyeres de Mariola, el poble veí, i les desvia per la séquia que antigament servia per al reg i per fer funcionar una sèrie de molins. Aquesta petita construcció ja apareix a diversos documents datats de 1258, i és possible que el poble

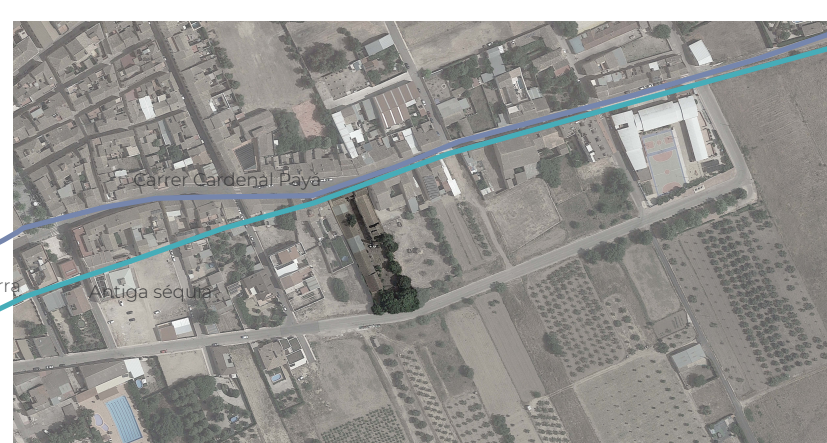
Imatge 11. Mapa de situació del municipi de Beneixama (font: elaboració pròpia a partir de recurs de: https://d-maps.com/pays.php?num_pay=190&lang=es)
Imatge 12. Fotografia panoràmica del municipi de Beneixama (font: Miguel Sirera)

Imatge 13.

de Beneixama li dega el seu naixement al camí dels molins, camí que recorre a la vora de la séquia de reg nascuda a l'assut i que alimentava tant els molins fariners com l'horta de Beneixama.

En cert punt, aquesta séquia es bifurca, i una de les parts recorre per dins del poble, per l'abans esmentat *Carrer la Séquia* o Cardenal Payá. Aquesta séquia del poble alimentava també la fàbrica Conca, passava pel llavador del poble (actualment museu etnogràfic) i continuava el seu traçat per l'horta fins a la població veïna El Camp de Mirra, on es troba novament amb la séquia reial al llavador d'aquest poble.

Imatge 14.

El Salze
Banyeres de Mariola

Camp de Mirra
Canyada

Imatge 13. Situació del municipi de Beneixama, imatge aèria (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google earth)

Imatge 14. Emplaçament de la fàbrica dels Conca (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google Earth)

Imatge 15.

— Riu Vinalopó — Séquia del reial — Séquia del poble — Ruta dels Molins ● Punts a la ruta dels molins: 0: Llavador del poble 1: Ajuntament 2: Inici de la ruta, Av de Banyeres 3: Molí Alt 4: Estació (Alberg) 5: Font del minat, llavador 6: Molí Cordones 7: Molí de Lluna 8: Molí Campanes 9: El Salze 10: Senyal "Camí dels Molins" 11: Molí d'Agres o de Conca	12: Cases de Sant Joan 13: Molinet 14: Bassa vella de rec 15: Molí Caguetes o Soler 16: Assut ● Fàbrica dels Conca ● Altres punts d'interés: - a: Fàbrica dels germans Conca - b: Partidor de la séquia - c: Fàbrica dels Conca (Restaurant) - d: Casa del riu

CAMÍ DELS MOLINS

Aquesta séquia, i el fet que abasteix tants molins des de l'assut fins al poble, ha donat lloc actualment a una ruta que recorre aquest antic camí, l'anomenat "Camí dels molins".

Començant la ruta al llavador del poble (0), l'actual museu etnogràfic, i en sentit invers al que segueix el flux d'aigua, anem trobant els diferents molins i punts d'interés durant els següents 9 km fins a arribar a l'assut on comença aquesta séquia. Encara dins del nucli de la població, anem recorrent el Carrer la séquia i passem per davant de l'ermita de la Divina Aurora, l'ajuntament (1) (enfrent seu podem veure les restes recentment restaurades de la torre Almohade del segle XII), l'antic convent de monges teresianes, i la fàbrica dels germans Conca (a). Continuant per aquest carrer arribem a l'actual col·legi del poble, punt des d'on surt un camí cap a la dreta direcció al riu Vinalopó, i podem veure una masia, on antigament s'ubicava un

Imatge 15. Vista aèria de Beneixama i el seu entorn, ruta dels molins (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google earth)

molí. Només deixar enrere el col·legi, ja queda a la vista la séquia, la qual ens acompanyarà durant la resta del camí, ací comença l'anomenat Camí dels molins.

Més avant, i rodejat ja de cultius i cases de camp, trobem a la part sud del camí el partididor de la séquia (b), on aquesta es divideix en dos, la Reial continua cap al Camp de Mirra i la del poble recorre la part sud de Beneixama. La ruta continua cap al primer molí del camí, el Molí Alt (3) i seguidament trobem l'antiga estació del tren Xitxarra (4) (actualment alberg municipal).

Creuem l'antiga via del tren i arribem a una altra de les fàbriques de la família Conca (c) (rehabilitada com a restaurant) amb la seua característica xemeneia datada de 1913. Seguidament, trobem la font del Minat (5) (antic llavador), el Molí Cordones (6), i, en un camí que surt cap al sud, la Casa del Riu (d) (en l'actualitat és un allotjament rural). La següent construcció que trobem és el Molí de Lluna (7), i a pocs metres, el Molí Campanes (8). Aquest últim molí es troba al fons d'un petit carreró que formen dos naus, les quals eren una antiga fàbrica de licors, les Bodegues Berenguer (encara es pot llegir a la façana "Conyac Conquistador"), i les vivendes dels propietaris.

El següent punt en el camí és la pedania del Salze (9). Creuem per davant de l'ermita de Sant Vicent Ferrer i de seguida arribem a l'altre extrem del veïnat, on ens desviem una mica de la ruta per vore el molí d'Agres o de Conca (11), també propietat de la mateixa família que les fàbriques, i enfornt del que es troba el petit llavador de la pedania. Tornem al camí per seguir la ruta i veure les cases de Sant Joan (12). En una altra desviació cap a la dreta trobem el Molinet (13), i passant entre dos basses de reg arribem als següents punts, la bassa vella de reg (14) (junt a la que es trobava la *fabriqueta* de Soler, una antiga destil·leria d'aiguardents), el Molí Caguetes o Soler (15) i finalment arribar l'Assut (16). Després d'aquest punt, el traçat del riu i del camí continuen en terme de Banyeres de Mariola fins al seu naixement, al llarg del qual trobem més antics molins, la majoria d'ells paperers.

imatge 20.

La localització de la fàbrica no va ser aquesta per atzar, sinó perquè la séquia hi passava per sota, i l'aigua d'aquesta séquia era la que s'utilitzava en el procés de fabricació de l'aiguardent. La séquia alimentava aquesta fàbrica igual que ho feia amb els nombrosos molins al llarg del seu traçat i amb l'altra fàbrica de la família a la localitat, la del camí dels molins. La majoria d'aquests molins eren paperers, encara queden a alguns d'ells les moles que s'utilitzaven, però hi havia alguns molins drapers i fàbriques de diferents licors que també aprofitaven l'aigua de la séquia.

Imatge 16.

Imatge 17.

Imatge 18.

Imatge 19.

Imatge 16: Antiga estació de tren, actual alberg (font: elaboració pròpia)
 Imatge 17: Antic llavador, junt a la font del Minat (font: elaboració pròpia)
 Imatge 18: Rètol indicant l'entrada al Molí de Lluna (font: elaboració pròpia)
 Imatge 19: Naus prèvies al molí Campanes (font: elaboració pròpia)
 Imatge 20: Entrada a l'habitació de les escloses de l'antiga bassa de reg, amb inscripció de 1865 (font: elaboració pròpia)

6. HISTÒRIA I EVOLUCIÓ

Gràcies a la documentació consultada a diferents fonts, com l'arxiu municipal o documentació de diferents particulars interessats en la fàbrica o la història dels membres de la família, sabem que la construcció de la fàbrica va ser cap a l'any 1900.

L'antiga fàbrica d'aiguardents de Conca a Beneixama va ser una important productora de conyac, vi i mistela a principis del segle XX. La família Conca tenia en el carrer Cardenal Payà, en els números 70 i 72 una alcoholera, la firma *Conca Hermanos*, la qual va nèixer a finals del s. XIX amb el matrimoni de Juan Bautista Conca Sanchis i Vicenta Blasco Camarasa, de famílies agricultores, hisendats locals de Beneixama, qui van valorar les possibilitats de creixement del sector vinícola en el moment. Va ser cap a l'any 1900, quan els fills d'aquest matrimoni (Juan Bautista -Batiste-, José Antonio -Pepe Toni-, i Vicente -Vicent-) van decidir instal·lar una fàbrica per destil·lar alcohol vínic a Beneixama.

Al temps que desenvolupaven la seua activitat industrial, els fills del matrimoni van explorar les possibilitats d'instal·lar-se en altres zones de la península, i ho feren a Rociana del Condado, a la província de Huelva. L'inici de l'activitat comercial de la família Conca a Andalusia va començar el 1905, i després d'uns anys d'activitats de compravenda de vi a productors locals, van iniciar la construcció d'una gran fàbrica l'any 1908. Per construir la bodega de Rociana, a banda d'obriers locals, els propietaris van fer anar des de Beneixama a personal experimentat, i l'obra s'acabà en poc temps. Es tractava d'una instal·lació amb un gran pati central, amples bodegues, naus d'emmagatzematge, oficina i edifici de destil·lació de l'alcohol, amb la seua vistosa xemeneia de 36 metres d'alçada, secció octogonal i rajola vista, dissenyada i construïda

Imatge 21. Factura de Conca Hermanos de 14.04.1932, amb l'anagrama general de l'empresa i referències a la seu central i diferents sucursals. (font: todocoleccion.net)

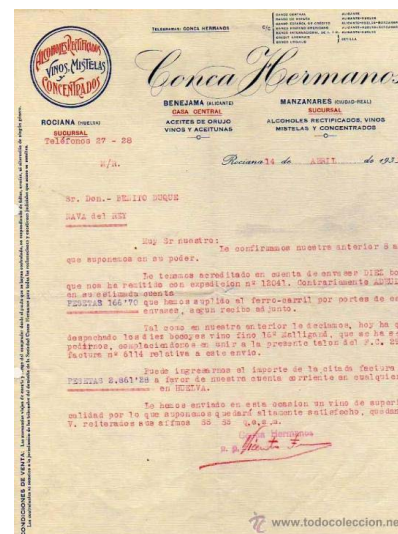
Imatge 22. Article de la Revista *Blanco y Negro* de 06/08/1933 sobre l'activitat de l'empresa i detalls de les instal·lacions de Conca Hermanos, S.A. en Manzanares (Ciudad Real). (font: "Bodegas emblemáticas de Manzanares 1900-1936", d'Antonio Bermúdez i Teodoro Sánchez-Migallón, editat per Bodegas Yuntero)

pel mestre d'obres Pepe Molina *l'obreret*, de Beneixama.

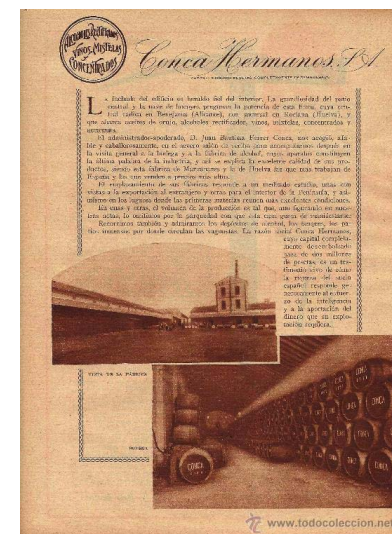
Al mateix temps, mentre a Beneixama continuaven amb l'activitat industrial en el sector vinícola amb la que havien començat amb l'empresa, es van voler iniciar en noves activitats. El 1906 Juan Bautista Conca Sanchis va sol·licitar permís per ampliar la indústria i afegir una nova activitat, l'extracció d'oli de sansa mitjançant sulfur de carboni, el qual volien fabricar in situ a partir de sofre i carbó de pi.

-La sansa és el subproducte de l'extracció de l'oli d'oliva en les almàsseres, format pel pinyol de l'oliva, la pell i la polpa. És un producte amb baix contingut d'aigua, però que encara conté una certa quantitat d'oli, però per extreure'l és necessària la utilització d'un dissolvent en el qual es dissolga l'oli i la posterior destil·lació del dissolvent per separar-lo de l'oli. Actualment, aquest procés es fa amb dissolvents com l'hexà, però a principis del segle XX s'utilitzava el sulfur de carboni a pressió junt amb vapor d'aigua sobrecalfat. Aquest és un líquid volàtil, incolor i molt inflamable, té una olor molt característic i l'exposició continuada als seus vapors és tòxica. -

Aquesta sol·licitud va causar molta indignació per part d'alguns veïns, i després d'alguna baralla jurídica finalment Juan Conca va obtenir el permís per a l'ampliació de la fàbrica. Però els plànols de la sol·licitud no corresponen amb la realitat de l'edifici, podem veure que l'ampliació no es va arribar a fer com estava prevista. Per aquesta raó, pensem que aquesta fàbrica original va continuar només amb la seua

Imatge 21.

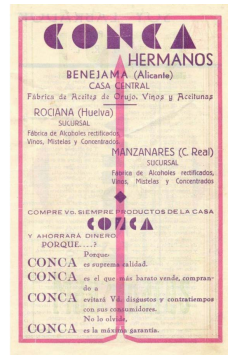

Imatge 22.

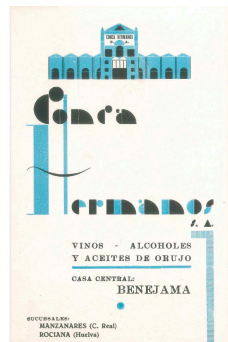
Imatge 23.

Imatge 24.

Imatge 25.

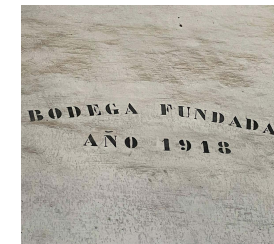
Imatge 26.

activitat de destil·lació d'alcohol vínic, i que els germans Conca van fer cas a les protestes dels veïns, per la qual cosa la indústria extractora d'oli de sansa es va instal·lar directament a una nova fàbrica.

Aquesta nova fàbrica per a l'extracció d'oli de sansa i la fabricació de sabons data de 1913 (*), i és la que es troba en el camí entre Beneixama i la pedania del Salze, al costat de l'antiga estació del tren, i la que actualment està rehabilitada com a restaurant. També aquest any, mitjançant escriptura del 16 de gener de 1913 van decidir constituir una societat Mercantil Regular Colectiva amb la raó social de "Conca Hermanos", amb casa central a Beneixama, i seguir així amb la seua expansió cap a altres zones de la geografia espanyola.

*Podem veure la inscripció de la xemeneia, "1913", i, a més, a l'arxiu de la comunitat de regants, hi ha una referència que amb data del 18 de maig de 1913 es va concedir a Conca Hermanos S.A. dret per a la presa d'aigües en un nou edifici que anaven a construir enfront de l'estació de ferrocarril per a la fabricació d'oli de sansa.

A la fàbrica principal, no es va realitzar l'ampliació proposada, però sí que es van realitzar alguns canvis, podem veure com la bodega data de l'any 1918, sent una de les ampliacions de l'edifici (encara que segons les dades de cadastre, l'any de construcció de tota la fàbrica és 1913, però en realitat l'edificació és anterior). Aquesta ampliació es va fer per poder fabricar ells també el vi que utilitzaven a la part de la destil·leria, i no haver de comprar-lo (a la resta de les fàbriques ja ho feien així, comptaven tant amb part de destil·leria com de bodega).

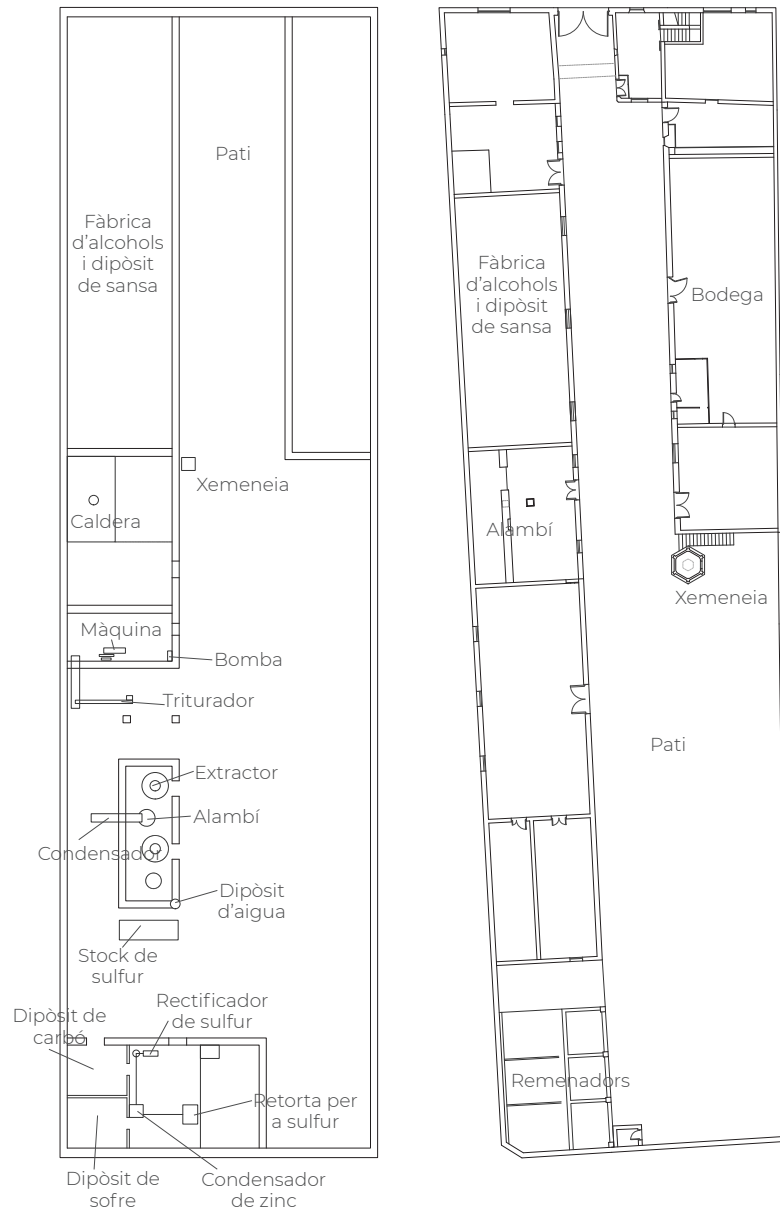

Imatge 27.

L'expansió de l'empresa va fer que, a banda de les dues fàbriques a Beneixama i el camí dels Molins, i de la de Rociana, la família iniciara a finals de la dècada dels 1920 la construcció d'una quarta fàbrica. Aquesta expansió la van fer cap a una zona d'Espanya amb una gran importància en el sector vinícola com era la Manxa, decidint-se pel municipi de Manzanares (Ciudad Real), la construcció d'aquesta bodega es va iniciar l'any 1931.

Durant els moments de màxima expansió de l'empresa Conca Hermanos (Societat Mercantil Regular Colectiva, amb seu central en Beneixama i sucursals en Manzanares i Rociana), aquesta es va transformar en Societat Anònima mitjançant escriptura el 15 de gener de 1933, amb la denominació de "Conca Hermanos, S. A.". L'empresa va reorganitzar la distribució de competències entre els diferents membres de la família, mantenint la marca comercial Conca

Imatge 23: Línia cronològica (font: elaboració pròpia)
 Imatge 24: Anunci de l'empresa Conca Hermanos al programa de festes de Manzanares, 1932 (font: publicacionesantoniobermudez.blogspot.com)
 Imatge 25: Anunci de l'empresa Conca Hermanos al programa de festes de Manzanares, 1931 (font: publicacionesantoniobermudez.blogspot.com)
 Imatge 26: Anunci de l'empresa Conca Hermanos a la revista de festes de Beneixama, 1943 (font: elaboració pròpia)
 Imatge 27: Inscripció a un mur interior de la bodega, fàbrica de Beneixama (font: Josep Valdés Calabuig)

Imatge 28. Plànol sol·licitud 1906

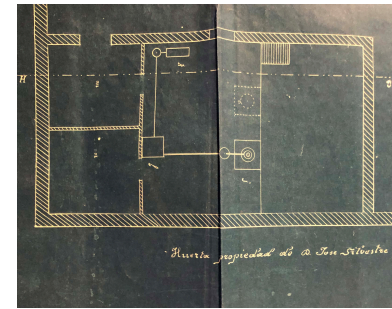
Imatge 29. Plànol estat actual fàbrica

Imatge 28: Plànol de la sol·licitud d'ampliació de la fàbrica al 1906 (font: elaboració pròpia a partir del recurs de l'arxiu municipal de Beneixama)

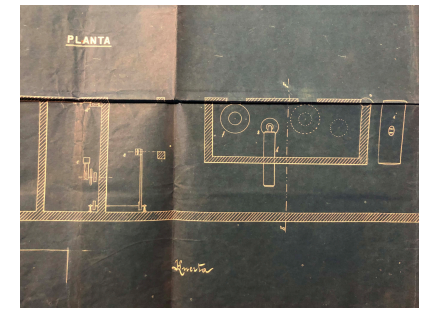
Imatge 29: Plànol de l'estat actual de la fàbrica (font: elaboració pròpia)

Imatge 30-31: Detalls del plànol de 1906 (font: arxiu municipal de Beneixama)

← A aquests plànols podem veure una comparació del que sol·licitaven construir el 1906 (esquerra, plànol obtingut de la informació de l'arxiu municipal), amb el que actualment trobem construït a la fàbrica (dreta). Es pot veure com la part original de l'alcoholera sí que es conserva, ja que era anterior a 1906, però l'ampliació a la part sud d'aquesta finalment es va realitzar de manera diferent. Aquesta ampliació es va destinar a la fabricació d'un producte diferent, no al que demanaven en un primer moment. La fàbrica que sol·licitaven ampliar ací, finalment és la que es va construir al Salze.

Imatge 30.

Imatge 31.

Hermanos amb les fàbriques i negocis en Beneixama, Manzanares, Rociana i Colmenar de la Oreja.

La marca comercial es va mantenir fins a finals de 1953, després del distanciament d'algunes parts de les famílies i la defunció de les generacions fundadores, encara que anys abans ja s'havia dividit la gestió de la mateixa en cada una de les diferents zones. Aquest distanciament va portar a que solament es mantingueren les relacions en els nuclis més propers de cada família mentre l'activitat de les diferents fàbriques seguia per separat, gestió que va donar lloc finalment a la dissolució de l'empresa familiar el 31 de desembre de 1953, quedant els centres i instal·lacions dels diferents pobles en propietats individuals de diferents membres de la família.

L'activitat de les fàbriques va continuar per separat en cada una d'elles. La bodega de Manzanares (gestionada per Juan Bautista Ferrero Conca) va arribar a tenir una gran projecció, i juntament amb altres finques vinícoles adquirides per la família, va mantenir la seua activitat fins al 1959, any en que va presentar la suspensió de pagaments. La sucursal de Rociana (gestionada per Celedonio Ferrero Conca) es va mantenir en actiu fins a l'any 1968, davant la caiguda dels preus del vi i la falta d'acceptació de les noves exigències del mercat. I les dues fàbriques situades a la localitat de Beneixama i el camí

dels molins van cessar la seua activitat amb el temps, van seguir en funcionament fins a la meitat de la dècada dels 1970, desapareixent així l'activitat vinícola familiar dels Conca al poble.

En l'actualitat queden poques restes del que va ser aquella gran empresa familiar, no queda un gran llegat constructiu d'aquesta. De la fàbrica que es trobava situada a Rociana tan sols queda en peu la xemeneia, la qual van poder salvar de la demolició quan la resta de la bodega fou desmantellada, ja que aquesta s'havia convertit en una fita de la localitat i va ser protegida. Al poble de Rociana, aquesta xemeneia és coneguda com "la torre de los alicantinos", nom que li ve per la procedència de la família propietària de la fàbrica i dels obrers que van anar fins allí per construir-la.

De la fàbrica situada a la localitat de Manzanares no queda res, va ser enderrocada per complet, aquesta bodega exportadora de productes vinícoles també comptava amb una de les característiques xemeneies que tenien les altres instal·lacions de l'empresa.

En quant a les fàbriques construïdes al terme de Beneixama, la que es troba al camí dels Molins va ser rehabilitada a principis d'aquest segle com a restaurant. I per últim, la primera fàbrica de l'empresa, situada al nucli urbà de Beneixama, i que és l'edifici objecte d'aquest treball, es troba actualment en estat d'abandó. D'aquesta fàbrica solament s'utilitzen algunes de les seues estances com a magatzem, així com pati del part central per al cultiu d'un xicotet hort particular.

La resta de l'edificació, que es troba completament en desús, es continua deteriorant a poc a poc, fent que siga fins i tot perillós l'accés a algunes de les seues estances, fins i tot n'hi ha algunes que aquest accés ja no és possible.

Imatge 32.

Imatge 33.

A continuació podem veure una sèrie de fotos aèries que mostren l'evolució de les diferents fàbriques propietat de la família, des de les de Manzanares i Rociana, fins a les del camí dels molins i de Beneixama, aprofundint més en aquesta última:

EVOLUCIÓ FÀBRICA MANZANARES

Imatge 34. Primers anys de la fàbrica.

Imatge 35. Fàbrica en funcionament.

Imatge 36. Antiga parcel·la de la fàbrica, ara ocupada per vivendes.

Imatge 37. Estat actual de la parcel·la on es trobava la fàbrica antigament.

Imatge 32: Anunci de l'empresa *Conca Hermanos* (font: revista de festes de Beneixama 1956)

Imatge 33: Anunci de l'empresa *Conca Hermanos* (font: revista de festes de Beneixama 1971)

Imatge 34: Vista aèria de la fàbrica de Manzanares (font: arxiu històric de l'Ajuntament de manzanares, <https://www.manzanares.es/>)

Imatge 35: Vista aèria de la fàbrica de Manzanares, 1956 (font: <https://www.ign.es/web/ign/portal>)

Imatge 36: Vista aèria de la localització de l'antiga fàbrica de Manzanares, 1977 (font: <https://www.ign.es/web/ign/portal>)

Imatge 37: Vista aèria de l'estat actual de la parcel·la de la fàbrica de Manzanares (font: google earth)

EVOLUCIÓ FÀBRICA ROCIANA

Imatge 38. Fàbrica en funcionament.

Imatge 39. Fàbrica anys després del seu tancament, sols queda la xemeneia.

Imatge 40. Estat actual de la parcel·la on es trobava la fàbrica, sols la xemeneia en peu.

Imatge 41. "Torre de los allicantinos".

EVOLUCIÓ FÀBRICA CAMÍ DELS MOLINS

Imatge 38: Vista aèria fàbrica de Rociana, 1977 (font: Institut Geogràfic Nacional, <https://www.ign.es/web/ign/portal>)

Imatge 39: Vista aèria fàbrica de Rociana, 2016 (font: Institut Geogràfic Nacional, <https://www.ign.es/web/ign/portal>)

Imatge 40: Vista aèria fàbrica de Rociana, 2023 (font: google earth)

Imatge 41: Xemeneia fàbrica de Rociana (font:elaboració pròpia)

Imatge 42: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1945 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)

Imatge 43: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1977 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)

Imatge 44: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1988 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)

Imatge 45: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 2002 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)

Imatge 46: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 2014 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)

Imatge 42. Fàbrica de sabons i d'oli de sansa encara en funcionament.

Imatge 43. Fàbrica en el moment del seu tancament.

Imatge 44. Fàbrica una dècada després de deixar d'estar en funcionament.

Imatge 45. Començament de la rehabilitació de la fàbrica com a restaurant.

Imatge 46. Construcció d'una nova nau, part del nou restaurant instal·lat a l'antiga fàbrica.

Imatge 47. Estat actual de la fàbrica dels Conca situada al camí dels molins.

EVOLUCIÓ FÀBRICA BENEIXAMA

Imatge 48. Fàbrica en funcionament.

Imatge 49. Moment en què la fàbrica va cessar l'activitat i va tancar les portes.

Imatge 50. La fàbrica ja abandonada, comencen els danys a una de les cobertes.

Imatge 51. Ja es poden veure dos zones amb la coberta substituïda i un enfonsament a la coberta de la bodega.

Imatge 52. Fàbrica abandonada, la vegetació creix al pati sense cap control.

Imatge 53. Els desperfectes a la coberta de la bodega continuen fent-se cada vegada més grans.

Imatge 54. La fàbrica continua abandonada.

Imatge 55. Apareixen nous enfonsaments en altres cobertes de la fàbrica (nau oest).

Imatge 56. Estat actual, part de la bodega amb la coberta i forjat enfonsats, també part del bloc d'oficines.

Imatge 48: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1945 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 49: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1977 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 50: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1994 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 51: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2002 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 52: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2007 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 53: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2019 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 54: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2021 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 55: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2023 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
Imatge 56: Vista aèria estat actual fàbrica de Beneixama, 2024 (font: Miguel Sirera)

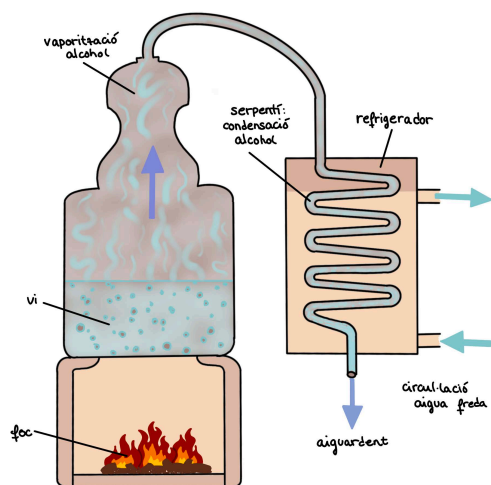
FUNCIONAMENT DE LA FÀBRICA

A partir de la documentació obtinguda i de les restes de maquinària que encara es troben a la fàbrica no s'ha pogut aclarir amb certesa el funcionament d'aquesta en concret, però sí el d'altres fàbriques similars de l'època. El funcionament d'una fàbrica d'aiguardent és el següent:

El procés per a obtenir l'aiguardent consistia en la destil·lació fraccionada, la rectificació de l'aiguardent mitjançant destil·lacions successives. Abans de començar aquest procés s'havia de triar el vi: quan més qualitat tingués aquest, més en tindria l'aiguardent produït. Amb aquest vi s'omplien dos tercers parts de l'olla, i el resultat d'aiguardent de 60° era una quinta part que de vi de 12°.

En aquest procés de destil·lació era molt important el control del foc, ja que la destil·lació consisteix a aprofitar la diferència entre el punt d'ebullició de l'alcohol (78 °C) i el de l'aigua (100 °C) per poder separar els dos elements. El foc es mantenia en una temperatura moderada una vegada el vi havia començat a bullir, perquè el vapor d'aigua no s'elevava fins al capitell. Els vapors destil·lats del vi es condensaven en passar pel serpentí, i aquest líquid condensat acabava en un recipient col·locat a l'extrem d'aquest. Si volien aconseguir un aiguardent amb més graduació s'havia de fer més destil·lacions.

Aquesta destil·lació es feia amb un element anomenat alambí. Aquests van començar sent petits i senzills, que es solien trobar a les cases dels llauradors i eren fàcils de transportar i col·locar tant sobre forns especialitzats per a aquesta funció com en altres espais més

Imatge 57.

Imatge 57: Esquema de destil·lació, funcionament d'un alambí. (font: elaboració pròpia, a partir del recurs del museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya).

improvisats. L'alambí consta de tres parts: la caldera, la campana o capitell i el serpentí. La caldera tenia una forma variable, i acabava en una rebava per enganxar la campana, a la qual seguia el serpentí. Aquest últim era un tub en forma d'espiral i fabricat en metall, el qual servia per a la condensació dels vapors, ja que estava submergit en un dipòsit amb aigua gelada.

Però en una fàbrica l'escala de tot aquest procés era molt major. La fàbrica estava dividida en diferents espais, cadascun per a una part del procés de l'elaboració d'aiguardent. Els espais d'una fàbrica d'aiguardents a la primera meitat del segle XX eren els següents:

- La *zona energètica*, per a la producció del vapor. Aquesta tenia la caldera i la xemeneia per expulsar els fums resultants. A més, al pati s'emmagatzemaven les restes de la producció de l'aiguardent, les quals s'utilitzaven com a combustible.

- La *zona de producció* d'energia mecànica. A aquesta zona trobàvem la màquina de vapor que accionava totes les corrioles, que és possible que posaren en funcionament altres màquines com la premsa, triadora o fins i tot els remenadors i les bombes d'aigua.

- La *zona de destil·lació*. Aquesta la formaven les calderes de vaporització de la brisa, l'escaldavins, el refrigerador, la bomba d'aigua i els dipòsits per a l'aiguardent. (*)

- La *zona de cristal·lització* del tartrà (residu que queda després de la fabricació d'aiguardent a partir de la brisa del vi). Ací trobem les botes on emmagatzemar els líquids sobrants de la caldera de brisa, els dipòsits d'aigua amb sulfumant i el remenador d'exterior.

- La *zona de tria de la brisa* ja destil·lada, on es situen el caragol sense fi, la triadora per separar els elements sòlids de la brisa i la premsa.

A més, la fàbrica comptava amb unes vies i vagonetes per poder transportar els diferents productes al llarg de la fàbrica amb major comoditat.

(*) El procés de destil·lació era un poc més complex que el d'un alambí que poguérem trobar a una casa particular, ja que es tracta de maquinària prou més gran. Els sacs de brisa s'abocaven a la caldera de la brisa, la qual tenia totes les aixetes tancades.

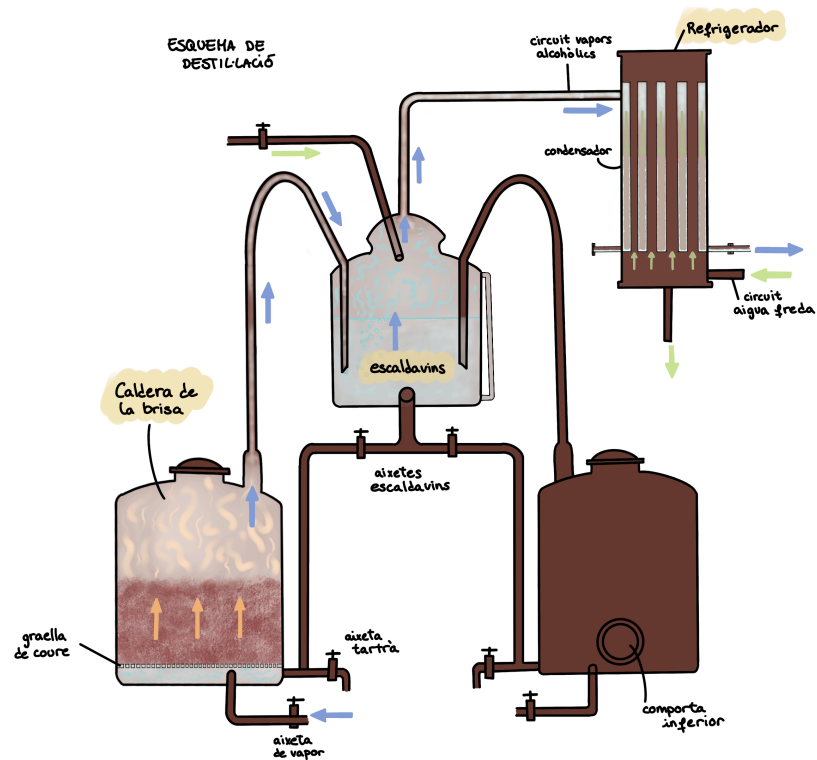
Aquesta caldera estava dividida en dos parts mitjançant una graella, perquè l'entrada de vapor es fera per la part inferior, separat de l'espai de vaporització de la brisa. La caldera de vapor enviava aquest cap a l'olla de la brisa per fer-la bullir, sense aturar mai la producció, s'obria l'aixeta del vapor i aquest entrava a l'olla per la

base (per davall de la graella separadora) i anava escalfant la brisa fermentada.

Els vapors alcohòlics anaven cap al capitell i d'ací a l'escaldavins, on trobaven una temperatura més baixa, açò resultava en el fet que els vapors més aquosos es liquaven, però els de major graduació no es condensaven i continuaven ascendint fins al refrigerador. El líquid que es quedava a l'escaldavins es tornava a introduir a l'olla per a realitzar una altra destil·lació i recuperar l'alcohol que contenia.

Al refrigerador trobàvem dos circuits diferents, un per als vapors d'alcohol i l'altre per a l'aigua, separats entre ells per una paret de coure. Aquesta aigua gelada feia que la temperatura dels vapors baixara i que aquests es condensaren, convertint-se així en aguardent. Aquest aguardent d'un 60° aproximadament es dirigia aleshores al dipòsit d'emmagatzematge. L'aigua freda utilitzada en aquesta part del procés és la que probablement provenia de la séquia abans mencionada, raó per a construir la fàbrica al lloc on es troba.

Imatge 58.

D'aquest producte de destil·lació s'obtenien diversos subproductes derivats. El primer era el tartrà, el residu que es cristal·litzava a les parets i base de les botes a partir del líquid que restava després de vaporitzar l'alcohol. Després estaven els pinyols, que se separaven a la triadora de les pells i rapes, tot allò eren els sòlids que havien quedat a la caldera una vegada l'havien buidada de líquid. Finalment, les restes de la brisa es compactaven i col·locaven a la premsa hidràulica per extreure tot el líquid i s'apilaven per assecar-los, a l'any següent servien de combustible per a la caldera.

Imatge 59.

Imatge 60.

Imatge 61.

Imatge 58: Esquema de destil·lació, funcionament d'una fàbrica d'aguardents (font: elaboració pròpia, a partir del recurs del museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya)

Imatge 59: Refrigerador o condensador (font: elaboració pròpia)

Imatge 60: Calderes per a la brisa (font: elaboració pròpia)

Imatge 61: Escaldavins (font: elaboració pròpia)

Per a l'elaboració del present projecte s'ha de tenir en compte l'entorn de la fàbrica i les seues característiques, ja que serà una zona que pot experimentar canvis si la fàbrica ho fa també. Al seu entorn immediat, la majoria de les edificacions que trobem són vivendes unifamiliars, llevat d'una, l'antic convent i escola-llar del poble, la Fundació Elena Santonja, un edifici de grans dimensions en comparació amb la resta d'edificacions, una façana del qual dona al mateix carrer que la fàbrica. La resta d'elements que envolten la construcció són els carrers i vivendes del poble i diferents camps de cultiu.

Imatge 62.

Imatge 63.

INFLUÈNCIES

Aquesta, la fàbrica dels Conca, era una indústria important al poble. Com ja s'ha mencionat abans, la mateixa família comptava amb dues fàbriques al terme de Beneixama (una d'oli de sansa i una de licors), una tercera edificació a Rociana del Condado a Huelva (de licors també), i una bodega a Manzanares, Ciudad Real. Amb aquestes factories, els germans Conca abraçaven una gran part del mercat, i empraven molta gent del poble per a treballar (tant en les fàbriques com a l'hora de la seua construcció), cosa per la qual aquesta empresa va tenir una gran influència al poble.

Amb la seua rehabilitació, aquesta fàbrica també tindria una gran influència en l'aspecte social del poble, transformant per complet un espai fins ara inutilitzat.

A més, de manera indirecta, l'empresa dels germans Conca també va influir al poble en l'àmbit artístic, és un dels que millor es pot veure actualment. Com que una de les fàbriques es trobava a Huelva, una part de la família posseïdora d'aquestes provenia d'Andalusia. Aquesta ascendència va influir en el disseny i la construcció d'altres immobles de la zona, com bé són les cases familiars. Aquestes influències han fet que es puguen veure notables diferències entre les cases tradicionals del poble, cases de famílies llauradores, i les cases d'aquesta família, de tipologia més semblant a les andaluses.

Les cases típiques de les famílies del poble, d'aquelles famílies dedicades a l'agricultura, tenien una distribució centrada en aquesta activitat. Eren vivendes amb una gran entrada per als carros i animals que empraven al camp, la qual comunicava amb el corral situat a la part posterior de la casa. Les vivendes llauradores estaven distribuïdes al voltant d'aquesta entrada, solien tenir a una banda la part més noble de la vivenda (alcoves, guisador, menjador, etc.), i a l'altra banda de l'entrada estances com la bodega, el rebost o zones d'emmagatzematge. La majoria d'aquestes vivendes de famílies llauradores han sigut reformades durant les últimes dècades, i ja no conserven la seua distribució original, però hi ha d'altres que no han patit tantes modificacions. En algunes d'elles encara es poden veure les grans portes originals que s'obrin de bat a bat per a poder entrar els carros, animals i eines de conreu, amb els tradicionals guardacantons (pedres que protegien els brancals de les portes front als cops de les rodes dels carros). A Beneixama en queden ja poques, però encara podem veure alguna vivenda que no ha sigut modificada i que fins i tot conserva el sòl original a la part de l'entrada, format habitualment per pedra extreta del mateix entorn, per còdols de riu desgastats.

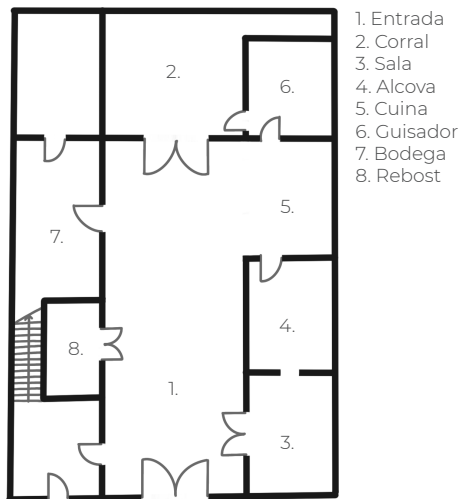
D'altra manera, les cases andaluses estaven construïdes rodejant un pati central, al voltant del qual es repartien una sèrie de galeries, i comptaven amb una entrada senyorial a la vivenda. A més, les que van venir a Beneixama eren famílies d'empresaris, per la qual cosa les vivendes no eren com poguera ser qualsevol altra casa andalusa, sinó que eren residències de famílies adinerades. Les cases construïdes amb aquesta tipologia sí que s'han conservat la gran majoria en el seu estat original, o almenys s'ha mantingut la distribució interior de la vivenda.

Imatge 62: Fàbrica d'aiguardents, compostos i licors Molina Pérez, al carrer Cardenal Payà (font: elaboració pròpia)

Imatge 63: Fàbrica de licors al molí Campanes (font: elaboració pròpia)

ESQUEMA CASA TRADICIONAL LLAURADORA

Imatge 64.

Imatge 65.

ESQUEMA CASA ESTIL ALDALÚS

Imatge 66.

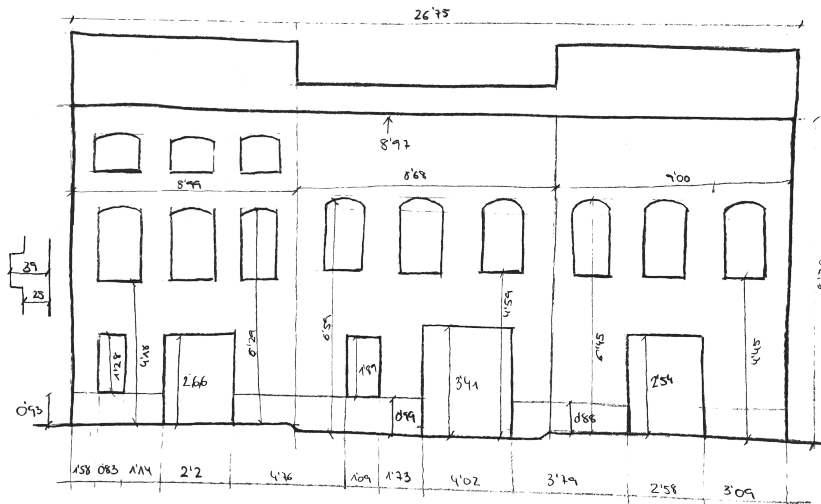

Imatge 67.

Imatge 64: Esquema en planta d'una vivenda tradicional llauradora (font: elaboració pròpia)
 Imatge 65: Façana d'una vivenda tradicional llauradora (font: elaboració pròpia)
 Imatge 66: Esquema d'una vivenda estil andalús (font: elaboració pròpia)
 Imatge 67: Façana d'una vivenda de la família Conca, estil andalús (font: elaboració pròpia)

7. ALÇAMENT GRÀFIC (o mètric-descriptiu)

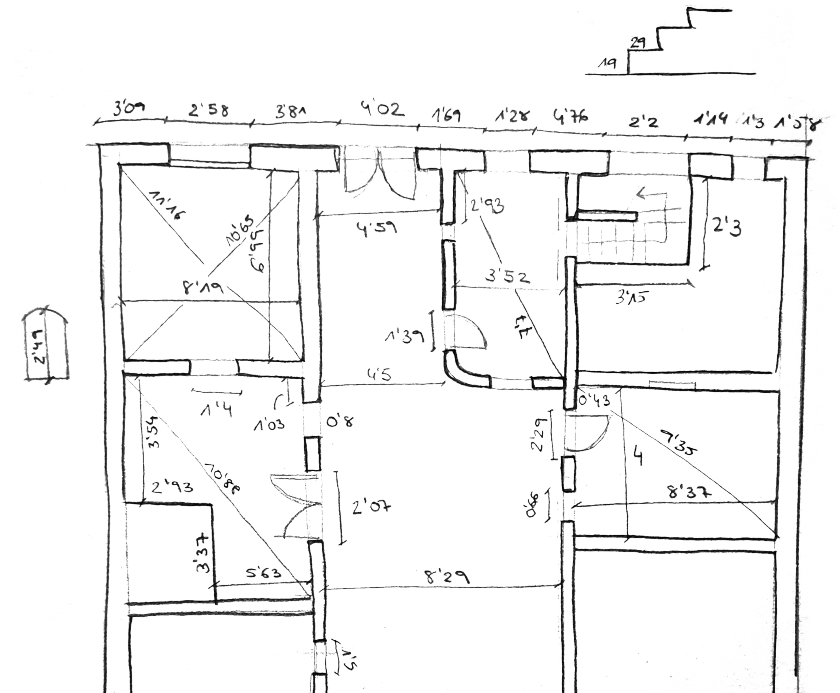
En aquesta part del treball, l'alçament gràfic o mètric-descriptiu, s'efectuen les operacions necessàries per a obtenir la informació mètrica que ens permetia descriure gràficament l'edifici en l'estat en què es troba en l'actualitat. Aquest alçament, amb una informació mètrica i morfològica detallada i precisa, s'utilitzarà com a base per a posteriors estudis de coneixement de l'edifici i per a la realització del present treball. Tota la documentació gràfica que trobem en aquest treball té com a base aquest alçament gràfic.

Imatge 68: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, façana (font: elaboració pròpia)

Imatge 69: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, planta (font: elaboració pròpia)

Imatge 68.

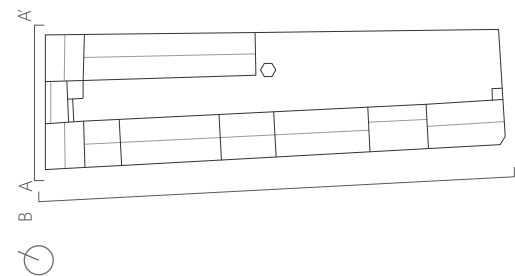
Imatge 69.

Aquest alçament s'ha dividit en diverses fases. La primera fase ha consistit a realitzar el projecte d'alçament, fent una visita prèvia a l'edifici, fixant els objectius de l'alçament i en nivell de precisió amb el qual s'haurà de treballar, analitzant les potencialitats del lloc, l'edifici i el seu entorn, s'han establert els mètodes de mesura a utilitzar i les tècniques i eines per a realitzar el mateix alçament. Aquesta primera fase ha consistit en l'organització del material i de les tasques a realitzar enlloc, una planificació.

La segona fase es tracta de l'alçament pròpiament dit, de la presa de mesures i dades, aquesta tasca es pot dur a terme amb diverses eines. En aquest cas s'ha emprat material de dibuix i l'alçament s'ha fet amb sistemes manuals, com la cinta mètrica, i sistemes semi-instrumentals, com el distànciòmetre làser. Per als mesuraments realitzats en aquesta fase s'han utilitzat mètodes com la triangulació, i totes les dades geomètriques obtingudes s'han anat anotant per a la posterior fase de l'alçament.

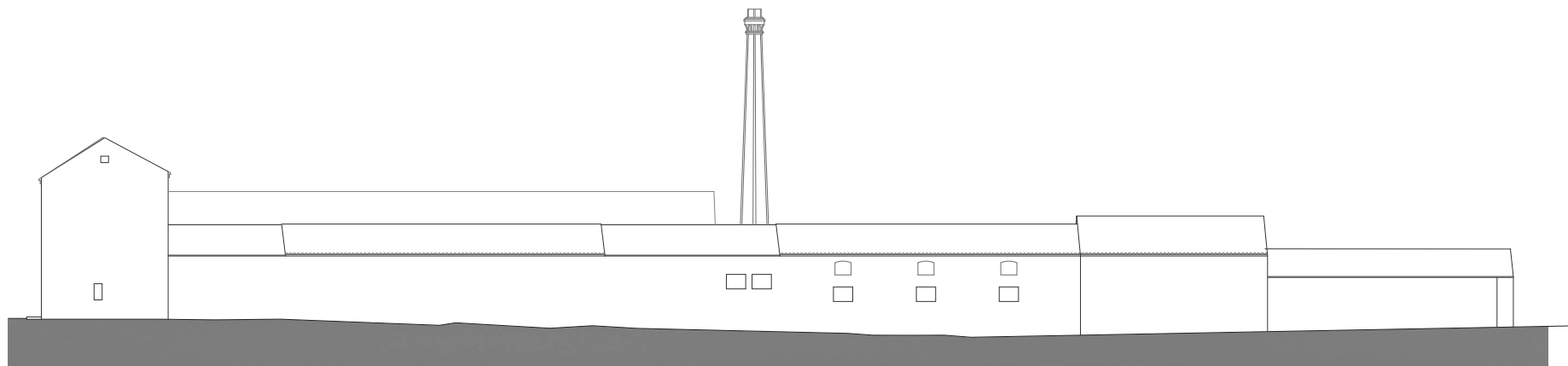
Aquesta última fase és la restitució de les dades geomètriques obtingudes anteriorment. Consisteix a portar totes les mesures de la

fase anterior a AutoCAD, per desenvolupar així el pla gràfic. Aquest procés ha donat lloc a la creació d'una detallada planimetria, la qual es complementa amb esquemes, esbossos, dibuixos i fotografies. Aquesta restitució ha de ser precisa i fiable i representar les mesures amb detall i tractament gràfic realista, ja que comporta la base gràfica per a tot el treball posterior.

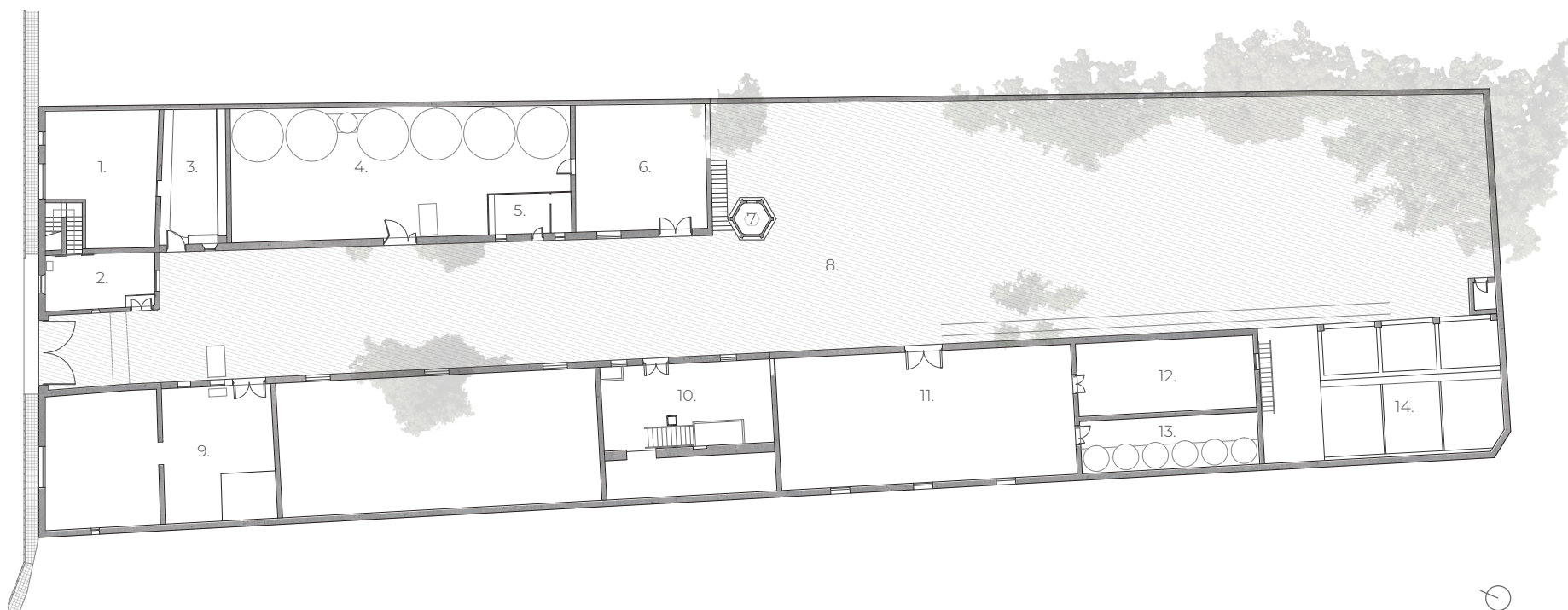
Plànol 1 / Alçat A-A' (font: elaboració pròpia)

Escala: 1/200

Plànol 2 / Alçat B-B' (font: elaboració pròpia)

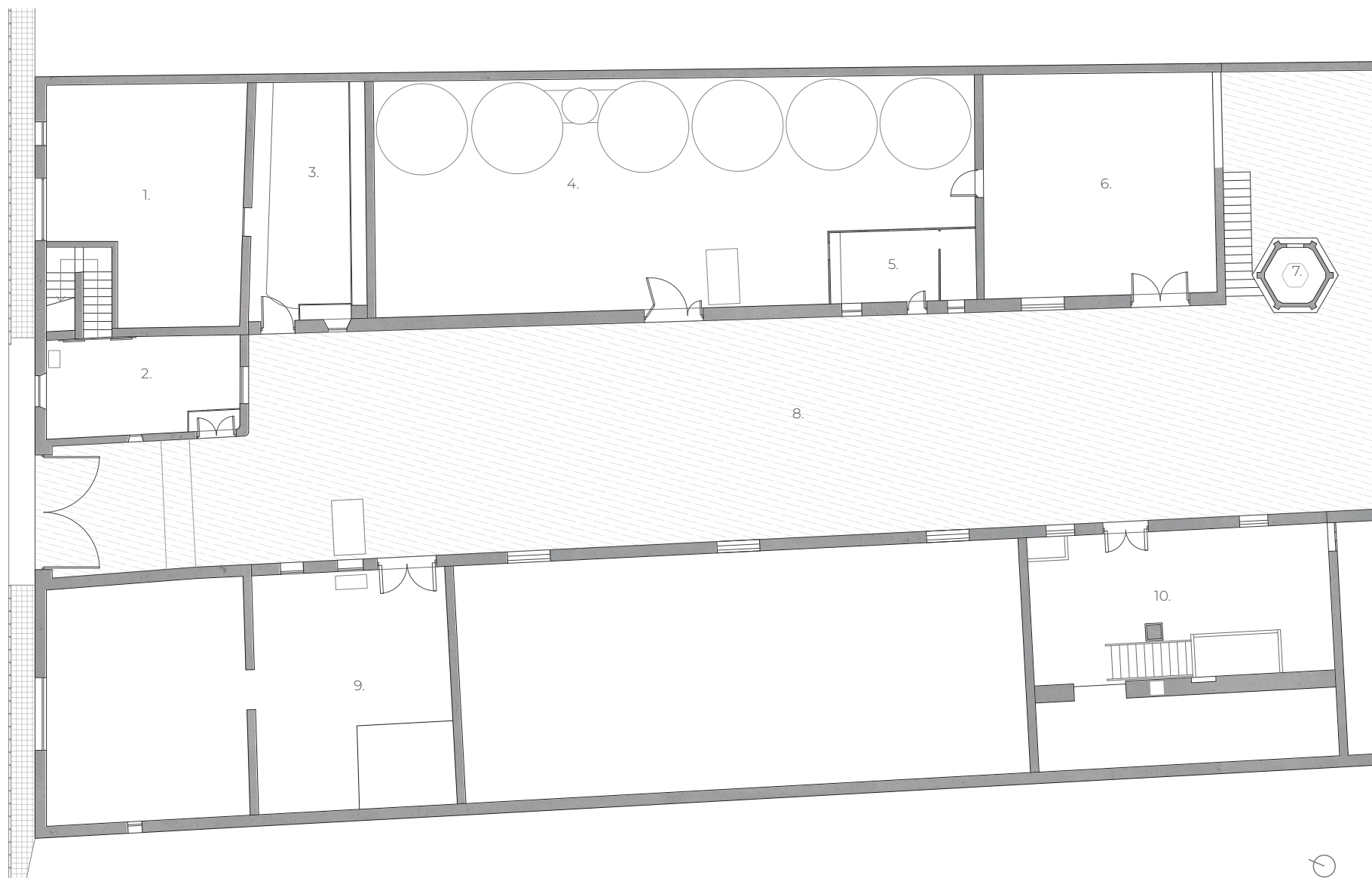
Escala: 1/400

1. Vivenda, 2. Oficina, 3. Abeuradors animals, 4. Bodega, 5. Vestuaris, 6. Bodega, 7. Xemeneia, 8. Pati, 9. Fàbrica, 10. Alambí, 11. Magatzem, 12-13. Bodegues petites, 14. Remenadors

Plànol 3 / Plànol Planta Baixa (font: elaboració pròpia)

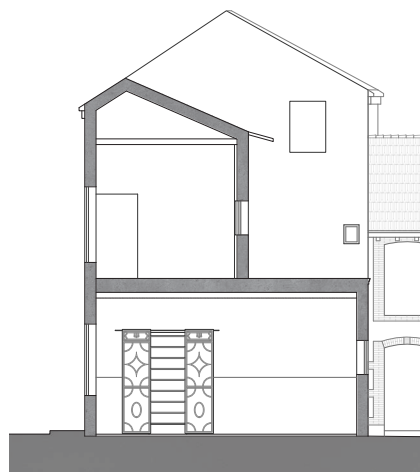
Escala: 1/400

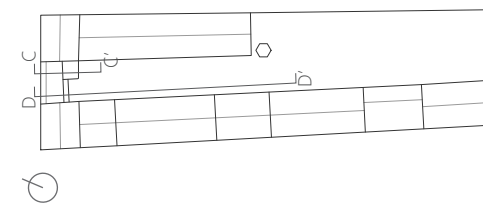
Plànol 4 / Plànol Planta Baixa_2 (font: elaboració pròpia)

Escala: 1/200

1. Vivenda, 2. Oficina, 3. Abeuradors i quadres per als animals, 4. Bodega, 5. Vestuaris, 6. Prensas, 7. Xemeneia, 8. Pati, 9. Fàbrica, 10. Alambí

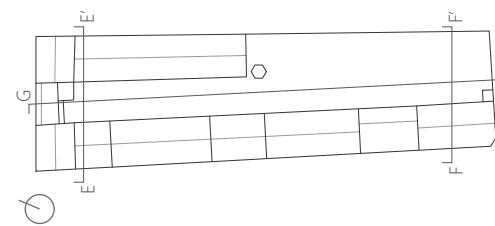
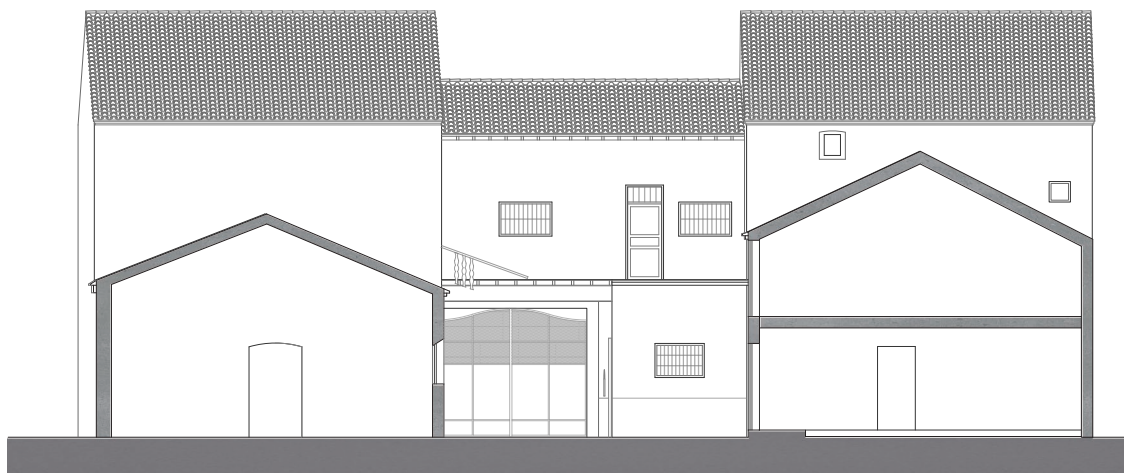
Plànol 5 / Secció C-C' Escala: 1/200
(font: elaboració pròpia)

Plànol 6 / Secció D-D' (font: elaboració pròpia)

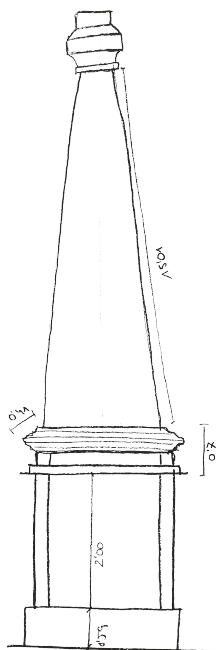
Escala: 1/200

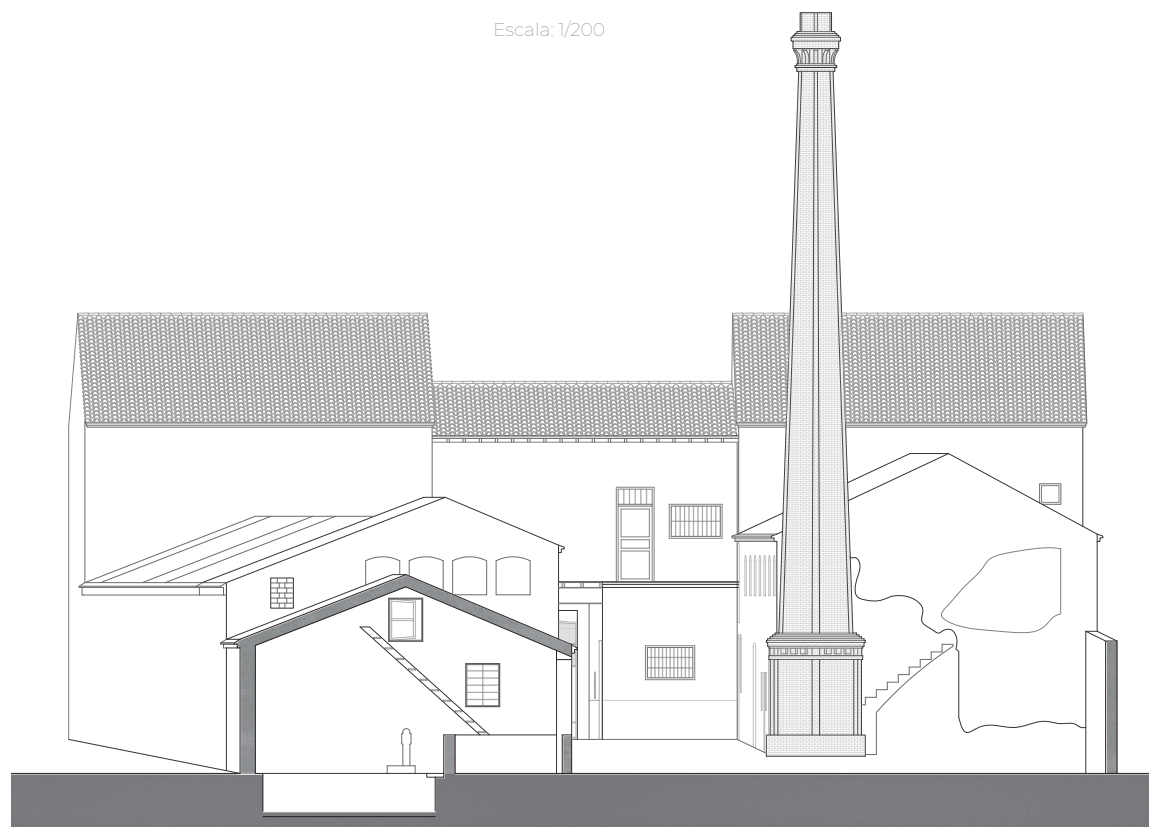

Plànol 7 / Secció E-E' (font: elaboració pròpia)

Escala: 1/200

Imatge 70.

Plànol 8 / Plànol F-F' (font: elaboració pròpia)

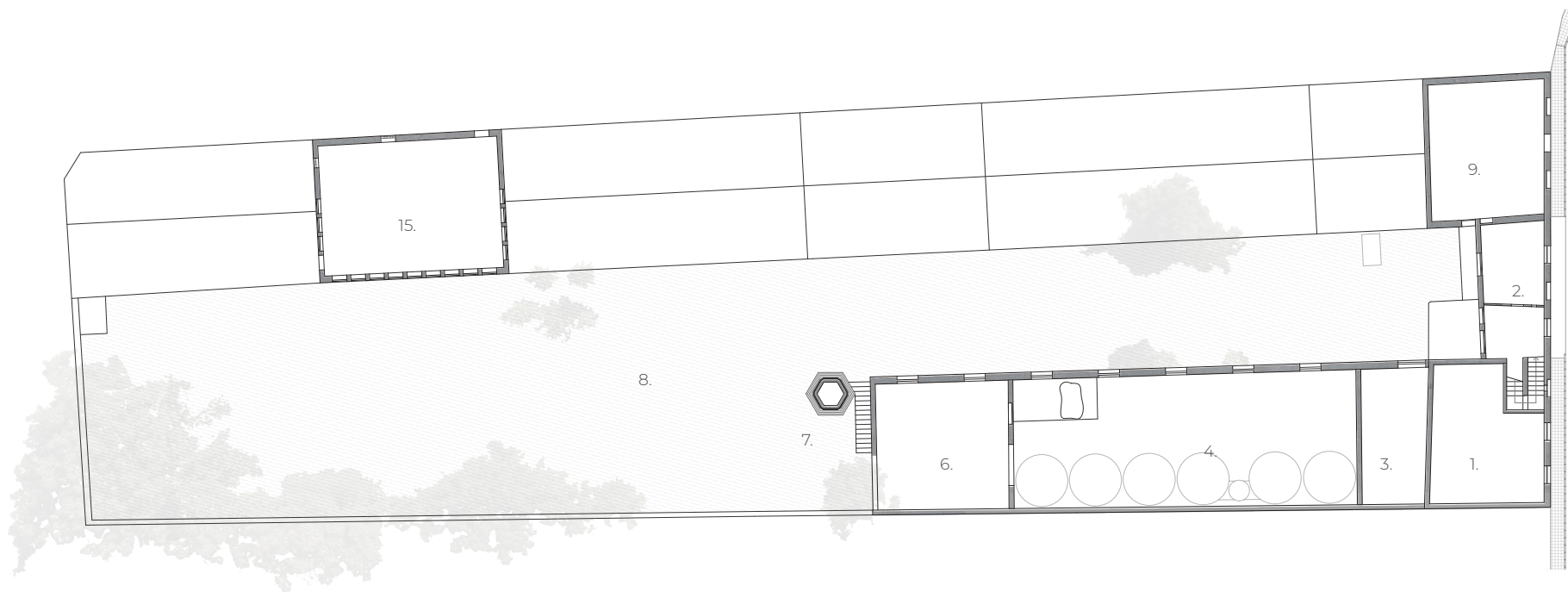
Escala: 1/200

Imatge 70: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, xemeneia (font: elaboració pròpia)

Plànol 9 / Plànol G-G' (font: elaboració pròpia)

Escala: 1/400

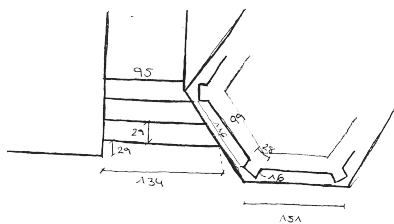
1. Vivenda, 2. Oficina, 3. Abeuradors animals,
4. Bodega, 6. Premses,
7. Xemeneia, 8. Pati, 9. Fàbrica, 15. Part superior bodegues

Plànol 10 / Plànol Planta Baixa (font: elaboració pròpia)

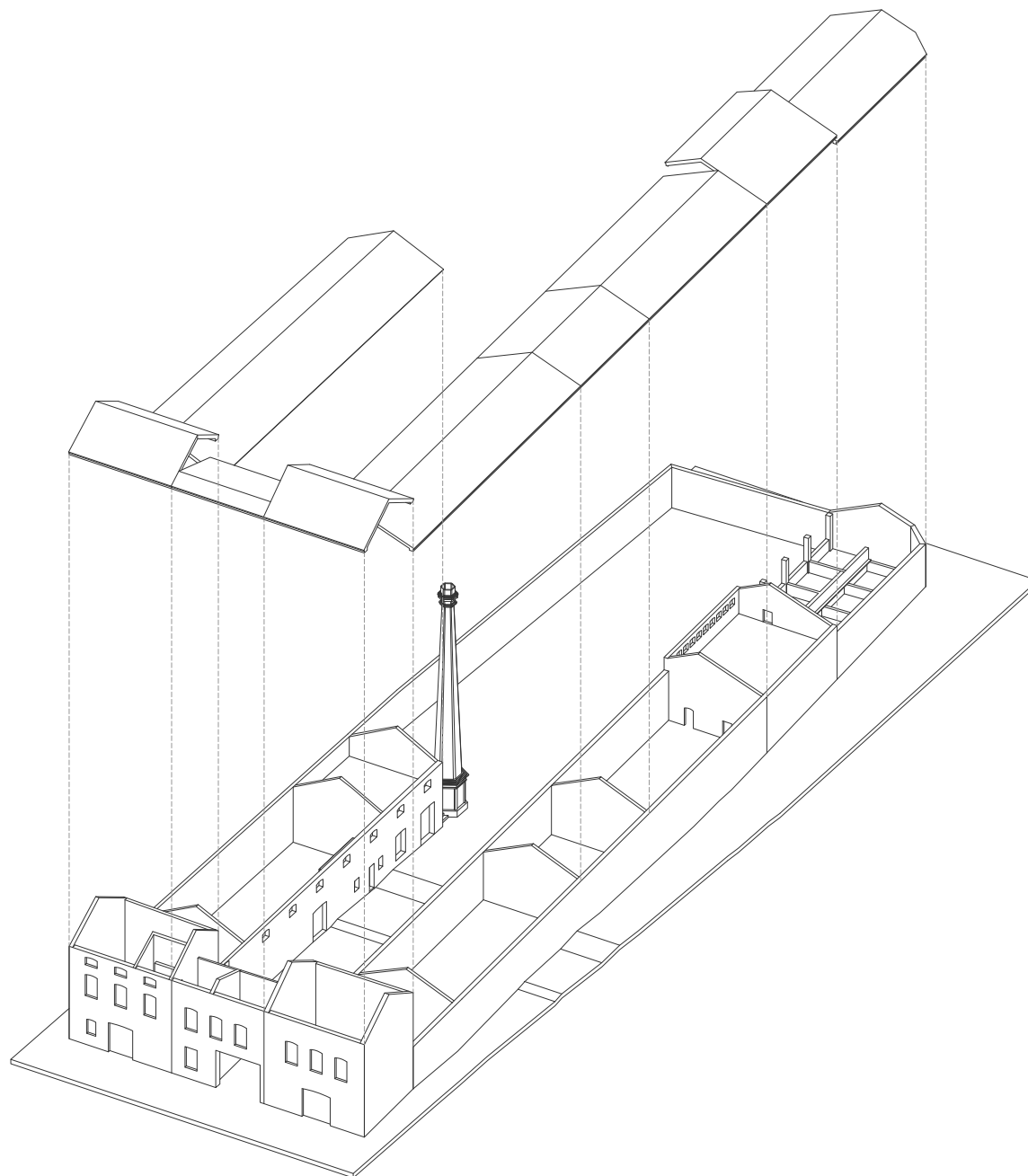
Escala: 1/400

La informació obtinguda, i per tant la documentació gràfica utilitzada en aquest treball, no son 100% fidels a la realitat de l'edifici, ja que aquest té algunes zones de molt difícil o impossible accés, zones amb alta perillositat. A més, aquest deteriorament de la fàbrica va avançant a passos agegantats a mesura que va passant el temps.

Imatge 71.

Plànol 11. Axonometría de la fàbrica (font: elaboració pròpia)

Imatge 71: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, xemeneia (font: elaboració pròpia)

8. ESTUDI ARQUITECTÒNIC-CONSTRUCTIU

En aquesta fase de l'estudi previ de l'edifici es tracta de saber quins són els materials que el conformen. L'estudi arquitectònic-constructiu és l'estudi de materials, tècniques constructives, detalls constructius i descripció constructiu-estructural. Aquests diferents materials o tècniques constructives s'indiquen a la documentació gràfica amb diferents colors i grafismes.

Per a aquest estudi s'ha realitzat una anàlisi de la planimetria, diferenciant els materials dels diferents elements constructius de l'edifici. Aquesta anàlisi s'ha fet dels elements constructius tant verticals com dels horitzontals, i segons revestiments i cobertures, realitzant diferents mapatges per a poder representar amb claredat cadascun dels casos.

El primer element analitzat es tracta dels murs, els elements constructius verticals que suporten el pes d'un edifici o que tanquen un espai. Al territori valencià una de les tècniques constructives principals dels passats segles eren els murs de pedra. A aquesta fàbrica trobem aquests murs de pedra (maçoneria), juntament amb altres tipologies que apareixen en grau més baix, com murs de rajola massissa, de rajola foradada, i mixtes.

- Maçoneria: Obra feta amb pedres, generalment lligades amb un material de cohesió (no sempre) ⁽¹⁾

- Rajola massissa: Peça d'argila secada i cuita, utilitzada per a fer parets i altres elements de la construcció. ⁽²⁾ Es fan servir per a fer elements duradors, juntament amb un morter que els cohesione.

- Mixtes: murs construïts amb pedra i rajola mesclades, a les zones on fa falta reforçar elements.

- Rajola foradada: aquella que té orificis en sentit longitudinal, amb un volum major al 70 % del total de la rajola. S'empra per a construir elements divisoris, sense finalitat resistent. ⁽³⁾

El següent element són els forjats, elements constructius generalment horitzontals, capaços de transmetre les càrregues que suporten i el seu pes propi als altres elements de l'estructura. En el cas de la fàbrica dels Conca trobem diferents tipologies de forjats, però la gran majoria compten amb una estructura de fusta i diferents elements formant l'entramat i els revestiments.

- Biga: peça generalment prismàtica, molt més llarga que ampla i disposada horitzontalment, que serveix per a suportar les càrregues que no graviten directament sobre una paret o un pilar. Es recolza sobre elements estructurals verticals. ⁽⁴⁾

- Bigueta o cairat: Biga menuda, especialment la que en un sostre amb revoltos, els sosté. Es recolza sobre murs o bigues, o altres elements estructurals horitzontals.

- Revoltó: Volta menuda i de poca llum, que va d'una biga o bigueta a una altra d'un sostre. ⁽⁵⁾

Seguidament, s'han analitzat les cobertes del conjunt, els elements constructius que protegeixen els edificis a la part superior, incloent-hi l'estructura que els sustenta. A aquesta fàbrica hi ha diferents tipus de cobertes, però totes tenen una estructura molt similar entre elles, ja que estan cobrint espais amb dimensions similars, i trobem dos tipus de cobertures diferents:

- Cintra: Armadura que sosté la coberta d'un edifici. ⁽⁶⁾

- Teula ceràmica corba (o àrab): peça de terra cuita, de forma trapezial corbada en forma de canal, utilitzada per fer cobertes inclinades, molt típica de l'arquitectura vernacla del Mediterrani.

- Teula plana alacantina: peça de terra cuita, de forma rectangular en planta, feta de manera que cadascun dels laterals encaixa amb les teules contigües.

A continuació es poden veure les diferents fitxes amb l'anàlisi constructiva de cadascun d'aquests elements:

(1) Definició del Diccionari normatiu Valencià (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>)

(2) Definició del Diccionari Normatiu Valencià (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>)

(3) https://es.wikipedia.org/wiki/Ladrillo_hueco#cite_ref-CTE_1-0

(4) Definició del Diccionari Normatiu Valencià (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>)

(5) Definició del Diccionari Normatiu Valencià (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>)

(6) <https://dle.rae.es/cercha>
Definició del Diccionari Normatiu Valencià (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>)

MURS

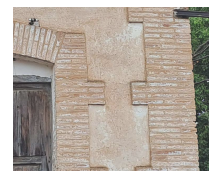
ESTRUCTURA

Mur de maçoneria amb revestiment de morter de ciment

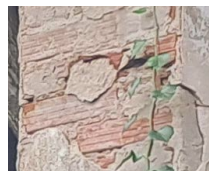
Mixte pedra i rajola amb revestiment de morter de calç

Reforç rajola en brancals, dintells i cantoneres.

Rajola massisa caravista

Rajola foradada amb revestiment de morter de ciment

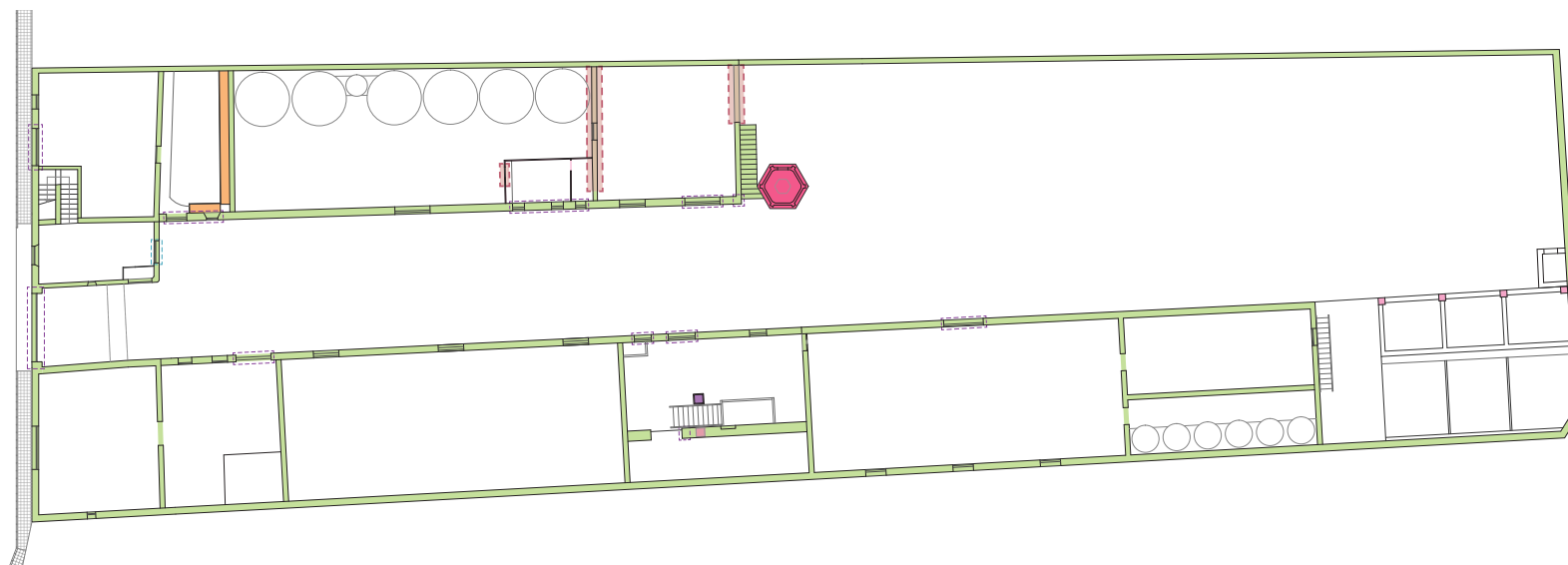

Reforç de fusta en dintell.

Esfondraments

ESQUEMA

FORJATS SUPERIORS

ESTRUCTURA

Biga d'acer i biguetes de fusta de secció rectangular, forjat de taulons de fusta.

Bigues de fusta de secció circular, forjat de rajola massissa i morter d'algeps, recobrint inferior de canyís i algeps.

Bigues de fusta de secció irregular, forjat de revoltons de rajola i morter d'algeps.

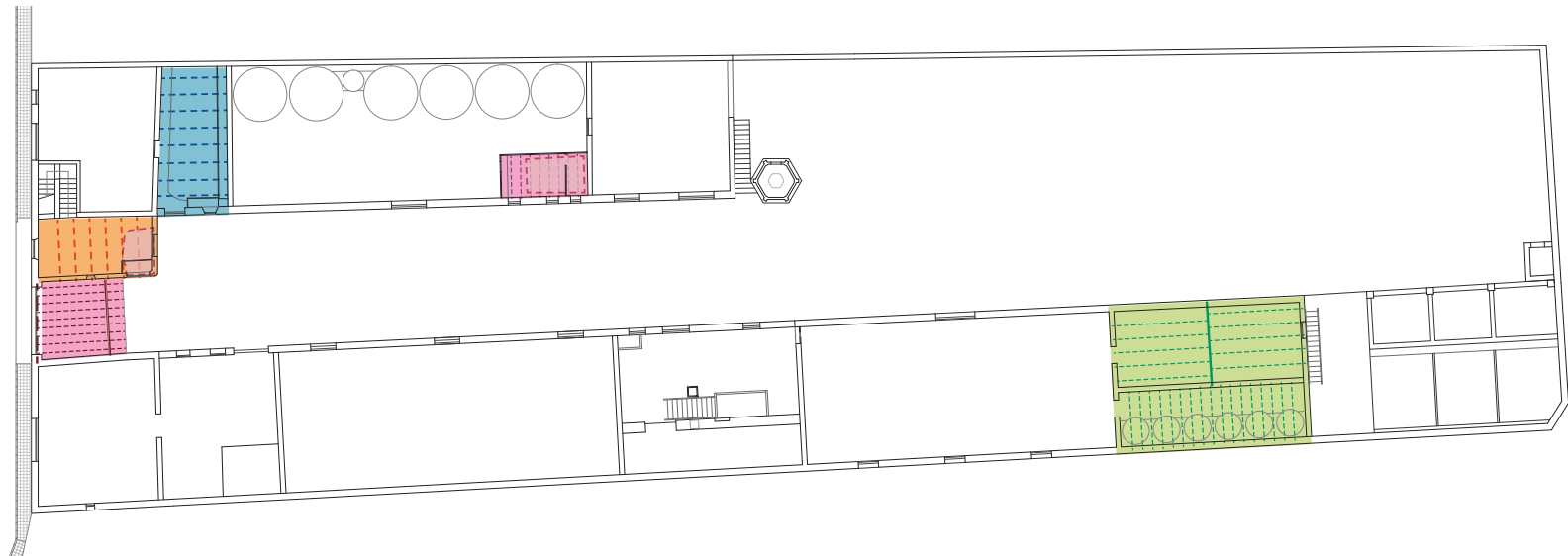
Bigues de fusta de secció rectangular, forjat de rajola foradada i morter d'algeps.

Biga i biguetes de fusta de secció circular, forjat de revoltons de rajola i morter d'algeps.

 Esfondraments

ESQUEMA

COBERTES

ESTRUCTURA

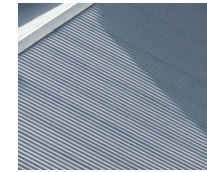
- Cintres mixtes de fusta amb unions caragolades i tirants d'acer, col·locades cada 5 m.
- Bigues de fusta col·locades cada 60 cm aprox., biguetes i taulers de fusta, reforçada amb tirants metàl·lics cada 2,50 m.
- Bigues de fusta col·locades cada 60 cm aprox. i biguetes de fusta, amb tirants metàl·lics cada 2,30 metres.
- Bigues de fusta col·locades cada 1,26 metres aprox. i biguetes de fusta, amb tirants metàl·lics col·locats en cada biga
- Biga de fusta col·locada en el sentit del pendent i biguetes de fusta transversals.
- Biga de fusta col·locada en carener i biguetes de fusta en el sentit del pendent.
- Biga de fusta col·locada en cumbrera i biguetes de fusta en el sentit del pendent.

COBERTURA

 Teula àrab

 Coberta substituïda

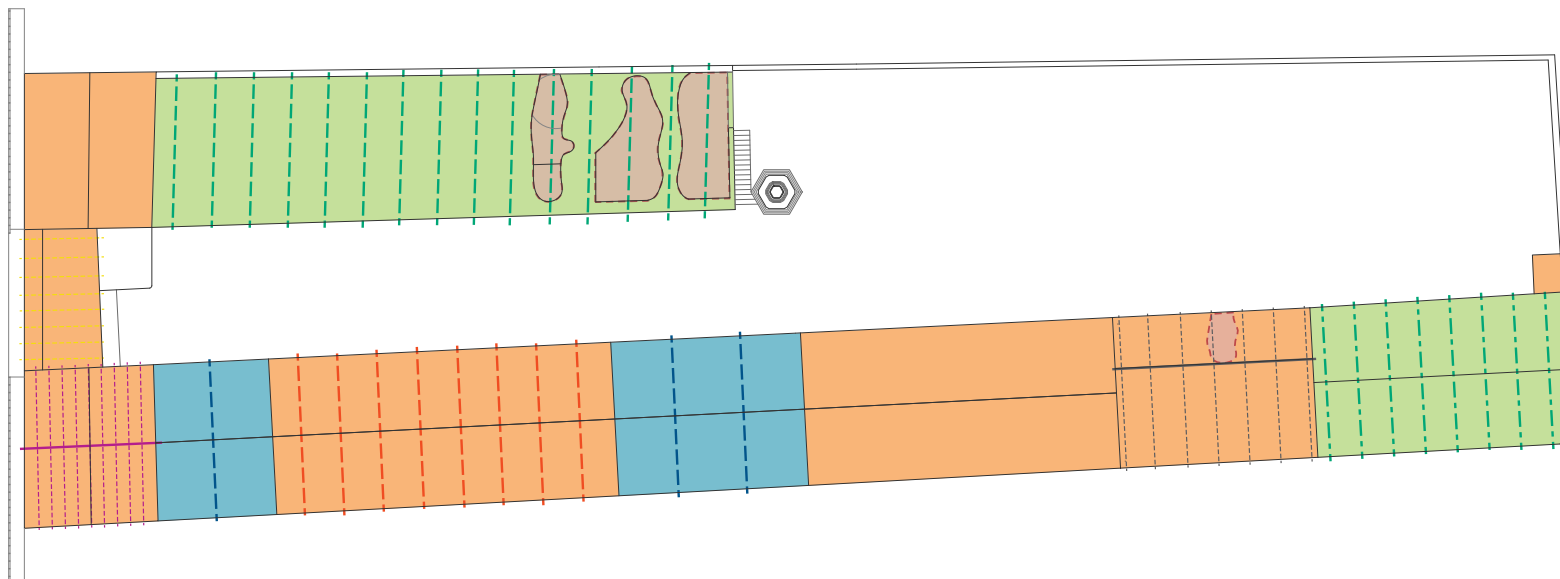

 Teula plana

 Esfondraments

ESQUEMA

9. CATÀLEG FOTOGRÀFIC

En aquest apartat de catàleg fotogràfic, les fotografies deixen retratat l'estat actual de les instal·lacions de la fàbrica, amb parts que han patit algunes modificacions, com les cobertes de la nau oest, i les parts que han sigut afectades solament pel pas del temps, sense cap altra modificació des del dia que van deixar d'estar en funcionament.

A les fotografies podem veure com hi ha estances de la fàbrica on l'ambient que es respira és com si la vida hagués parat un dia de sobte. A la part de les oficines podem veure llibres, documents, recipients, records de viatges, objectes personals... fins i tot en alguna dependència trobem peces de roba que algú va deixar com si anés a tornar a treballar a l'endemà.

Imatge 72.

Imatge 73.

Imatge 74.

Imatge 72: Interior de les oficines, planta baixa (font: elaboració pròpia)

Imatge 73: Interior de les oficines, despatx a la primera planta (font: elaboració pròpia)

Imatge 74: Interior de les oficines, caixa forta a la planta baixa (font: elaboració pròpia)

Imatge 75: Bodega, zona sud (font: elaboració pròpia)

Imatge 76: Quadra per als animals, eines de conreu (font: elaboració pròpia)

Imatge 75.

Imatge 76.

També trobem materials d'obra emmagatzemats, mobiliari i maquinària que es feia servir quan la fàbrica estava en funcionament, carros, barrils, i fins i tot ferramentes de cultiu a la zona reservada per als animals.

A part de tots els objectes que encara trobem a l'interior de les instal·lacions, corresponents a l'època en actiu de la fàbrica, també trobem altres deixalles que s'han anat acumulant ací durant els anys en desús. A més a més, podem observar que el conjunt fabril conta actualment amb diferents tipologies de cobertes, i que algunes d'elles han sigut substituïdes parcialment. Aquestes parts de la fàbrica amb les cobertes més actuals, han sigut condicionades perquè són les úniques que estan en ús a dies d'ara, però no amb la seua funció original, sinó com a zona de cultiu, com a magatzem, o per a la cuida d'alguns animals de granja.

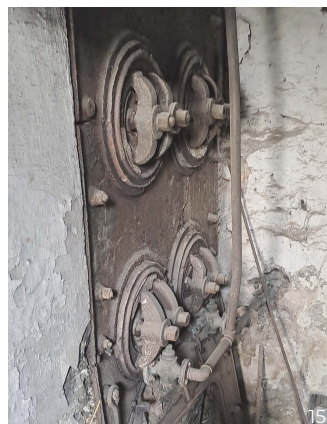
A continuació podem veure la resta del catàleg fotogràfic del conjunt de la fàbrica, amb els seus elements més importants:

10. CATÀLEG FOTOGRÀFIC:
1. Pati central, vista des de l'interior de l'oficina de la planta,
2. Cos d'entrada, alçat interior, 3. Bodega, 4. Base de la xemeneia i entrada a la bodega, 5. Alçat sud de la bodega, 6. Dipòsits metàl·lics al pati, 7. Porta sala alambí, 8. Pati central zona sud, 9. Pati central zona nord

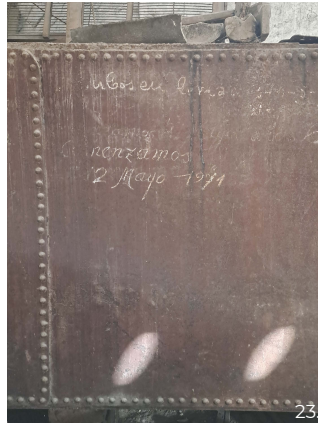

10. CATÀLEG FOTOGRÀFIC:

10. Façana principal, carrer Cardenal Payà, 11. Coberta zona sud, remenadors, 12. Porta entrada nau oest, 13. Coberta part superior de les bodegues menudes, 14. Interior de les oficines, planta baixa, 15. Caldera, 16. Arc de descàrrega al mur de les bodegues menudes (Miguel Sirera), 17. Escaldavins (Josep Valdés), 18. Bodega (Miguel Sirera), 19. Coberta de bodega, 20. Vista de la bodega des dels vestuaris, 21. Interior de la nau oest, carros.

10. CATÀLEG FOTOGRÀFIC:
22. Vista aèria interior de la bodega (Miguel Sirera), 23. Detall de la pintada a un dipòsit, nau oest, 24. Vista aèria bodega i xemeneia (Miguel Sirera), 25. Barana exterior oficines (Miguel Sirera), 26. Sistema de corrioles sala alambí (Miguel Sirera), 27. Bodegues petites i zona remenadors, 28. Vista aèria bloc de façana (fàbrica, oficines, vivienda) (Miguel Sirera), 29. Calderes sala alambí, 30. Detall xapes de matrícula dels carros.

10. CATÀLEG FOTOGRÀFIC:

31. Quadre elèctric, 32. Detall mecanisme remenador (Miguel Sirera), 33. Cup remenador, 34. Detall rajola, 35. Interior bodega menuda, 36. Teula plana coberta bodega, 37. Detall mecanisme elèctric (Miguel Sirera), 38. Xemeneia, 39. Carro, interior nau oest, 40. Interior nau oest (Miguel Sirera), 41. Font, zona remenadors, 42. Detall sistema de transmissió de força (Miguel Sirera), 43. Zona remenadors.

10. CATÀLEG FOTOGRÀFIC:
44. Interior oficina, planta primera, 45. Porta entrada oficines, 46. Vista aèria fàbrica (Miguel Sirera), 47. Cànters metàl·lics nau oest, 48. Finestra oficines, planta baixa, 49. Façana, finestra planta primera (Miguel Sirera), 50. Façana interior oficines, planta primera (Miguel Sirera), 51. Detall mecanisme elèctric, 52. Façana oest, sud de la fàbrica.

10. CATÀLEG D'ELEMENTS PATRIMONIALS

A aquest treball, a més de posar en valor el conjunt de l'edificació de la fàbrica dels Conca, també pretén donar importància a altres elements que formen part de la seua història, com són els béns mobles que aquesta conté. Per aquesta raó, s'ha decidit establir un mètode per a la identificació i classificació d'aquests elements, per difondre el seu interès artístic-arquitectònic juntament amb el de l'immoble.

Aquesta classificació s'ha dut a terme a partir de la recopilació i anàlisi de la documentació pertinent en relació amb la història d'aquests elements i de l'edifici. Coneixent les característiques de cadascun per poder nomenar-los i identificar-los, s'ha realitzat una classificació diferenciant i agrupant els diferents elements per la seua funció i característiques materials i constructives.

Així mateix, també s'han inclòs en aquesta classificació alguns dels sistemes constructius més singulars del conjunt, considerant-se béns d'interès arquitectònic, ja siga per la singularitat constructiva d'alguns, fruit de la seua època de construcció, pel seu valor com a element primitiu d'alguna de les edificacions del conjunt, o per la importància que han pogut arribar a tindre per al poble, convertint-se en una fita de la localitat.

Amb aquesta classificació, es pretén que els elements i tècniques constructives mencionats siguen tinguts en compte per a la seua conservació i consolidació en la redacció de futurs projectes de restauració i intervenció sobre la fàbrica. Hi ha casos en què la conservació (siga total o parcial) de l'element no és possible, com ara les cobertes d'algunes parts de la fàbrica com la bodega o la zona dels remenadors (en molt mal estat de conservació), però aquests s'han recollit igualment en el present document, per la necessitat

de preservació de la tècnica constructiva i la tipologia de cobertura d'aquest tipus d'espais.

Tots aquests elements constructius i béns mobles s'ha agrupat en diferents famílies:

- MAQ - Maquinària

- Alambí i maquinària de destil·lació
- Bàscula entrada
- Bàscula bodega
- Premses bodega
- Corrioles i engranatges

- MOB - Mobiliari

- Barrils bodega
- Caixa forta
- Carros

- FUS - Fusteria

- Porta corredissa
- Porta abatible
- Porta metàl·lica d'entrada
- Porta alambí
- Porta bodega
- Porta bodega 2
- Porta nau oest
- Porta nau oest 2

- COB - Cobertes

- Coberta a dos aigües bodega
- Coberta de cintres de fusta nau oest
- Coberta zona remenadors
- Cintres en coberta substituïda

- CON - Construccions

- Mur tancament parcel·la
- Xemeneia
- Abeuradors
- Escala exterior
- Escala oficines
- Vies i vagoneta

Aquesta informació, tant dels béns mobles com dels elements constructius, s'ha classificat en una sèrie de fitxes tècniques per elements, les quals podem veure a continuació:

01. ALAMBÍ I MAQUINÀRIA DE DESTIL·LACIÓ

Grup de béns: Maquinària (MAQ-01)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Maquinària
- Materialitat: Metall
- Descripció: Alambí, caldera, i altra maquinària utilitzada per a la destil·lació de l'alcohol procedent de la brisa del vi. Compost per calderes, dipòsits, serpentí, refrigerador o condensador, bomba d'aigua, dipòsits i mecanismes de transport.
- Cronologia: 1906
- Ubicació: Nau oest

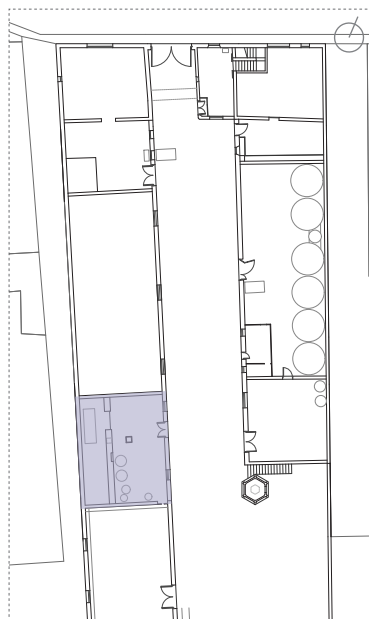
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, pèrdua de ferratges, taques, humitat.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

02. BÀSCULA ENTRADA

Grup de béns: Maquinària (MAQ-02)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Maquinària
- Materialitat: Metall
- Descripció: Balança amb una plataforma i joc de palanques per mesurar els elevats pesos de les matèries primeres que arribaven a la fàbrica per a la fabricació de l'aiguardent i l'oli de sansa.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Entrada de la fàbrica i nau oest

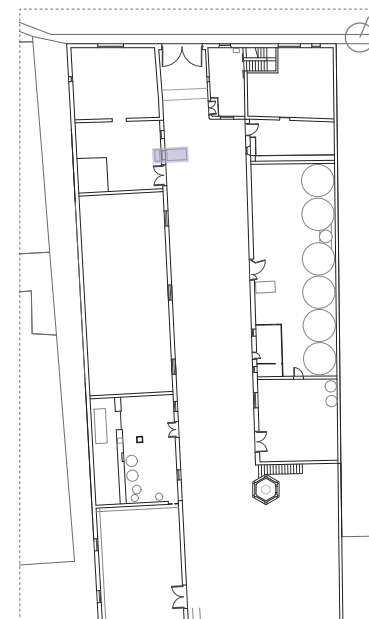
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, taques.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

03. BÀSCULA BODEGA

Grup de béns: Maquinària (MAQ-03)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Maquinària
- Materialitat: Metall
- Descripció: Balança amb una plataforma i joc de palanques per mesurar els pesos de les matèries que entraven i eixien de la fàbrica i la bodega.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Bodega, nau est

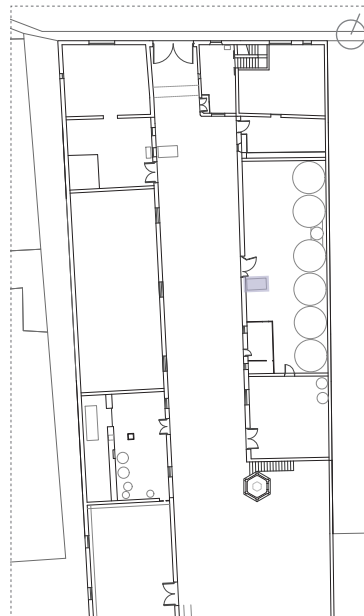
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, taques.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

04. PREMSES BODEGA

Grup de béns: Maquinària (MAQ-04)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Maquinària
- Materialitat: Metall
- Descripció: Màquina i esportins (recipients d'espart en forma de disc, en els quals es posa la pasta d'oliva o la brisa del raïm per a premsar-la) per a premsar les olives o el raïm i destil·lar l'oli obtingut.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Sud de la zona de bodega, nau est

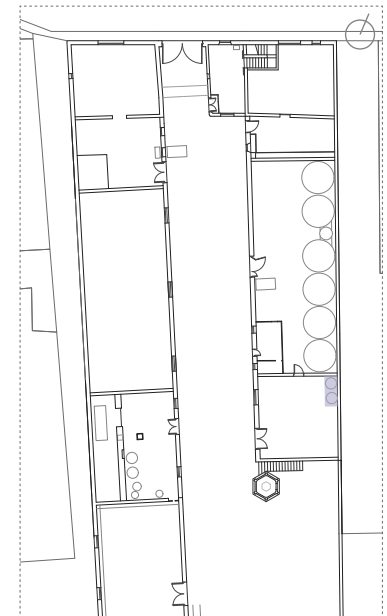
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, atacs químics.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

05. CORRIOLES I ENGRANATGES

Grup de béns: Maquinària (MAQ-05)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Maquinària
- Materialitat: Metall i fusta
- Descripció: Sistema de corrioles i engranatges per a la transmissió de l'energia de la caldera de vapor, d'una llargària aproximada de 75 metres, al llarg de la nau oest de la fàbrica.
- Cronologia: 1900-1910
- Ubicació: Nau oest, al llarg de tota la seua extensió.

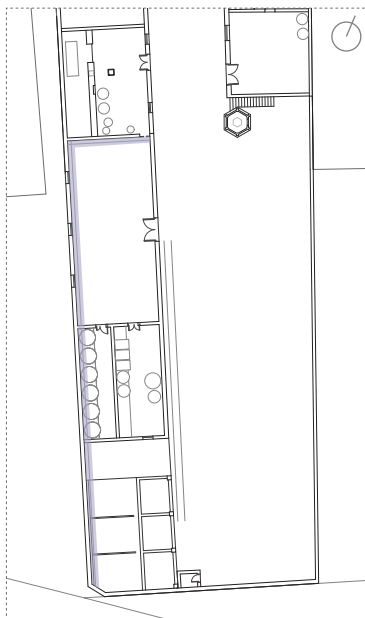
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de material, colps, desencaixat, deformació, Pèrdua de ferratges, taques, Humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

06. BARRILS BODEGA

Grup de béns: Mobiliari (MOB-01)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Barrils per a emmagatzematge.
- Materialitat: Fusta i cércols metàl·lics.
- Descripció: Grans barrils d'emmagatzemament de vi i licors, de dimensions superiors als 5 m d'altura i als 3 m de diàmetre.
- Cronologia: Principis s. XX, 1918.
- Ubicació: Bodega, nau est.

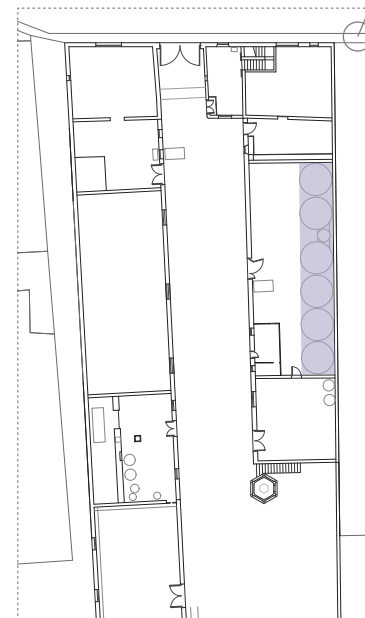
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, deformació, fongs, taques, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

07. CAIXA FORTA

Grup de béns: Mobiliari (MOB-02)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Mobiliari d'oficina.
- Materialitat: Metall i fusta.
- Descripció: Caixa forta metàl·lica de combinació redona amb quatre rodes, i compartiment inferior, de dimensions 1,5 x 0,5 x 0,5 metres aproximadament.
- Cronologia: 1890-1900
- Ubicació: Cos d'oficines, planta baixa.

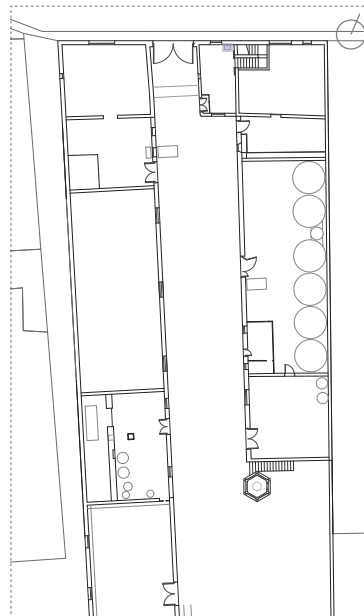
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, oxidació, pèrdua d'ornamentació, taques, llacunes de policromia.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

08. CARROS

Grup de béns: Mobiliari (MOB-03)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Vehicles.
- Materialitat: Fusta principalment
- Descripció: Carros i carruatges de fusta de tracció animal, utilitzats per al transport de matèries primeres per a la fàbrica i dels productes resultants.
- Cronologia: Aprox. 1900
- Ubicació: Nau oest

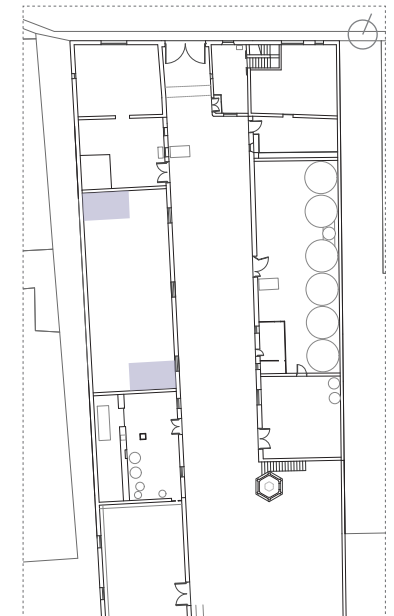
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: brutícia, colps, deformació, pèrdua de ferratges, taques, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

09. PORTA CORREDISSA

Grup de béns: Fusteria (FUS-01)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria corredissa de doble fulla.
- Materialitat: Fusta.
- Descripció: Porta corredissa de doble fulla, de dimensions 2,75 x 1,50 metres, que separa la planta baixa del cos d'oficines i el volum de l'escala.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Cos d'oficines, planta baixa.

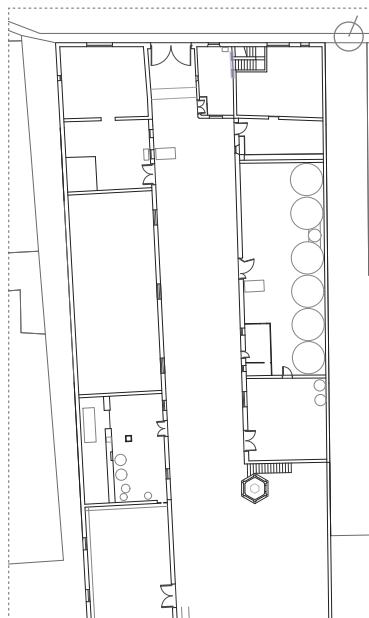
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, deformació, taques, humitat.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

10. PORTA ABATIBLE

Grup de béns: Fusteria (FUS-02)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de doble fulla.
- Materialitat: Fusta, ferro i vidre.
- Descripció: Porta abatible de doble fulla, d'entrada a la zona d'oficines, de dimensions 2,62 x 1,38 metres, amb una coronació composta per una reixa metàl·lica i quatre petits panys de vidre que permeten l'entrada de llum a l'interior.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Cos d'oficines, planta baixa.

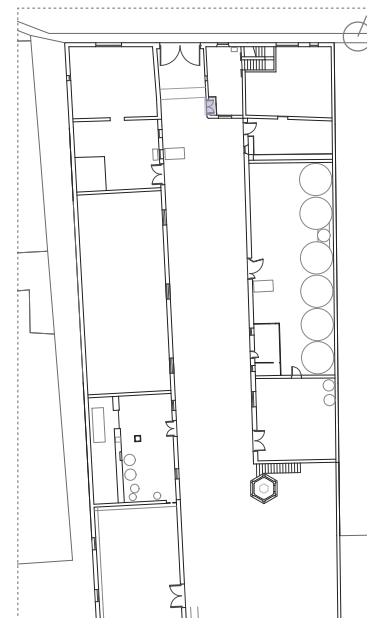
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i de material, colps i esgarrapades, deformació, taques, humitat.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Molt urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

11. PORTA METÀL·LICA ENTRADA

Grup de béns: Fusteria (FUS-03)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Porta abatible metàl·lica de doble full.
- Materialitat: Metall
- Descripció: Porta abatible metàl·lica de doble fulla, de dimensions 3,41 x 4,02 metres, d'entrada a l'interior de la fàbrica des del carrer Cardenal Payà. Part inferior opaca, i superior reixada amb el mateix material que la resta.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Entrada a la fàbrica, façana nord al carrer Cardenal Payà.

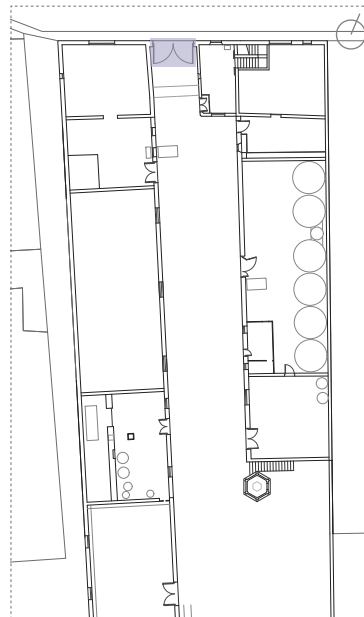
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, deformació, oxidació, taques, atacs químics, pintades, pèrdua de material.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada.

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

12. PORTA ALAMBÍ

Grup de béns: Fusteria (FUS-04)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de doble full.
- Materialitat: Fusta amb revestiment metàl·lic.
- Descripció: Porta de fusta amb revestiment metàl·lic, de dimensions 2,42 x 1,59 metres, que dona entrada a l'estança on es troba l'alambí i la resta de maquinària de destil·lació.
- Cronologia: 1906
- Ubicació: Nau oest, entrada a la sala de l'alambí.

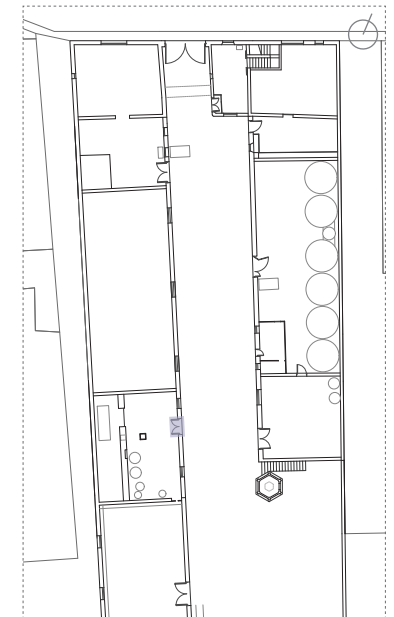
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps i esgarrapades, desencaixat, oxidació, deformació, pèrdua d'ornamentació, afegits i reparacions, reforços, taques, humitat.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

13. PORTA BODEGA

Grup de béns: Fusteria (FUS-05)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de tres fulles.
- Materialitat: Fusta amb revestiment i ferratges de ferro.
- Descripció: Porta abatible de tres fulles, amb opció de fulles fixes, d'entrada a la bodega des del pati central, de dimensions 2,62 x 2,06 metres.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Bodega, nau est, planta baixa.

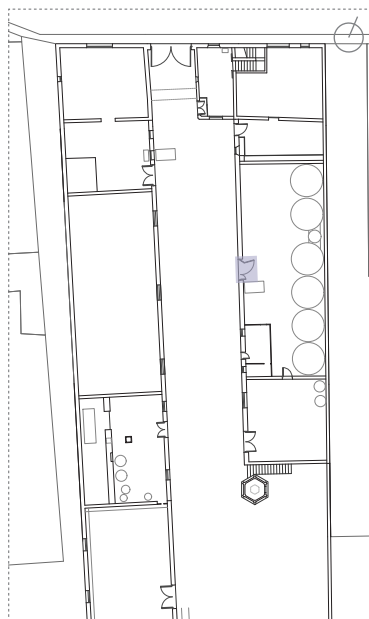
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i de material, colps i esgarrapades, deformació, fongs, afegits i reparacions, taques, humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

14. PORTA BODEGA 2

Grup de béns: Fusteria (FUS-06)

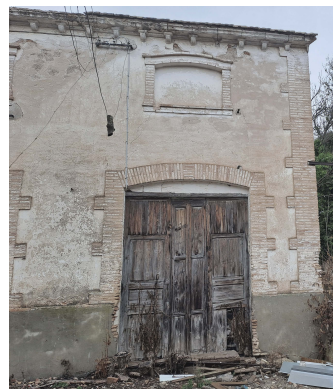
DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de tres fulles.
- Materialitat: Fusta amb ferratges de ferro.
- Descripció: Porta abatible de tres fulles, amb opció de fulles fixes, d'entrada a la part sud de les bodegues des del pati central, de dimensions 2,82 x 2,06 metres.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Bodega, nau est, planta baixa.

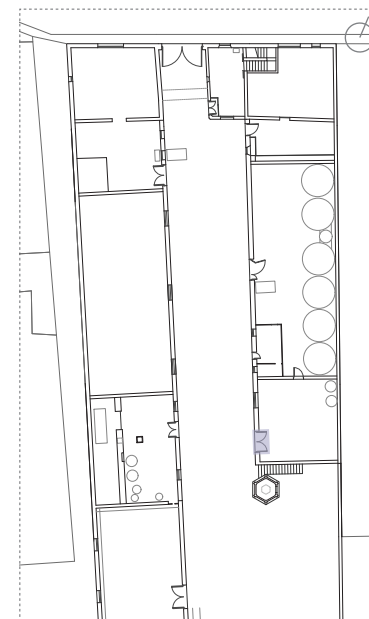
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i de material, colps i esgarrapades, deformació, fongs, taques, sals, humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

15. PORTA NAU OEST

Grup de béns: Fusteria (FUS-07)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de doble fulla.
- Materialitat: Fusta amb ferratges de ferro.
- Descripció: Porta abatible de doble fulla, amb una tercera fulla més petita dintre d'una de les grans, i una coronació amb quatre panys de vidre, d'entrada a la nau oest des del pati central, de dimensions 3,25 x 2,33 metres.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Nau oest, planta baixa.

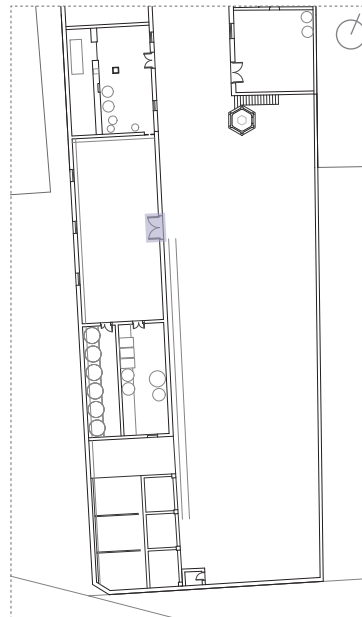
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i de material, colps i esgarrapades, afegits i reparacions, deformació, fongs, taques, sals, humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

16. PORTA NAU OEST 2

Grup de béns: Fusteria (FUS-08)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Fusteria abatible de doble fulla.
- Materialitat: Fusta amb ferratges de ferro.
- Descripció: Porta abatible de doble fulla, amb una tercera fulla més petita dintre d'una de les grans, d'entrada al primer tram de la nau oest des del pati central, de dimensions 3,10 x 2,07 metres.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Nau oest, planta baixa, antiga zona de fàbrica de licors.

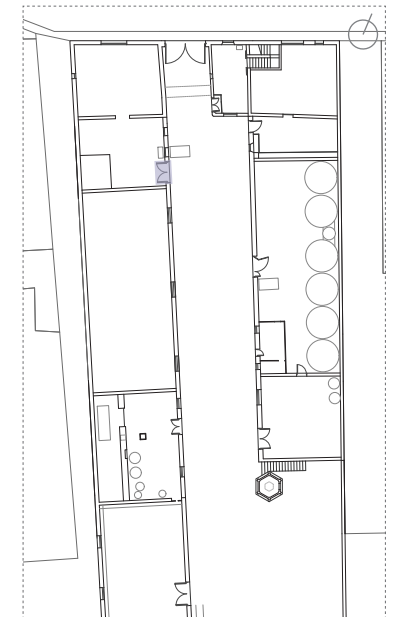
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i de material, colps i esgarrapades, afegits i reparacions, deformació, fongs, taques, sals, humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

17. COBERTA A DOS AIGÜES BODEGA

Grup de béns: Cobertes (COB-01)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Sistema estructural de coberta.
- Materialitat: Bigues i llistons de fusta, tirants metàl·lics i teules ceràmiques planes.
- Descripció: Estructura original de la fàbrica. Coberta a dos aigües, de teula ceràmica plana, amb bigues cada 0,65 metres aproximadament i biguetes de fusta que serveixen de recolzament a les teules, amb tirants metàl·lics cada 2,30 metres. Superfície total en planta de 300 m².
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Bodega, nau est.

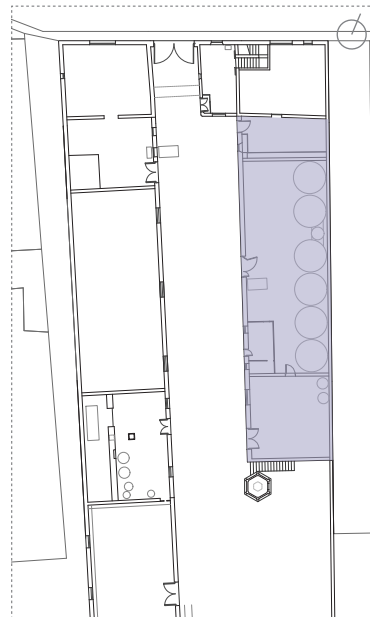
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i material, oxidació, deformació, taques, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Molt urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

18. COBERTA DE CINTRES DE FUSTA NAU OEST

Grup de béns: Cobertes (COB-02)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Sistema estructural de coberta.
- Materialitat: Bigues, llistons i taulons de fusta, tirants metàl·lics i teules ceràmiques àrabs.
- Descripció: Coberta a dos aigües, amb estructura de bigues de fusta cada 0,56 metres aproximadament, taulers de fusta suportats per biguetes, cobertura de teula àrab i reforçada amb tirants metàl·lics col·locats cada 2,50 m. Superfície total en planta de 167 m².
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Nau oest

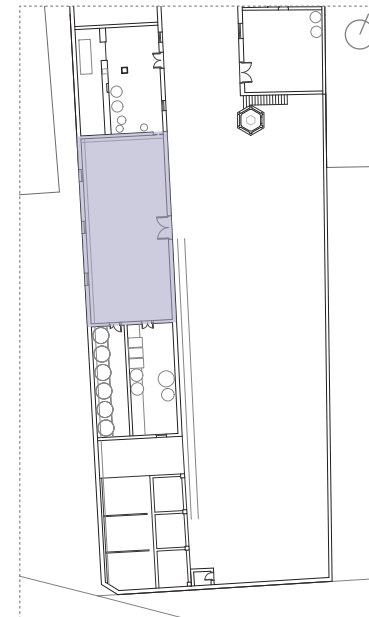
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum, colps, oxidació, deformació, reforços, taques, humitat, clivells i fissures, pèrdua de material.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

19. COBERTA ZONA REMENADORS

Grup de béns: Cobertes (COB-03)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Sistema estructural de coberta.
- Materialitat: Bigues i llistons de fusta, tirants metàl·lics i teules ceràmiques planes.
- Descripció: Estructura original de la fàbrica. Coberta a dos aigües, de teula ceràmica plana, amb bigues cada 1,26 metres aproximadament i biguetes de fusta com a recolzament a les teules, amb tirants metàl·lics col·locats en cada biga. Superfície total en planta de 135 m².
- Cronologia: 1906-1913
- Ubicació: Zona dels remenadors, cos sud.

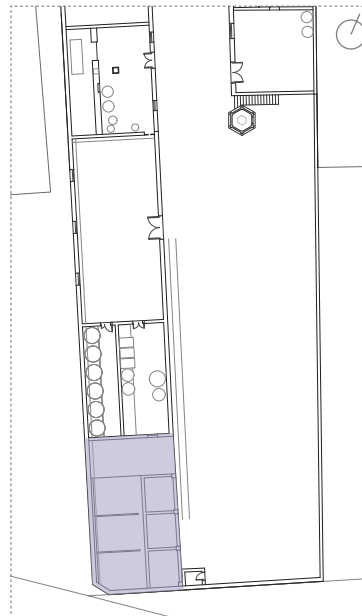
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum, colps, oxidació, deformació, taques, humitat, clivells i fissures, pèrdua de material.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Molt urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

20. CINTRES EN COBERTA SUBSTITUÏDA

Grup de béns: Cobertes (COB-04)

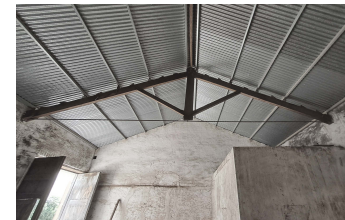
DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Sistema estructural de coberta.
- Materialitat: Cintres mixtes d'acer i fusta amb unions caragolades.
- Descripció: Estructura original de la fàbrica. Cintres de fusta amb unions caragolades i tirants d'acer. Material de cobertura substituït per plaques de xapa metàl·lica. Cintres de 9 metres col·locades cada 5 m. Superfície total de coberta de 164 m² en planta, dividits en dos trams de nau no contigus.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Nau oest, zona de l'alambí i de magatzem.

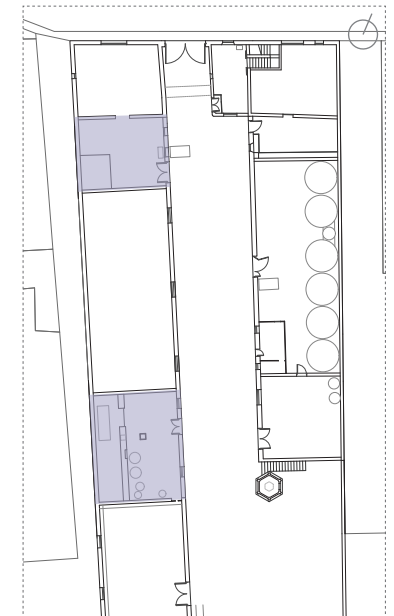
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i material, colps, oxidació, deformació, afegits i reparacions, taques, humitat.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

21. MUR TANCAMENT PARCEL·LA

Grup de béns: Construccions (CON-01)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Sistema estructural murari.
- Materialitat: Pedra, maçoneria.
- Descripció: Mur de fàbrica de maçoneria de 2,5 metres d'altura i 0,50 metres de grossor que delimita l'espai exterior de la fàbrica i el separa de les propietats confrontants i l'espai públic.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Tancament de la parcel·la de la fàbrica en els límits est i sud.

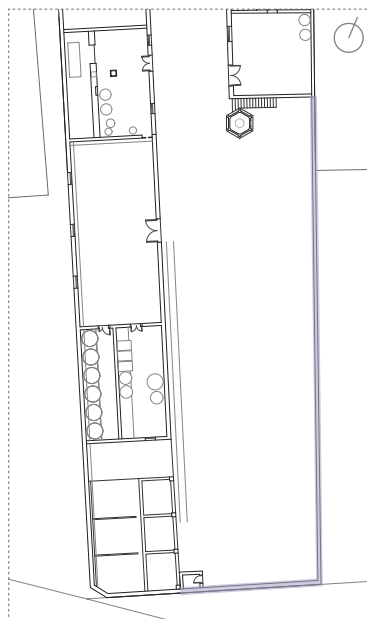
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de material, colps, atacs vegetals, deformació, afegits i reparacions, taques, sals, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

22. XEMENEIA

Grup de béns: Construccions (CON-02)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Construcció fabril.
- Materialitat: Rajola ceràmica
- Descripció: Xemeneia de rajola, de quasi 20 metres d'altura, de planta hexagonal i secció decreixent, utilitzada per a l'expulsió dels residus de combustió a la caldera de vapor.
- Cronologia: 1906
- Ubicació: Pati central, al sud de la bodega.

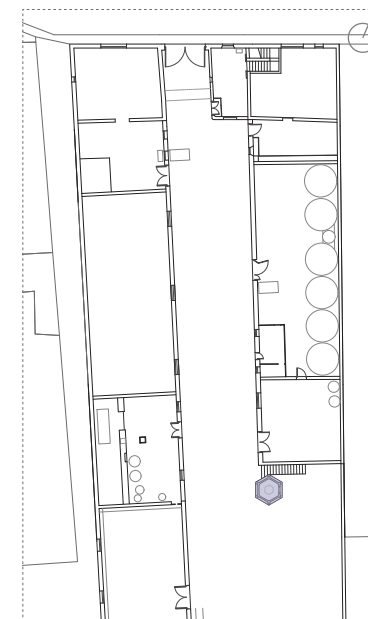
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de material, colps, fongs, afegits i reparacions, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

23. ABEURADORS I MENJADORS

Grup de béns: Construccions (CON-03)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia:
- Materialitat: Pedra, morter de calç i remats metàl·lics. Amb posteriors reparacions de rajola i formigó.
- Descripció: Lloc preparat per a donar a beure i menjar al bestiar, d'un metre d'altura i amb ancoratges per als animals.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Planta baixa de la nau est de la fàbrica, adjacent a la part nord de la bodega.

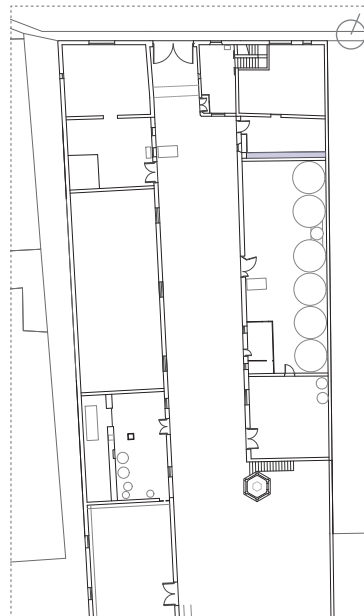
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de volum i material, colps, oxidació, deformació, pèrdua de pintura, afegits i reparacions, taques, parts repintades, sals, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

24. ESCALA EXTERIOR

Grup de béns: Construccions (CON-04)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Construcció de comunicació vertical.
- Materialitat: Pedra i rajola ceràmica
- Descripció: Escala exterior que comunica el pati central amb la planta superior de la part de bodega, a la part sud de la nau, construïda amb base de pedra i una volta de dues fulles de rajola.
- Cronologia: 1918
- Ubicació: Façana sud de la bodega

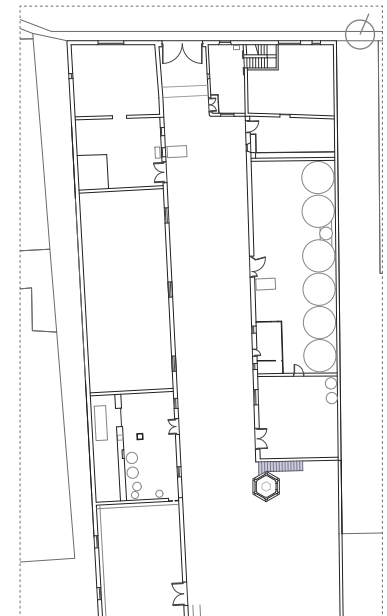
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de material, colps, deformació, taques, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Molt deficient
- Necessitat d'intervenció: Molt urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

25. ESCALA OFICINES

Grup de béns: Construccions (CON-05)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Construcció de comunicació vertical.
- Materialitat: Fusta, rajola, morter de calç i pintura.
- Descripció: Escala de rajola de dos trams, anada i tornada, que comunica les dues plantes del cos d'oficines de la fàbrica.
- Cronologia: 1900
- Ubicació: Cos d'oficines.

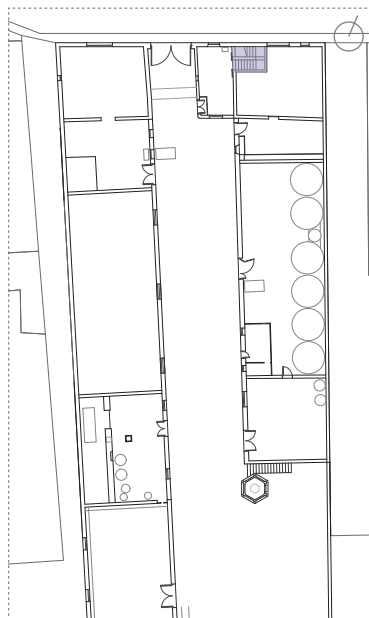
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, pèrdua de material, colps, deformació, pèrdua d'ornamentació, taques, humitat, clivells i fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Urgent

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

26. VIES I VAGONETA

Grup de béns: Construccions (CON-06)

DESCRIPCIÓ TÈCNICA

- Tipologia: Vies i vagoneta.
- Materialitat: Metall
- Descripció: Vies i vagoneta metàl·lica que recorren el pati central, per al transport de diferents productes al llarg de la fàbrica sense gran esforç.
- Cronologia: 1906-1913
- Ubicació: Pati central, recorrent la façana de la nau oest.

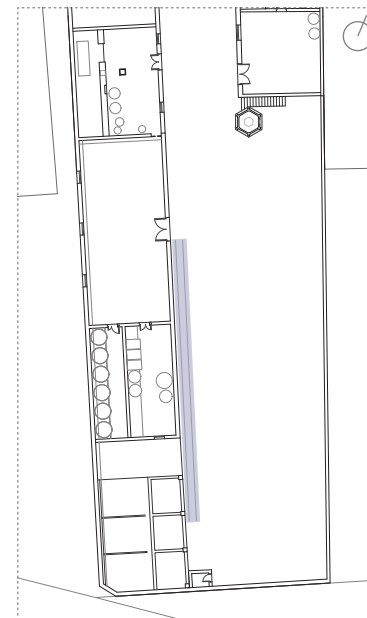
ESTAT DE CONSERVACIÓ

- Desperfectes observats: Brutícia, colps, desencaixat, oxidació, deformació, fongs, taques, humitat, fissures.
- Estat de conservació: Deficient
- Necessitat d'intervenció: Moderada

IMATGES DE L'ELEMENT

SITUACIÓ

LÍNIES D'ACTUACIÓ

11. CRITERIS DE VALORACIÓ I INTERVECNCIÓ DELS ELEMENTS DE LA FÀBRICA

Per a la creació de les línies estratègiques d'intervenció s'han seguit uns criteris de valoració del conjunt de béns mobles i immobles. Per poder fer aquest procés amb una tècnica i amb objectivitat, la doctora Diana Sánchez deixa a la seua tesi ⁽⁷⁾ una metodologia especificada, estableix uns criteris de valoració que es podrien resumir de la següent manera:

- Valor arquitectònic, s'han de tenir consideracions com l'originalitat o la representativitat tipològica, i el valor estètic formal que caracteritza algun estil arquitectònic. Dins d'aquest valor trobem una sèrie de nivells: per representativitat tipològica, valor per façana, per planta i distribució interior, per la volumetria, per la seua autoria i per la possibilitat de reconversió.
- Valor històric, el qual també compta amb diferents nivells segons la importància del conjunt: valor històric general (qualsevol edifici industrial que pertany al passat fabril de la societat i ajuda a la configuració de la memòria històrica de l'època de la qual va ser testimoni), repercussió de l'empresa (segons la repercussió i importància que va tenir l'empresa dins de la societat i economia del seu context), valor iconogràfic o simbòlic (pot ser identificat per part de la societat amb algun fet històric i forma part de la memòria col·lectiva), i importància dels productes realitzats per l'empresa (segons l'abast que va poder tenir algun dels productes de l'empresa en qüestió).
- Valor constructiu, el tenen aquelles edificacions amb sistemes constructius de gran interès per la seua estructura, tancament

o manera de construir la coberta, ja que poden presentar una estructura singular o una utilització notable de l'ús d'algun material. Els seus dos subvalors són: valor per sistema constructiu d'unitat concreta (estructura, tancaments o cobertes), i valor per la materialitat.

- Estat de conservació, el qual es basa en la situació física del conjunt enfront del pas del temps. Aquest criteri establirà diferents graus de conservació, i també s'hauran de tenir en compte la repercussió de la dita indústria al medi ambient, segons el territori en el qual es trobe i quina fora la seua activitat de producció.
- Valor de conjunt, que es sol donar en conjunts de grans dimensions que conserven tota la seua edificació i equipaments intactes, i es pot distingir entre els següents valors: valor de conjunt i valor com a paisatge industrial.
- Valor tecnològic, valor que tenen les edificacions que conserven les seues instal·lacions i maquinària intactes, o que són representació de processos constructius concrets.
- Valor com a recurs vitalitzador, en edificis que es conserven per raons econòmiques, ja que és més barat reutilitzar l'edifici que fer-ne un de nou, per les seues possibilitats de reconversió per a resoldre futurs problemes d'equipaments.

Utilitzant aquesta metodologia per a l'anàlisi de l'edifici objecte d'aquest treball i dels béns que conté, es pretén establir la manera per a procedir en la seua rehabilitació. Es tracta d'establir prioritats en la conservació dels diferents elements i crear un ordre amb diferents nivells de menor a major prioritat de conservació.

Per a establir uns criteris de projecte, es deuen anteposar aspectes com la mínima intervenció, la reversibilitat, l'autenticitat, la compatibilitat i la distinguibilitat de l'element restaurat, a més d'altres criteris com la durabilitat i la sostenibilitat de la intervenció.

En el relacionat amb el camp de la restauració, un dels documents més rellevants és la Carta italiana de la restauració de 1972, resultat de la revisió i modificació d'anteriors cartes que parlaven sobre el mateix tema. A aquesta carta s'estableixen les bases de la restauració de monuments i edificis històrics, i es donen una sèrie d'instruccions per a la direcció de les restauracions arquitectòniques, com per exemple: s'ha de fer un exhaustiu estudi previ del monument abans de redactar el projecte de restauració, les obres es deuen fer des d'un punt de vista conservatiu, existeix la possibilitat de proporcionar nous usos que no siguin incompatibles amb els interessos historicoartístics, la realització de les obres l'haurà de fer personal qualificat i amb control continu, s'ha de conservar la patina dels diferents i elements i tenir

(7) Sánchez, D. (2013). Metodología para la recuperación y puesta en valor del patrimonio industrial arquitectónico. Antiguas fábricas del Grao de Valencia. Tesis. Valencia: Universitat Politècnica de València

en compte el respecte i la salvaguarda de l'autenticitat dels elements constructius (intervenint sempre amb consolidació i reparació abans que amb substitució).

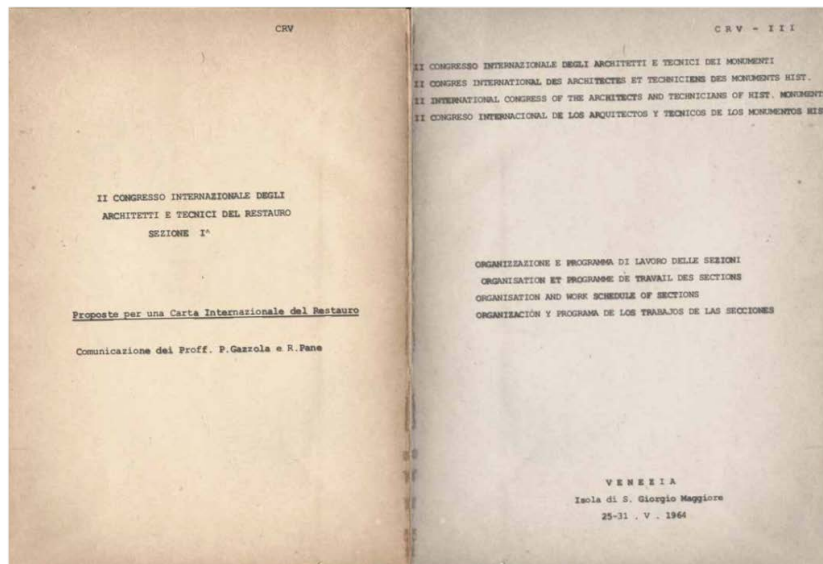
“... se recuerda la necesidad de considerar todas las operaciones de restauración bajo un perfil sustancialmente conservador, respetando todos los elementos añadidos y evitando en todo caso intervenciones innovadoras o de reprimario.”

Siempre con el fin de asegurar la supervivencia de los monumentos, se ha venido considerando la posibilidad de nuevos usos de los edificios monumentales, cuando éstos no resulten incompatibles con los intereses histórico-artísticos. Las obras de adaptación deberán limitarse al mínimo, conservando escrupulosamente las formas externas y evitando alteraciones sensibles de la individualidad tipológica del organismo constructivo y de la secuencia de los recorridos internos. La redacción del proyecto de restauración de una obra arquitectónica debe estar precedida de un estudio atento del monumento, elaborado desde distintos puntos de vista [...] tanto con relación a la obra original, como también a los posibles añadidos y modificaciones.”⁽⁸⁾

Aquesta part de la carta fa referència a quasi tot el mencionat abans, com l'estudi previ, el punt de vista de la conservació, els diferents usos o a la mínima intervenció i l'autenticitat entre altres, evitant així

caure en un fals històric o en l'alteració de l'aura de l'edifici. Una part destacable és la menció dels diferents recorreguts interns de l'edifici, ja que també formen una part important d'ell i del seu funcionament.

Essencialment, per a realitzar una restauració amb uns adequats criteris d'intervenció, s'ha de fer des del respecte al Bé patrimonial, deixant sempre que siga l'edifici qui mane en tot el procés. L'objectiu de la restauració serà donar-li una nova vida a un Bé, siga amb el seu ús original o amb un de nou, però que permeta llegir i donar a conèixer la seua història i no deixar que ni aquesta ni l'edifici s'acaben perdent.

Imatge 77.

(8) AA.VV. (1972). Carta italiana de la Restauración. Ministerio de la Pública Instrucción. (Citado en Sánchez, D. (2013). Metodología para la recuperación y puesta en valor del patrimonio industrial arquitectónico. Antiguas fábricas del Grao de Valencia. Tesis. Valencia: Universitat Politècnica de València)

Imatge 77: Carta de Venècia (font: <https://editorialrestauro.com.mx/la-carta-de-venecia-en-el-siglo-xxi/>)

12. ESTUDI DE PARTICIPACIÓ CIUTADANA

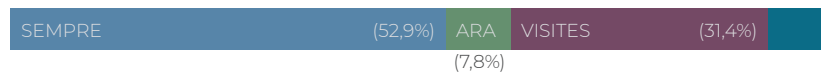
Per a l'elaboració de les diferents línies estratègiques per a la possible futura intervenció a l'edifici estudiat, s'ha fet un petit estudi per conèixer l'opinió i punt de vista de la gent del poble de Beneixama i els voltants. Aquesta enquesta tractava diversos temes relacionats amb activitats culturals, preferències personals i patrimoni cultural.

DADES GENERALS

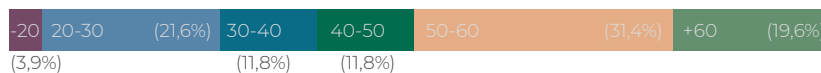
SEXE

RESIDÈNCIA A BENEIXAMA

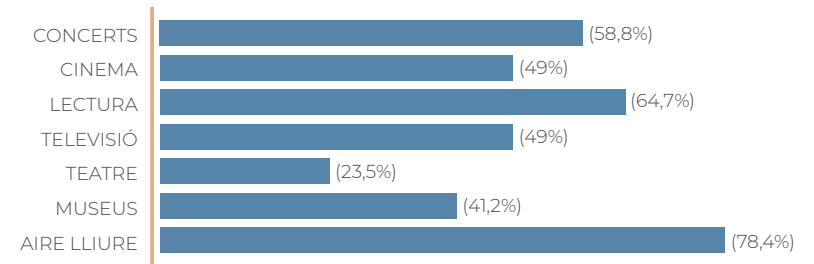

EDAT

Primerament, s'ha preguntat sobre les activitats culturals i d'oci que la gent acostuma a fer en el seu temps lliure, i entre elles destaquen els concerts, cinema, lectura, museus o exposicions, i sobretot, diferents activitats a l'aire lliure. A més, el mitjà d'informació per a saber sobre aquestes activitats sol ser per la recomanació d'altres persones o a través d'internet, bé en webs o per xarxes socials. També, la part més major de la població, obté informació sobre els esdeveniments culturals en gran part gràcies a mitjans més tradicionals com la premsa, ràdio o televisió.

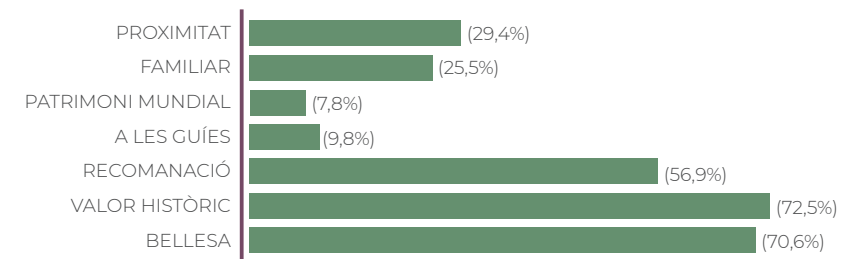
ACTIVITATS EN EL TEMPS LLIURE

Així mateix, s'ha preguntat per l'interès dels veïns i veïnes en diferents elements que formen part del patrimoni cultural, i el patrimoni industrial d'una antiga fàbrica no és dels que més destaca, aquest es troba per darrere d'altres elements com pot ser un jaciment romà, una església, o patrimoni immaterial d'unes festes tradicionals entre altres. Però, així i tot, un alt percentatge dels enquestats consideren molt important que es protegisca i conserve el patrimoni cultural (93,9%) (*patrimoni cultural entés com el conjunt de testimonis que constitueixen l'herència cultural d'una societat, béns materials o immaterials, d'important valor pel coneixement, missatge, diàleg cultural o creences, que pel seu significat mereixen ser protegits*).

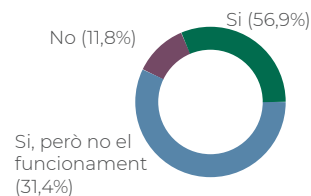
La gran majoria dels enquestats han visitat algun monument, exposició, jaciment arqueològic, conjunt històric, catedral o castell en els últims sis mesos (96%), i quasi la meitat (43,1%) en l'últim mes, però al·leguen que els principals motius per a no fer-ho més sovint són la falta de temps i la baixa oferta d'activitats culturals d'aquest tipus en la zona. A més, les principals raons per a decidir-se a visitar un element patrimonial o un altre solen ser el seu valor històric, la seua bellesa, i la recomanació prèvia d'altres persones (la proximitat i la possibilitat de fer activitats per a tota la família també juguen un paper important).

RAONS PER A DECIDIR

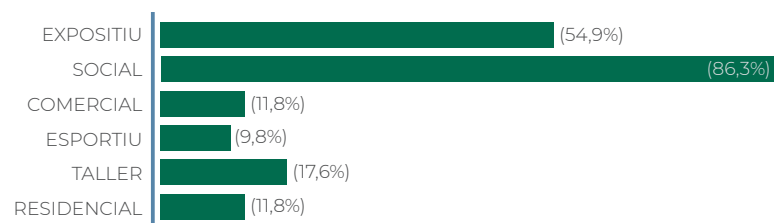
Per a aprofundir més en el cas concret de la fàbrica dels Conca, s'ha volgut saber quina relació tenen els enquestats amb el poble de Beneixama, i si sabien alguna cosa sobre ella. La gran majoria dels enquestats la coneixia prèviament (88,3%), i més de la meitat sabia també del seu funcionament (56,9%).

Un aspecte important a tenir en compte a l'hora de l'elaboració de les estratègies d'intervenció a la fàbrica, és convertir-la en un bé atractiu per a la població, perquè deixi de ser un lloc abandonat, independentment de quin siga el seu ús o usos finals. S'hauria d'adaptar en un espai capaç de ser utilitzat per població de totes les edats, un punt d'unió per al poble, fins i tot és possible que també amb pobles veïns.

Un altre punt important en la rehabilitació d'edificis amb característiques similars a aquest és tenir en compte el medi ambient. Des del punt de vista del benestar del planeta i les persones que en ell vivim, sempre serà millor reutilitzar tot el que tenim i ja està fet que fabricar coses noves. Reciclar i reutilitzar són accions molt importants actualment, amb qualsevol cosa, i amb els edificis també. Més enllà de preservar la història del poble, la rehabilitació d'aquest edifici sempre generarà menys residus i contaminació que el fet de desfer-se d'ell i construir un des de 0.

ÚS PER A BENEIXAMA

Com ja s'ha mencionat amb anterioritat, la fàbrica pateix un elevat nivell de degradació, i amb aquesta enquesta s'ha confirmat que la gran majoria de la població està d'acord amb aquest aspecte. A més, la població també opina que el nivell de conservació d'aquesta fàbrica es troba prou per davall del que tenen altres elements que formen part del patrimoni del municipi.

Pel que fa a les raons dels veïns i veïnes per les quals la rehabilitació d'aquest espai pot ser positiva per al poble, hi ha diferents aspectes que s'han repetit bastant, com ara la importància de mantenir viva la història i el patrimoni del poble per a les generacions futures, i la creació d'un centre cultural o espai de socialització per als veïns i associacions del poble millorant així la qualitat cultural d'aquest.

La recuperació d'espais com aquest, que formen part del patrimoni d'un poble, és una necessitat, sobretot per la conservació de la història del poble i la seua gent, perquè les noves generacions continuem sent coneixedors d'aquesta.

13. ESTRATÈGIES D'INTERVENCIÓ

Amb totes les dades obtingudes, ja es poden establir uns objectius per al projecte d'intervenció, o en aquest cas, unes línies d'actuació a seguir, donant prioritat a diferents elements o zones de la fàbrica, i suggerint la forma general de procedir.

En aquestes estratègies que es presentaran a continuació per a una possible futura intervenció al conjunt, es tractaran d'aplicar objectius de conservació material i eficiència estructural, funcionalitat i objectius estètics de decor. A més de tindre en compte els diferents criteris de valoració anteriorment explicats, i el punt de vista de la població, que, al cap i a la fi, d'alguna manera és qui millor coneix l'edifici i el seu entorn i context social, sabent així quines són les necessitats reals del poble i com aquest espai les pot arribar a solucionar.

Aquestes estratègies d'intervenció s'han creat dividint el conjunt de la fàbrica en diferents zones, intentant seguir la seua distribució original. Aquesta separació per zones es fa per poder diferenciar usos dins del mateix conjunt. En aquest cas es possibilita la separació de les intervencions en les diferents zones, fent que no siga necessari un únic projecte per a tot el conjunt de la fàbrica i que es puga dividir en fases i projectes més petits. A continuació es presenten les fitxes de les diferents estratègies d'intervenció:

01. COS D'OFICINES

DESCRIPCIÓ

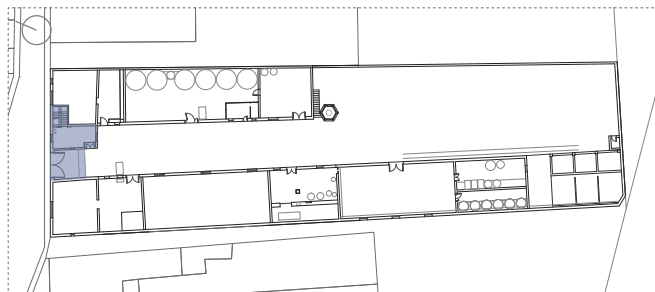
Aquesta part de l'edifici és el cos que dona entrada al conjunt del carrer Cardenal Payà. Als seus laterals trobem el començament de les naus de la fàbrica a la part oest, i una vivenda a la part est. Aquest espai està conformat per tres estances diferents organitzades en dues altures comunicades per una escala interior que es macla amb el volum de la vivenda.

A la primera estança trobem una sala amb una gran taula, caixa forta, i una bancada amb una petita finestra per atendre els clients. La segona estança és un distribuïdor previ al despatx, i té una eixida a un petit corredor exterior. Per últim, trobem el despatx, on encara es pot veure el mobiliari original i tota classe de documents i material de la fàbrica.

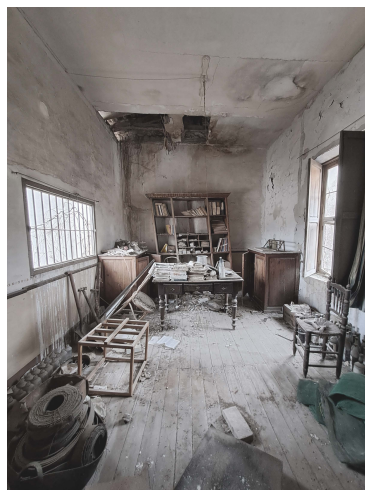
POSSIBLE INTERVENCIÓ

A aquest bloc de la fàbrica, es proposa crear la nova zona administrativa del conjunt, independentment de quin siga l'ús final d'aquest, aprofitant la distribució original, i deixant veure com eren aquestes estances quan encara estaven en funcionament.

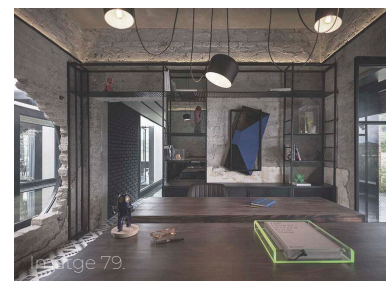
SITUACIÓ

IMATGES - ESTAT ACTUAL

IMATGES - REFERÈNCIES

Imatge 78: Reforma interior, Sincro, (font: <https://www.bysincro.com/proyectos/reforma-integral-balmes/#>)

Imatge 79: Restauració d'oficines CR en Mèxic, LC arquitectura (font: <https://distritooficina.com/espacios/lc-arquitectura/>)

02. VIVENDA I ANNEX

DESCRIPCIÓ

Aquesta es tracta d'una part de l'edifici que actualment no està comunicada amb la resta de la fàbrica. Està situada a la part nord-est de la fàbrica, té una entrada particular des del carrer Cardenal Payà, i originalment estava comunicada amb el conjunt a través de la zona dels abeuradors per als animals. Aquest volum s'organitza en dues altures, però es tracta d'un espai al qual a hores d'ara no es pot accedir amb facilitat pel seu estat, ja que resulta perillós.

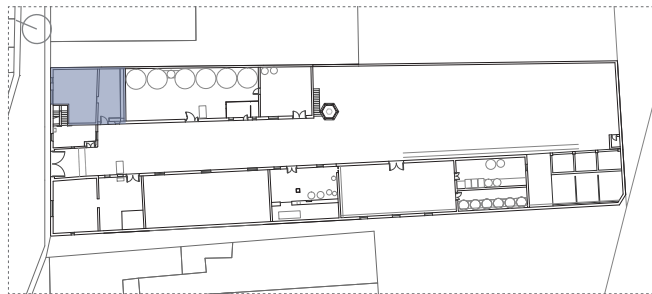
Entre la vivenda i la bodega, trobem un altre xicotet espai, els abeuradors per als animals, una dependència que comunica amb la vivenda i amb el pati central. Té la mateixa altura i aspecte exterior que la bodega, encara que dividit en dues altures.

POSSIBLE INTERVENCIÓ

Per a aquesta peça es proposa annexar-la al bloc d'oficines, per formar part de la nova zona dedicada a l'administració del conjunt. A més, aprofitant que originalment es tractava d'una vivenda, es proposa aprofitar també per a crear ací una zona humida, amb bany i cuina per a aquestes primeres estances de la fàbrica.

A més, la zona dels abeuradors, es pot annexar i formar part del mateix conjunt, ja que té comunicació interior però també entrada des del pati, constituint una zona de magatzem o simplement més estances de la zona de vivenda o oficina.

SITUACIÓ

Imatge 80: Reforma interior, Sincro, (font: <https://www.bysincro.com/proyectos/reforma-integral-balmes/#>)
Imatge 81: Loft fàbrica Grober, Meta-Studio (font: https://www.archdaily.cl/cl/767117/loft-fabrica-grober-meta-studio?ad_medium=search_result_projects&ad_source=search&utm_medium=website&utm_source=archdaily.cl)

IMATGES - ESTAT ACTUAL

IMATGES - REFERÈNCIES

03. BODEGA

DESCRIPCIÓ

La major part de la nau est de la fàbrica la conforma la bodega, fundada en 1918, en la que encara es troben els antics bidons per emmagatzemar el vi i diferent maquinària de l'època. Aquesta gran nau d'aproximadament 300 m² i 5'50 m d'altura, està dividida en tres espais, compta amb una gran sala on s'ubiquen els antics bidons, amb accés i il·luminació des del pati central.

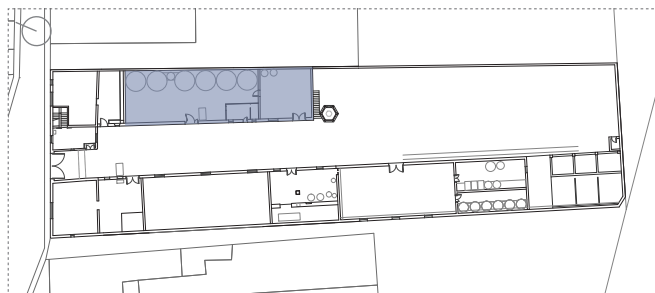
La part sud està dividida en dos altures, i compta també amb il·luminació i entrada des del pati central de la fàbrica. Aquestes dos sales estan unides pel seu interior, i entre elles trobem un petit espai al qual s'accedeix des del pati i que conformava en el seu temps els banys o vestuaris per als treballadors de la fàbrica.

POSSIBLE INTERVENCIÓ

L'actuació proposta per a aquesta zona del conjunt és crear un espai gastronòmic, tenint espai per a gaudir del menjar sense perdre el patrimoni moble que trobem a la bodega.

Aquest espai té la possibilitat de crear una zona més privada a la part sud i una més oberta a la sala gran de bodega, aprofitant també la gran altura que té aquesta.

SITUACIÓ

IMATGES - ESTAT ACTUAL

IMATGES - REFERÈNCIES

Imatge 82-83-84: La fàbrica de Gel (font: <https://www.lafabrica-dehielo.net/galeria/>)
 Imatge 85: El Garaje Foodie (font: <https://www.visitvalencia.com/que-hacer-valencia/gastronomia/restaurantes-valencia/el-garaje-foodie>)

04. MAGATZEMS

DESCRIPCIÓ

Aquesta part del conjunt està formada per naus de diferents característiques. Trobem una part de X metres amb X altura amb accés des del carrer Cardenal Payà. Aquesta estança comunica per l'interior amb una altra d'altura més reduïda que té accés des del pati central.

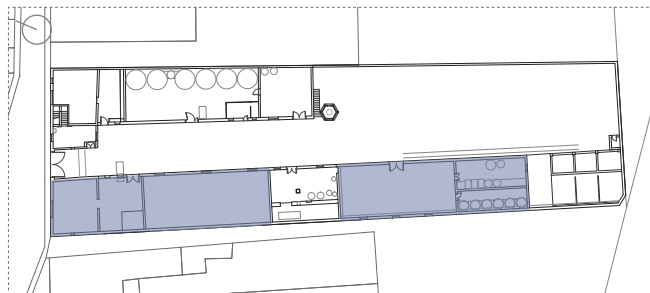
A continuació trobem la zona de la fàbrica primitiva i un altre espai de magatzem, tots dos de la mateixa altura, dimensions similars, i accés des del pati central del conjunt. A tots aquests espais es conserva almenys l'estructura de coberta, encara que en algunes zones el material de cobertura ha sigut substituït.

POSSIBLE INTERVENCIÓ

En aquestes naus es proposa crear uns espais amplis que puguin tenir diversos usos. En les dues primeres, les de la part nord, la proposta és fer un espai de treball, que pugui ser utilitzat com a "coworking", biblioteca, taller, despatxos... una zona polivalent.

En les altres dues, la proposta tracta de crear un gran espai, comunicat amb el pati, i també polivalent, però amb usos diferents, com podria ser sala d'exposicions, per fer tallers, per fer una trobada de veïns, esdeveniments musicals, culturals, etc. L'objectiu és la creació d'uns espais socials per al poble, que a més, puguin ser utilitzats juntament amb la resta del conjunt, com la zona gastronòmica o els espais exteriors per exemple.

SITUACIÓ

Imatge 86-87: Antiga fàbrica de Ca l'Alíer, M+A arquitectes (font: <https://amarq.net/es/portfolio/antigua-fabrica-ca-lalier/>)

IMATGES - ESTAT ACTUAL

IMATGES - REFERÈNCIES

05. ALAMBÍ I REMENADORS

DESCRIPCIÓ

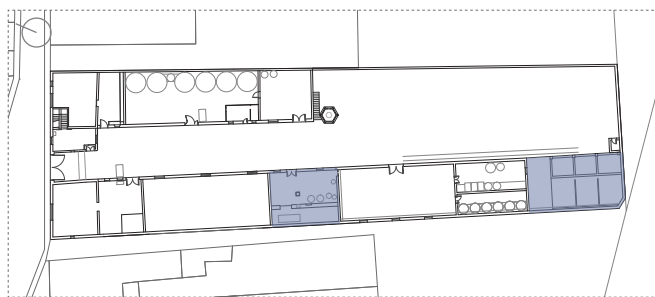
La sala de l'alambí era on es duia a terme la destil·lació pròpiament dita. És una de les estances més petites de la fàbrica però la més important. Compta amb accés i il·luminació des del pati central, una coberta a dos aigües i comunicació de la maquinària amb els espais contigus mitjançant el sistema de corrioles i engranatges i altres mecanismes per al transport dels productes utilitzats en el procés de destil·lació de la brisa.

La zona dels remenadors és un cobert del pati, amb coberta a dos aigües, i situat a la part sud de la fàbrica, lloc on es duia a terme l'última part del procés de destil·lació de la brisa.

POSSIBLE INTERVENCIÓ

La proposta per a aquest espai és la creació d'un museu sobre la fàbrica i la fabricació de licors al segle XX, recuperant i deixant en ella tota la maquinària que encara es pot trobar per crear una experiència completa. A la sala de l'alambí se li uniria la zona de remenadors, també amb la restauració de la seua maquinària, per poder entendre millor tot el procés que es duia a terme a l'antiga fàbrica.

SITUACIÓ

IMATGES - ESTAT ACTUAL

IMATGES - REFERÈNCIES

Imatge 88: Fassina Balanya (font: <https://fassinabalanya.cat/>)
 Imatge 89: Fassina Balanya (font: <https://www.apropacultura.org/es/node/143327>)

06. PATI

DESCRIPCIÓ

Gran espai obert d'uns mil metres quadrats, tancat per un mur de maçoneria i amb entrada des del carrer principal Cardenal Payà. És un espai amb vegetació i sense cap tipus de pavimentació artificial.

Totes les dependències de la fàbrica tenen accés des d'aquesta zona i es comuniquen a través d'ella, ja que no es van construir totes en el mateix moment i la majoria no compten amb comunicacions interiors. A més, cadascuna tenia un ús diferent.

POSSIBLE INTERVENCIÓ

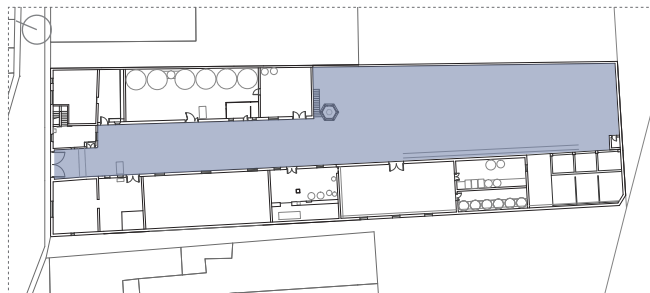
Condicionar el terreny per eliminar brossa, plantes, i altres elements no desitjats, creant així un gran espai exterior amb vegetació, vinculat a totes les anteriors estances, les connecte entre elles, i puga ser utilitzar per a la part de la fàbrica i l'ús necessari en cada moment.

També es proposa deixar l'antiga séquia a la vista, ja que actualment aquesta passa per sota de la fàbrica, però es troba completament soterrada.

IMATGES - ESTAT ACTUAL

SITUACIÓ

IMATGES - REFERÈNCIES

Imatge 90: Mercader, antiga toneleria Soler (font: Jorge Gil)
Imatge 91: Bombas Gens, Ramon Esteve (font: <https://www.ramonesteve.com/arquitectura/rehabilitacion/bombas-gens/>)

CONCLUSIONS

Des del punt de vista personal, com a estudiant d'Arquitectura i veïna de Beneixama, aquest treball m'ha donat l'oportunitat d'acostar-me i conèixer la vida d'un edifici que forma part de la història del meu poble. També he pogut sentir la tristesa per la falta de suport per part de l'Administració Pública en la recuperació del patrimoni de pobles petits i potser no tan rellevants com altres per a algunes persones, ja que he decidit fer el treball de la fàbrica dels Conca, però podria haver escollit moltes altres edificacions de l'entorn.

En conclusió, aquest és un espai que podria tenir un futur molt prometedori, ser un gran punt dotacional i d'encontre social per a la gent del poble i dels voltants, però si no hi ha una intervenció a curt termini, el que queda de la fàbrica acabarà per caure a terra i passar a ser patrimoni perdut.

14. CONCLUSIONS

Els resultats d'aquest treball s'han basat en la recerca bibliogràfica tant de documentació gràfica com la de l'arxiu municipal, com en tesis, treballs, i altra documentació escrita relacionada amb el tema tractat. També s'han realitzat entrevistes amb persones relacionades amb la fàbrica, i un estudi participatiu amb els veïns i veïnes del poble de Beneixama. Finalment, una part molt important del treball ha sigut l'estudi de l'edifici *in situ*, per a la realització dels alçaments gràfic i fotogràfic.

Amb aquesta informació s'ha pogut realitzar tota la documentació gràfica que trobem al present treball, tant plànols com altres infografies o esquemes. El present estudi ha permès determinar les següents conclusions:

- Actualment encara es conserva gran part de l'edifici original de la fàbrica, però les parts que han desaparegut han sigut en la gran majoria per l'abandó que aquest pateix.
- Els esfondraments que han anat ocorrent a la fàbrica dels Conca els últims anys es succeeixen cada vegada amb més freqüència i sense poca preocupació per part de la propietat (encara que si per part de la població de Beneixama).
- S'ha aconseguit traçar unes estratègies d'intervenció en línies generals, que serviran per a la realització d'un possible futur projecte de rehabilitació. Projecte que podrà seguir com a base les fitxes dels diferents elements patrimonials, mitjançant l'estat de conservació i necessitat d'intervenció de cadascun dels elements i zones en què es divideix el conjunt.

15. BIBLIOGRAFIA

ÍNDIX D'IMATGES

- Imatge 1. Restaurant Mariola, antiga fàbrica dels germans Conca (font: elaboració pròpia)
- Imatge 2: Xemeneia de l'antiga fàbrica a Rociana del Condado(Huelva), "Torre de los alicantinos" (font: elaboració pròpia)
- Imatge 3: Xemeneia de l'antiga fàbrica d'oli de sansa i sabons al Salze. (font: elaboració pròpia)
- Imatge 4: Xemeneia de l'antiga fàbrica dels Conca al carrer Cardenal Payà (font: elaboració pròpia)
- Imatge 5. Fàbrica de carruatges San Antonio (font: Maria José Payà, 2020)
- Imatge 6. Cartell anunciador Primer rencontre sobre patrimoni industrial a Beneixama (font: <https://www.beneixama.es/event/primer-encounter-sobre-patrimoni-industrial-una-oportunitat-per-al-turisme/>)
- Imatge 7. Fàbrica Hermanos Conca (font: Miguel Sirera, 2023)
- Imatge 8. Antic plànol de la fàbrica dels Conca (font: arxiu municipal Beneixama)
- Imatges 9-10. Imatges de detall de l'antic plànol de la fàbrica dels Conca (font: arxiu municipal Beneixama)
- Imatge 11. Mapa de situació del municipi de Beneixama (font: elaboració pròpia a partir de recurs de: https://d-maps.com/pays.php?num_pay=190&lang=es)
- Imatge 12. Fotografia panoràmica del municipi de Beneixama (font: Miguel Sirera)
- Imatge 13. Situació del municipi de Beneixama, imatge aèria (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google earth)
- Imatge 14. Emplaçament de la fàbrica dels Conca (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google Earth)
- Imatge 15. Vista aèria de Beneixama i el seu entorn, ruta dels molins (font: elaboració pròpia a partir de recurs de google earth)
- Imatge 16: Antiga estació de tren, actual alberg (font: elaboració pròpia)
- Imatge 17. Antic llavador, junt a la font del Minat (font: elaboració pròpia)
- Imatge 18. Rètol indicant l'entrada al Molí de Lluna (font: elaboració pròpia)
- Imatge 19: Naus prèvies al molí Campanes (font: elaboració pròpia)
- Imatge 20: Entrada a l'habitació de les escloses de l'antiga bassa de reg, amb inscripció de 1865 (font: elaboració pròpia)
- Imatge 21. Factura de Conca Hermanos de 14.04.1932, amb l'anagrama general de l'empresa i referències a la seu central i diferents sucursals. (font: todocoleccion.net)
- Imatge 22. Article de la Revista Blanco y Negro de 06/08/1933 sobre l'activitat de l'empresa i detalls de les instal·lacions de Conca Hermanos, S.A. en Manzanares (Ciudad Real). (font: "Bodegas emblemáticas de Manzanares 1900-1936", d'Antonio Bermúdez i Teodoro Sánchez-Migallón, editat per Bodegas Yuntero)
- Imatge 23: Línia cronològica (font: elaboració pròpia)
- Imatge 24: Anunci de l'empresa Conca Hermanos al programa de festes de Manzanares, 1932 (font: publicacionesantoniobermudez.blogspot.com)
- Imatge 25: Anunci de l'empresa Conca Hermanos al programa de festes de Manzanares, 1931 (font: publicacionesantoniobermudez.blogspot.com)
- Imatge 26: Anunci de l'empresa Conca Hermanos a la revista de festes de Beneixama, 1943 (font: elaboració pròpia)
- Imatge 27: Inscripció a un mur interior de la bodega, fàbrica de Beneixama (font: Josep Valdés Calabuig)
- Imatge 28: Plànol de la sol·licitud d'ampliació de la fàbrica al 1906 (font: elaboració pròpia a partir del recurs de l'arxiu municipal de

- Beneixama)
- Imatge 29: Plànol de l'estat actual de la fàbrica (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 30-31: Detalls del plànol de 1906 (font: arxiu minicipal de Beneixama)
  - Imatge 32: Anunci de l'empresa Conca Hermanos (font: revista de festes de Beneixama 1956)
  - Imatge 33: Anunci de l'empresa Conca Hermanos (font: revista de festes de Beneixama 1971)
  - Imatge 34: Vista aèria de la fàbrica de Manzanares (font: arxiu històric de l'Ajuntament de manzanares, <https://www.manzanares.es/>)
  - Imatge 35: Vista aèria de la fàbrica de Manzanares, 1956 (font: <https://www.ign.es/web/ign/portal>)
  - Imatge 36: Vista aèria de la localització de l'antiga fàbrica de Manzanares, 1977 (font: <https://www.ign.es/web/ign/portal>)
  - Imatge 37: Vista aèria de l'estat actual de la parcel·la de la fàbrica de Manzanares (font: google earth)
  - Imatge 38: Vista aèria fàbrica de Rociana, 1977 (font: Institut Geogràfic Nacional, <https://www.ign.es/web/ign/portal>)
  - Imatge 39: Vista aèria fàbrica de Rociana, 2016 (font: Institut Geogràfic Nacional, <https://www.ign.es/web/ign/portal>)
  - Imatge 40: Vista aèria fàbrica de Rociana, 2023 (font: google earth)
  - Imatge 41: Xemeneia fàbrica de Rociana (font:elaboració pròpia)
  - Imatge 42: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1945 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 43: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1977 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 44: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 1988 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 45: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 2002 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 46: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 2014 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 47: Vista aèria fàbrica del camí dels molins, 2023 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 48: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1945 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 49: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1977 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 50: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 1994 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 51: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2002 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 52: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2007 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 53: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2019 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 54: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2021 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 55: Vista aèria fàbrica de Beneixama, 2023 (font: Institut cartogràfic Valencià, <https://icv.gva.es/va/>)
  - Imatge 56: Vista aèria estat actual fàbrica de Beneixama, 2024 (font: Miguel Sirera)
  - Imatge 57: Esquema de destil·lació, funcionament d'un alambí. (font: elaboració pròpia, a partir del recurs del museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya).
  - Imatge 58: Esquema de destil·lació, funcionament d'una fàbrica d'aiguardents (font: elaboració pròpia, a partir del recurs del museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya)
  - Imatge 59: Refrigerador o condesador (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 60: Calderes per a la brisa (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 61: Escaldavins (font:elaboració pròpia)
  - Imatge 62: Fàbrica d'aiguardents, compostos i licors Molina Pérez, al carrer Cardenal Payà (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 63: Fàbrica de licors al molí Campanes (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 64: Esquema en planta d'una vivenda tradicional llauradora (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 65: Façana d'una vivenda tradicional llauradora (font: elaboració pròpia)
  - Imatge 66: Esquema d'una vivenda estil andalús (font: elaboració pròpia)

- Imatge 67: Façana d'una vivenda de la família Conca, estil andalús (font: elaboració pròpia)
- Imatge 68: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, façana (font: elaboració pròpia)
- Imatge 69: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, planta (font: elaboració pròpia)
- Imatge 70: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, xemeneia (font: elaboració pròpia)
- Imatge 71: Esbós de la presa de mesures de la fàbrica, xemeneia (font: elaboració pròpia)
- Imatge 72: Interior de les oficines, planta baixa (font: elaboració pròpia)
- Imatge 73: Interior de les oficines, despatx a la primera planta (font: elaboració pròpia)
- Imatge 74: Interior de les oficines, caixa forta a la planta baixa (font: elaboració pròpia)
- Imatge 75: Bodega, zona sud (font: elaboració pròpia)
- Imatge 76: Quadra per als animals, eines de conreu (font: elaboració pròpia)
- Imatge 77: Carta de Venècia (font: <https://editorialrestauro.com.mx/la-carta-de-venecia-en-el-sigloxxi/>)
- Imatge 78: Reforma interior, Sincro, (font: <https://www.bysincro.com/proyectos/reforma-integral-balmes/#>)
- Imatge 79: Restauració d'oficines CR en Mèxic, LC arquitectura (font: <https://distritooficina.com/espacios/lc-arquitectura/>)
- Imatge 80: Reforma interior, Sincro, (font: <https://www.bysincro.com/proyectos/reforma-integral-balmes/#>)
- Imatge 81: Loft fàbrica Grober, Meta-Studio (font: https://www.archdaily.cl/cl/767117/loft-fabrica-groeber-meta-studio?ad_medium=search_result_projects&ad_source=-search&utm_medium=website&utm_source=archdaily.cl)
- Imatge 82-83-84: La fàbrica de Gel (font: <https://www.lafabricadehielo.net/galeria/>)
- Imatge 85: El Garaje Foodie (font: <https://www.visitvalencia.com/que-hacer-valencia/gastronomia/restaurantes-valencia/el-garaje-foodie>)
- Imatge 86-87: Antiga fàbrica de Ca l'Alíer, M+A arquitectes (font: <https://amarq.net/es/portfolio/antigua-fabrica-ca-lalier/>)
- Imatge 88: Fassina Balanyà (font: <https://fassinabalanya.cat/>)
- Imatge 89: Fassina Balanyà (font: <https://www.apropacultura.org/es/node/143327>)
- Imatge 90: Mercader, antiga toneleria Soler (font: Jorge Gil)
- Imatge 91: Bombas Gens, Ramon Esteve (font: <https://www.ramonesteve.com/arquitectura/rehabilitacion/bombas-gens/>)

BIBLIOGRAFIA

- Acosta Ferrero, Juan María (2016). *Los Acosta y Rociana: huellas de ayer y de hoy*. Letras de autor.
- Apiva (2018, octubre 24). *Encuentro Patrimonio Industrial Beneixama 2018*. APIVA. <https://apiva.wordpress.com/2018/10/24/encuentro-patrimonio-industrial-beneixama-2018/>
- Ballonga, Jordi; Fernández, Magda; Majos, Ester; Romeu, Florenci (2017). *La Fassina Balanyà de l'Esplugu de Francolí. (Quaderns de didàctica i difusió 22)*. Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya.
- Bermúdez García-Moreno, Antonio. (s. f.). *ANTONIO BERMÚDEZ GARCÍA-MORENO. TRABAJOS Y PUBLICACIONES*. Blogspot.com <https://publicacionesantoniobermudez.blogspot.com/2023/07/programa-de-ferias-y-fiestas-de-1931.html>
- *Camino de Los Molinos*. (2017, octubre 31). *Camino de Los Molinos Ayto. Beneixama* | Ayto. Beneixama; Página Oficial del Ayuntamiento de Beneixama. <https://www.beneixama.es/camino-de-los-molinos-web/>
- El fabricante de esferas (2018). *Plan director. Fábrica de la Ilum y entorno. La vall d'Uixò*.
- Fuster Adrover, Marc (2010). *Introducció a les estructures mixtes de fusta i algeps. Rehabilitació de forjats antics*. Eonstrucció. Cooperativa creativa. <https://eonstruccion.files.wordpress.com/2012/07/reforc3a7-forjats-algeps-refuerzo-forjados-yeso.pdf>
- Grup de Recuperació i Estudi de la Tradició Arquitectònica (s. f.). *Sostres de bigues de fusta i tauler de rajol o llates i rajols*. Projectegreta.cat. <https://www.projectegreta.cat/ca/sostres/tecnicas-constructivas/sostres-de-bigues-de-fusta-i-auler-de-rajol-o-llates-i-rajols/>
- *Hispania Nostra: Quiénes somos*. (2012, marzo 7). Hispania Nostra.

- <https://www.hispanianostra.org/hispania-nostra-quienes-somos/>
- *Historia de Beneixama*. (2012, febrero 20). Historia de Beneixama Ayto. Beneixama | Ayto. Beneixama; Página Oficial del Ayuntamiento de Beneixama. <https://www.beneixama.es/el-municipio-2/historia/>
  - Jordán Gaspar, Arantxa. (2019). *Arquitectura del patio en Sevilla, tradición y modernidad. La obra de Cruz y Ortiz*. Universitat Politècnica de València.
  - *La Ceràmica*. (s. f.). Upc.edu <https://tecn.upc.edu/bt/tema-07/ceramica/Teules.htm>
  - López Morales, Francisco Javier (2016). *La carta de Venecia en el siglo XXI*. Revista Gremium, volumen 3, número 5.
  - Maiztegui, Belén. (2021, diciembre 10). *De fábricas a viviendas: Adaptación contemporánea de la arquitectura industrial de España*. ArchDaily en Español. <https://www.archdaily.cl/cl/952517/de-fabricas-a-viviendas-adaptacion-contemporanea-de-la-arquitectura-industrial-de-espana>
  - Rodríguez Martín, José Antonio (2015). *El ladrillo en la arquitectura de la ciudad. Cartagena 1870-1940*. Universidad Politécnica de Cartagena
  - *Plan Nacional del Patrimonio Industrial*. (s. f.). Gob.es. <https://www.cultura.gob.es/planes-nacionales/planes-nacionales/patrimonio-industrial.html>
  - Ponce Herrero, Gabino; Dávila Linares, Juan Manuel (1990). *El proceso de industrialización recinte de un área marginal: la Vall de Beneixama (Alicante)*. Investigaciones geográficas. nº8, pp. 131-151
  - *Presentación*. (2014, abril 5). APIVA. <https://apiva.wordpress.com/sobre-apiva/presentacion/>
  - Sanchez-Migallón Jiménez, Teodoro; Bermudez García, Antonio. (2020). *Bodegas emblemáticas de Manzanares 1900-1936*. Autoedición
  - Sánchez Mustieles, Diana Carolina. (2013). *Metodología para la recuperación y puesta en valor del patrimonio industrial arquitectónico. Antiguas fábricas del Crao de Valencia*. Tesis. Universitat Politècnica de València.
  - Wikipedia contributors. (s. f.-a). *Beneixama*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. <https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Beneixama&oldid=32485548>
  - Wikipedia contributors. (s. f.-b). *Cairat*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. <https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Cairat&oldid=29217410>
  - Wikipedia contributors. (s. f.-c). *Forjat* (construcció). Wikipedia, The Free Encyclopedia. [https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Forjat_\(construcci%C3%B3\)&oldid=32719673](https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Forjat_(construcci%C3%B3)&oldid=32719673)
  - Wikipedia contributors. (s. f.-d). *Ladrillo hueco*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Ladrillo_hueco&oldid=134704341
  - Wikipedia contributors. (s. f.-e). *Maçoneria*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. <https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Ma%C3%A7oneria&oldid=33289209>
  - Wikipedia contributors. (s. f.-f). *Patrimonio industrial*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Patrimonio_industrial&oldid=157748656
  - Wikipedia contributors. (s. f.-g). *Teja árabe*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Teja_%C3%A1rabe&oldid=158977258
  - Wikipedia contributors. (s. f.-h). Torre de los Alicantinos. Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Torre_de_los_Alicantinos&oldid=159112672

ALTRES RECURSOS EN LÍNIA

- Diccionari d'arqueologia. (s. f.). Termcat.cat. de <https://www.termcat.cat/es/diccionaris-en-linia/18/search/enfoscado?type=basic&language=&condition=match>
- Diccionari normatiu valencià. (s. f.). Gva.es. <https://www.avl.gva.es/lexicval/>
- Visor cartogràfic de la Generalitat. (s. f.). Gva.es. <https://visor.gva.es/visor/>
- Real academia española. Diccionario de la lengua española (S. f.-c). Rae.es. <https://dle.rae.es>